

Hva er de bakenforliggende årsakene til høye ledighetsrater i Spania i perioden 2008-2014?

Cecilie Paulsen
Nina Vadder

Veileder
Arngrim Hunnes

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet inntår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Sammendrag

Etter at Spania ble medlem av eurosonen i 1999 opplevde landet et tiår med høy økonomisk vekst basert på lave renter, med en tilhørende økning i forbruk og investeringer. En boligboble, som innebar rask ekspansjon i bygg- og anleggssektoren, medførte sterk sysselsettingsvekst. Veksten var finansiert av en unik kreditteksjon som førte til en gjeldstynget privat sektor. Perioden preget av velstandsøkning i Spania ga imidlertid opphav til grunnleggende ubalanser, som gjorde landet spesielt sårbart for den internasjonale finanskrisen. I 2009 gikk Spania inn i en resesjon med påfølgende høye ledighetsrater, som steg betraktelig frem til 2013. Selv om vi i dag ser en nedadgående trend, står fremdeles 26,3% av den spanske arbeidsstyrken uten arbeid.

I denne utredningen er fokuset rettet mot de bakenforliggende årsakene til eskaleringen av den spanske ledighetsraten mellom 2008 og frem til i dag. For å belyse hvorvidt medlemskap i eurosonen har vært en medvirkende årsak til Spanias ledighet, har vi benyttet historiske opplysninger om EU og eurosonen samt teorien om optimale valutaområder. Vi har sett hvordan bortfall av en spansk suveren pengepolitikk som redskap for å bekjempe virkningene av asymmetriske sjokk – i kombinasjon med rigiditeter i arbeidsmarked – har resultert i at Spania ikke har klart å bekjempe arbeidsledigheten på en god måte.

Videre har vi avdekket at det spanske arbeidsmarkedet lider av strukturelle svakheter. Teoretisk er dette funnet forankret i teorier om arbeidsledighet og konjunkturer. Analysen av de strukturelle manglene i arbeidsmarkedet viser at Spania er preget av den høyeste volatiliteten i sysselsetting og arbeidsledighet sammenlignet med resten av eurosonen. Arbeidsledigheten har en høy negativ korrelasjon med variasjoner i BNP, noe som blant annet bunner i hyppig bruk av midlertidige kontrakter, en konjunkturfølsom næringsstruktur, lav arbeidskraftmobilitet, sentraliserte lønnsforhandlinger og rigide lønninger og priser.

Ungdom under 25 år har blitt spesielt hardt rammet, med en ledighetsrate på hele 53,6%. Denne raten har jevnt over ligget høyere enn det europeiske gjennomsnittet det siste tiåret. Analysen viser imidlertid at det ikke er ungdomsledigheten som er problemet i Spania, men snarere den høye generelle strukturelle arbeidsledigheten landet har stått, og fortsatt står, overfor. Dette er drevet fram av de ovennevnte strukturelle svakheterne i det spanske arbeidsmarkedet, noe som påvirker mennesker i alle aldre – ikke bare de unge.

Forord

Masteroppgaven, ved Universitetet i Agder (UiA), er en obligatorisk del av det femårige studiet i økonomi og administrasjon. Arbeidet med oppgaven har pågått vårsemesteret 2014 og utgjør 30 studiepoeng.

Motivasjonen bak vår oppgave bunner i emnet Økonomisk krise-historie, undervist høsten 2013. Her tilegnet vi oss en bred forståelse av hvordan økonomiske kriser oppstår og utvikler seg. Forelesninger om, samt medieomtale av, finanskrisen og den påfølgende statsfinansielle krisen vekket vår interesse. Vi bestemte derfor tidlig at dette skulle inngå i vår masteroppgave.

Da vi begynte arbeidet med å innhente informasjon for å begrense vår problemstilling, var det spesielt et tema som fanget vår oppmerksomhet – nemlig arbeidsledigheten i Spania. Etter å ha lært betydningen av et lands mekanismer for å håndtere økonomiske sjokk ble vi nysgjerrige på om Spanias høye arbeidsledighet er et resultat av valutaunionens restriksjoner, eller om det spanske arbeidsmarkedet lider av strukturelle feil. Vi ønsket derfor å studere *årsakene* til den spanske ledigheten videre.

Vi vil gjerne takke vår veileder, Arngrim Hunnes, for råd og god hjelp med masteroppgaven. Videre vil vi takke venner, familie og kollegaer, spesielt Randi Bønes og Robin Gotthold Nygaard, for verdifull tilbakemelding og konstruktiv kritikk underveis i arbeidet. Bibliotekarere ved UiA og Kristiansand folkebibliotek fortjener også stor takk for god veiledning til søk i deres databaser. Avslutningsvis vil vi takke Universitetet i Agder og våre medstudenter for et lærerikt masterprogram, og et godt studiemiljø.

Helt til slutt vil vi rette en takk til hverandre. Godt vennskap og samarbeid har vært essensielt for denne masteroppgaven samt for trivsel og gode akademiske resultater gjennom studietiden.

Kristiansand, mai 2014

Cecilie Paulsen & Nina Vadder

Innhold

Sammendrag	2
Forord	3
Figurliste	5
Tabelliste	6
1 Innledning	7
1.1 Problemstilling og avgrensning	9
1.2 Oppgavens oppbygning	9
2 Veien mot et økonomisk integrert europeisk fellesskap	11
2.1 Fra verdenskrig til Roma-traktaten	11
2.2 Fokus på vekslingskurser – Bretton Woods	12
2.3 Fra Delors-rapporten til Den europeiske monetære union	13
2.4 Viktige steg mot dagens integrerte Europa	15
3 Teorien om optimale valutaområder	16
3.1 Kostnader	16
3.2 Gevinster	23
3.3 Kostnader og gevinster i sammenheng	25
4 Fra finanskrisen til statsfinansiell krise	29
4.1 Finanskrisen – det asymmetriske sjokket	29
4.2 Eurokrisen	31
5 Arbeidsledighet som fenomen	37
5.1 Sysselsetting og arbeidsledighet	37
5.2 Ulike typer arbeidsledighet	38
6 Konjunkturteori	45
6.1 BNP	45
6.2 Konjunktursykluser	45
6.3 Ledende og laggende indikatorer	48
6.4 Konjunkturteori	49
7 Analyse av det spanske arbeidsmarkedet. Del 1: Et historisk tilbakeblikk	52
7.1 Spania – tilbake til Europa	52
7.2 Spanias gylne tiår	58
7.3 Fra budsjettoverskudd til underskudd – krisen i Spania	65
8 Analyse av det spanske arbeidsmarkedet. Del 2: Demografisk inndeling	69
8.1 Forskjellen i ledighetsutviklingen mellom kvinner og menn	69
8.2 Ungdomsledighet	73
9 Analyse av det spanske arbeidsmarkedet. Del 3: Strukturelle årsaker	88
9.1 Det spanske fenomenet – midlertidige kontrakter	89
9.2 Temporære kontrakter i ulike sektorer og innvirkning på produktivitet	93
9.3 Betydningen av bygg- og anleggssektoren og turisme for den spanske økonomien	95
9.4 Fleksibilitet i arbeidskraftmobilitet	97
9.5 Rigide lønninger og priser	103
9.6 Tiltak mot arbeidsledigheten – reformen av februar 2012	110
10 Oppsummering	113
10.1 Betydningen av en monetær suveren makt – en sammenligning av Spania og Storbritannia	113
10.2 Konklusjon	119
Referanseliste	123

Figurliste

Figur 1: Oversikt over utviklingen i arbeidsledighetsratene i eurosonen (2000-2015).....	8
Figur 2: Endring i aggregert etterspørsel.....	17
Figur 3: Automatiske stabiliseringsmekanismer.....	19
Figur 4: Kostnader ved en monetær union og graden av åpenhet.....	22
Figur 5: Gevinster ved en monetær union og graden av åpenhet.....	25
Figur 6: Kostnader og gevinster ved å delta i en monetær union.....	25
Figur 7: To syn på kostnader og gevinster ved å delta i en monetær union.....	26
Figur 8: Forholdet mellom symmetri og fleksibilitet i arbeidsmarkedet i monetære unioner.....	28
Figur 9: Driftsbalanse (% av BNP). PIIGS-landene sammenlignet med eurosonen som helhet.....	33
Figur 10: Klassisk ledighet.....	41
Figur 11: Keynesiansk ledighet.....	43
Figur 12: Skjematisk fremstilling av sammenhengen mellom de forskjellige ledighetsbegrep.....	44
Figur 13: Sammenligning mellom vekst i BNP og arbeidsledighetsraten i Spania (2000-2015).....	48
Figur 14: Et forklarings skjema.....	50
Figur 15: Spania – tidslinje fra 1960 til 2004.....	55
Figur 16: Vekst i BNP i Spania vs. eurosonen.....	58
Figur 17: Arbeidsledighetsrater i Spania.....	59
Figur 18: Vekst i boliginvesteringer vs. vekst i BNP.....	62
Figur 19: Nominelle boligpriser i Spania.....	62
Figur 20: Vekst i lønnsomkostninger.....	63
Figur 21: Budsjettunderskudd/overskudd i Spania.....	64
Figur 22: Den kvinnelige sysselsettingsraten, som % av den kvinnelige befolkningen (16-64 år).....	69
Figur 23: Den mannlige sysselsettingsraten, som % av den mannlige befolkningen (16-64 år).....	70
Figur 24: Andel av den kvinnelige befolkningen uten arbeid (16-64 år).....	71
Figur 25: Andel av den mannlige befolkningen uten arbeid (16-64 år).....	71
Figur 26: Ungdomsledighet blant kvinner (16-24 år).....	72
Figur 27: Ungdomsledighet blant menn (16-24 år).....	72
Figur 28: Sammenhengen mellom variasjoner i reelt BNP og arbeidsledighet i ulike aldersgrupper ...	76
Figur 29: Rate for tidlig avsluttet skolegang (% av populasjonen mellom 18 og 24 år som på det høyeste har fullført ungdomsskolen).....	80
Figur 30: Ungdomsledighetsrate etter utdanningsnivå.....	81
Figur 31: Populasjon med fullført ungdomsskole (eller mindre) etter ulike aldersgrupper (% av populasjonen i hver aldersgruppe, 2010).....	82
Figur 32: Populasjon med fullført videregående utdanning etter ulike aldersgrupper (% av populasjonen i hver aldersgruppe, 2010).....	82
Figur 33: Populasjon med høyere utdanning etter ulike aldersgrupper (% av populasjonen i hver aldersgruppe, 2010).....	83
Figur 34: Ubalanser og ”undersysselsetting” i utdanningssektoren (% av universitetsutdannede).....	84
Figur 35: Arbeidsledighetsrater etter utdanningsnivå for aldersgruppen 16-24 år (2007 vs. 2013).....	86
Figur 36: Sensitiviteten arbeidsledighet og sysselsetting har for vekst i BNP (2001-2012).....	88
Figur 37: Andel av den spanske arbeidsstyrken som er permanent/midlertidig ansatte (1987-2011).....	90
Figur 38: Andel midlertidige kontrakter per sektor (2004).....	93
Figur 39: Vekst i BNP målt i faste priser per arbeidstime (1996-2010).....	94
Figur 40: Antall arbeidere fra utvalgte land som arbeider i et annet OECD-land (2014).....	101
Figur 41: Mobilitet over landegrenser (2010).....	102
Figur 42: Andel av befolkningen som er arbeidsledige > 6 måneder og < 1 år (tall i tusener).....	102
Figur 43: Lønninger og konjunkturer.....	107
Figur 44: Prosentandel av arbeidere i Spania som er underlagt lønnsforhandlinger på bedriftsnivå.....	108
Figur 45: Endring i sysselsetting etter type kontrakt (målt i tusen).....	111
Figur 46: Reell vekst i BNP – Storbritannia (2000-2014).....	116
Figur 47: Arbeidsledighetsrate – Storbritannia (2000-2014).....	116

Tabelliste

Tabell 1: Indikatorer i arbeidsmarkedet for ulike aldersgrupper (%)	74
Tabell 2: Ungdomsledighet i Spania etter alders- og yrkesgruppe	77
Tabell 3: Ungdomsledighet etter aldersgruppe og utdanningsnivå	79
Tabell 4: Ungdomsledighet i aldersgruppen 16-24 år etter statsborgerskap	79
Tabell 5: Regional og gjennomsnittlig arbeidsledighet i Spania (1999-2009)	98
Tabell 6: Virkninger av inflasjon og konjunkturer på lønnsoppgjør	105
Tabell 7: Strategier for å justere for sjokk (% av selskap, 2012).....	109

1 Innledning

”Jeg heter José...Jeg har kone og to sønner og har vært arbeidsledig siden 2010. Nå har jeg ikke lenger penger til å betale leien og de vil kaste oss ut. Hver dag går jeg ut døren, pen i tøyet og med min lille koffert, slik at ungene ikke oppdager at jeg er arbeidsledig, og slik at mulige bedrifter fortsatt vil se på meg som aktiv og verdifull” (Eriksen, 2013).

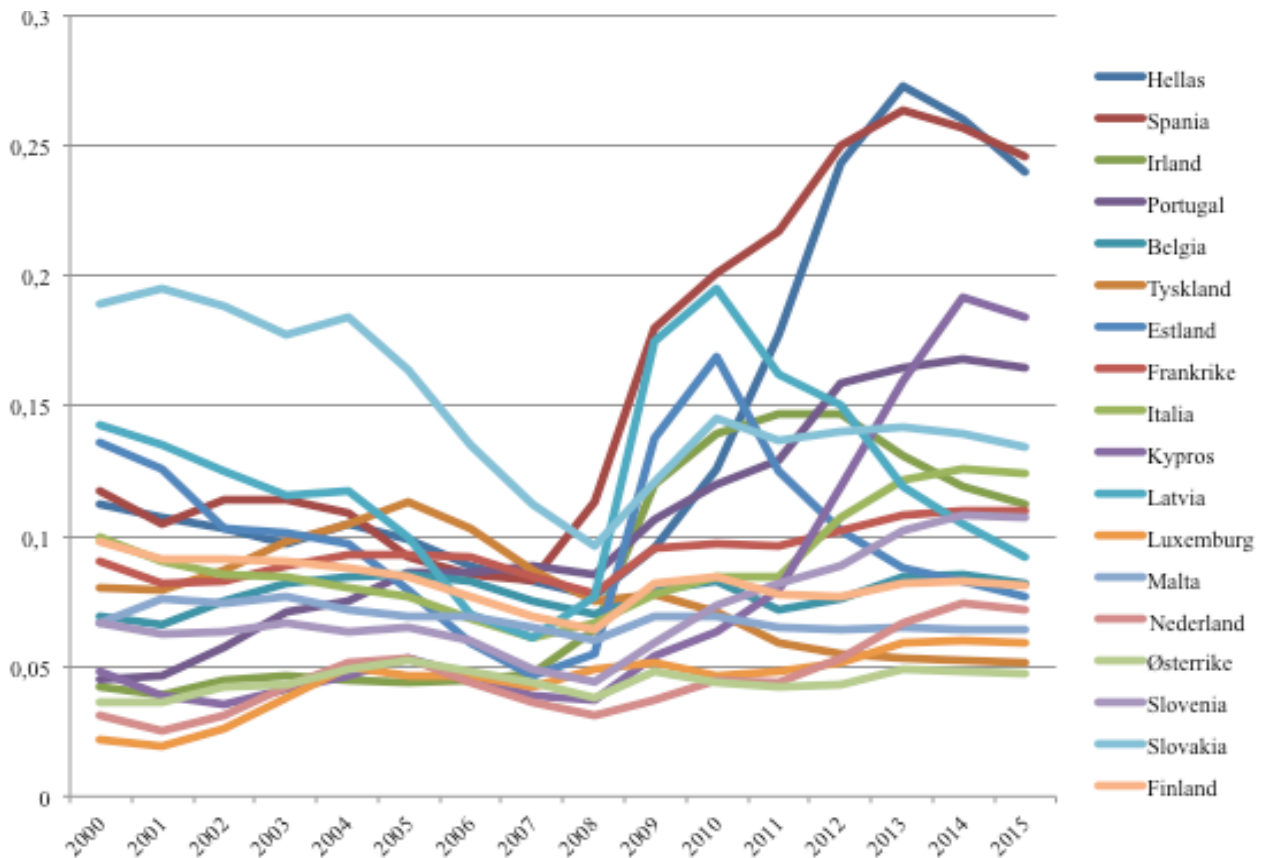
Det er anslått at omlag 4 millioner arbeidsplasser har gått tapt i Spania siden finanskrisens inntog i 2008 (Ham, 2014). Den spanske arbeidsledigheten steg hvert eneste kvartal frem til 2013, og med en ledighetsrate på 26,4%, hadde Spania på dette tidspunktet den høyeste arbeidsledigheten av alle de 27 EU-landene (OECD Economic Outlook Database, 2014j). Selv om vi i dag ser en nedadgående trend, opplever José og nesten 6 millioner andre spanjoler, virkningene av å være arbeidsledig. Over hele landet blir bedrifter lagt ned og de gjenværende kutter drastisk i antall arbeidsplasser. Omlag 8 millioner husholdninger står uten forsørgere (NTB, 2013). Hvert år har tusenvis av disse mistet sine hjem grunnet manglende betalingsevne (Mallén, 2014). Motløshet preger befolkningen. Hvordan kunne Spania, som i tiåret før krisen var en av de raskest voksende økonomiene i Europa, havne i en slik situasjon?

I kjølvannet av finanskrisen opplevde Europa stor grad av økonomisk uro og ustabilitet. Enkelte land i eurosonen ble hardere rammet enn andre, og med manglende redskap for å bekjempe den økonomiske nedgangen beveget finanskrisen seg over til en statsfinansiell krise. Krisen har resultert i at mange sør-europeiske land nå sliter med svært høy statsgjeld.

Den spanske krisen utfoldet seg imidlertid først og fremst fra jappetid og boligboble til svekket banksektor og påfølgende privat gjeldskrise. Medlemskap i eurosonen fra 1.januar 1999, som medførte lave renter og enkel tilgang på kreditt, foret vekst i etterspørsel etter varer og tjenester og ga Spania muligheten til å ta igjen sine ”rike brødre i Nord”. Den sterke veksten i den spanske økonomien i tiåret før finanskrisen var preget av høy etterspørsel etter arbeidskraft, primært innenfor bygg- og anleggssektoren. Boligprisene ble drevet opp, og i 2007 ble det faktisk bygget like mange boenheter i Spania som i Tyskland, Frankrike og Storbritannia til sammen (Larsen, 2012).

Da krisen inntraff, forsvant kapitalen som hadde finansiert boligbyggingen. Den lånefinansierte festen fikk en brå slutt, og halvferdige prosjekter resulterte i at store områder sto igjen som spøkelsesbyer. Den spanske økonomien hadde tidligere vært helt avhengig av arbeidsplassene i bygg- og anleggsektoren – på det verste, før boblen sprakk, hadde man eksempler på eldre damer som omskolerte seg til murere (Kirkman & Rubio, 2013).

Figur 1: Oversikt over utviklingen i arbeidsledighetsratene i eurosonen (2000-2015)

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014j

Figur 1 viser hvordan Spania (sammen med Hellas) skiller seg markant ut fra resten av eurosonen med sine høye ledighetsrater. Før finanskrisen hadde Spania omlag det samme ledighetsnivået som resten av Europa. Tallene fra 2014 viser derimot en helt annen situasjon. Spania har i dag en arbeidsledighetsrate på 26,3%. Ungdomsledigheten er særlig urovekkende, da 53,9% av ungdom under 25 står uten arbeid (Trading Economics, 2014d).

1.1 Problemstilling og avgrensning

Formålet med denne utredningen er å avdekke årsakene til den ovennevnte utviklingen i det spanske arbeidsmarkedet. I denne sammenheng har vi derfor stilt oss følgende spørsmål: Er det eurokrisen og de påfølgende budsjettkutt, restriksjoner og reformer som har ledet til en eskalering av Spanias ledighetsrater? Tok landet en feil beslutning ved å gi avkall på sin nasjonale penge- og finanspolitikk for å bli medlem av valutaunionen? Er det strukturelle svakheter i det spanske arbeidsmarkedet som har ført til de høye ledighetsratene?

Vår problemstilling lyder dermed som følger:

”Hva er de bakenforliggende årsakene til høye ledighetsrater i Spania i perioden 2008-2014?”

1.2 Oppgavens oppbygning

Denne utredningen er delt inn i 10 kapitler. Kapittel 2 omhandler EUs historie, hvordan Europa beveget seg fra Andre verdenskrig til det integrerte Europa vi i dag opplever og selve motivasjonen bak dannelsen av Den monetære unionen. I det påfølgende kapitlet vil vi, som et ledd i å forstå hvordan Spanias inntreden i eurosonen har påvirket landets økonomiske situasjon og arbeidsledighet, presentere ulike kostnader og gevinster som kan oppstå som følge av et monetært samarbeid. Dette har vi gjort ved å ta utgangspunkt i Robert Mundell (1961) sin teori om optimale valutaområder. Kapitlet avsluttes med å presentere de ulike kostnadene og gevinstene i sammenheng, og dermed kriterier for hvorvidt et land vil være tjent med å gi slipp på sin nasjonale penge- og finanspolitikk.

Det fjerde kapitlet omhandler den statsfinansielle krisen i eurosonen samt en forklaring av finanskrisen – den utløsende årsak. Kapitlet beskriver hvordan, og hvorfor, euroens iboende begrensninger førte til et skille mellom de nordlige og sørlige medlemslandene i eurosonen, og hvordan blant annet lave renter og kredittvekst ledet eurosonen inn i en resesjon. Kapittel 2, 3 og 4 danner et viktig bakteppe for forståelsen av den makroøkonomiske situasjonen i Europa i dag, og for en videre analyse av de bakenforliggende årsakene til de høye ledighetsratene Spania har vært offer for de siste årene.

Kapittel 5 og 6 er teorikapitler som tar for seg henholdsvis arbeidsledighet som fenomen og konjunkturteori. Disse kapitlene bidrar til å se oppgaven i en større sammenheng ved å benytte eksisterende forskning på fagområdene. I kapittel 5 fremlegges det definisjoner av sentrale

begreper, etterfulgt av teori som omhandler ulike typer arbeidsledighet. I kapittel 6 presenteres relevant teori som omhandler konjunkturfenomenet. Vi skal definere hva en konjunktursyklus er og hvordan denne kan dateres. Vi presenterer videre en oversikt over typiske kjennetegn ved konjunkturer og hvordan ulike konjunkturindikatorer varierer med endringer i BNP. Til slutt vil vi presentere relevante konjunkturteorier for å få en dypere forståelse av utviklingen av konjunkturer, og dermed arbeidsledigheten, i økonomien.

I kapittel 7, 8 og 9 har vi, ved bruk av tilgjengelig data og relevant teori fra de innledende kapitlene, foretatt en analyse av hvilke karakteristika ved den spanske økonomien – og det spanske arbeidsmarkedet – som har ledet landet inn i den alvorlige sysselsettingssituasjonen vi har sett i årene etter den internasjonale finanskrisen.

I kapittel 7 foretar vi først et historisk tilbakeblikk der vi presenterer hvordan, og hvorfor, Spania ble medlem av både EU og eurosone. Deretter går vi inn på den positive utviklingen som utspilte seg i den spanske økonomien i omlag et tiår før finanskrisen, før vi avslutningsvis forklarer hvordan finanskrisens ringvirkninger har påvirket landet.

I kapittel 8 starter vi med å foreta en demografisk inndeling av det spanske arbeidsmarkedet, før vi deretter retter fokuset mot ungdomsledigheten. For å avdekke omfanget og årsakene til det sistnevnte har vi sett på mangler i både utdanningssystemet og arbeidsmarkedet. Vi vil her se hvordan de strukturelle svakhetene i arbeidsmarkedet – samt betydningen av alder og utdanning – spiller en nøkkelrolle.

Videre, i kapittel 9, vil vi se hvordan blant annet midlertidige kontrakter, en konjunkturfølsom næringsstruktur, manglende arbeidskraftmobilitet samt rigiditet i lønninger og priser har ført til et svært volatilt spansk arbeidsmarked.

Kapittel 10 er et oppsummeringskapittel. Her vil vi først forsøke å skape et bilde av hvordan situasjonen i det spanske arbeidsmarkedet kunne sett ut dersom landet ikke hadde vært medlem av en valutaunion. For å tydeligere se virkningene av restriksjonene eurosamarbeidet har pålagt Spania vil vi foreta en sammenligning mellom Spania og et europeisk land utenfor eurosone. Landet vi har valgt å sammenligne med er Storbritannia. Teorien om optimale valutaområder og informasjon om landenes tiltak mot krisen vil bli anvendt for å belyse undersøkelsen. Til slutt fremlegges en sammenfatning av utredningen, samt en presentasjon av vår konklusjon.

2 Veien mot et økonomisk integrert Europeisk fellesskap

For å forstå krisen eurosonen og Spania nå befinner seg i er det viktig å forstå historien og drivkreftene bak det integrerte Europa vi i dag opplever, samt hvorfor en felles europeisk valuta ble innført. I denne delen av utredningen vil vi derfor avdekke de viktigste historiske aspektene bak dannelsen av Den europeiske union og euroen som felles valuta, fra Andre verdenskrig og frem til i dag, med spesielt fokus på hvordan, og hvorfor, Den monetære union ble dannet.

2.1 Fra verdenskrig til Roma-traktaten

I 1945 lå det europeiske kontinentet i ruiner. Den økonomiske, politiske og humanitære situasjonen i Europa etter to verdenskriger, med titalls millioner drept, var svært dårlig. Erfaringer fra Tysklands kamp for europeisk dominans førte til at mange europeere var bekymret for at nasjonal suverenitet og nasjonalstaten utgjorde et skjørt system som var utsatt for krigføring. Behovet for samarbeid mellom europeiske nasjoner samt dannelsen av økonomiske og politiske systemer for å unngå blodige konfrontasjoner var nå i fokus (Berend, 2006).

I 1948 kom det første steget mot europeisk integrasjon, da OEEC (Organisasjonen for Europeisk Økonomisk Samarbeid) ble opprettet. Det viktigste aspektet ved OEEC var reduksjonen av handelsbarrierer og kvantitative restriksjoner på import. Handelsliberalisering blant vesteuropeiske nasjoner gikk hånd i hånd med økt vekst, og europeiske ledere vurderte nå europeisk integrasjon som en politisk, samt økonomisk fornuftig, idé (Balwin & Wyplosz, 2012). Som et resultat av dette foreslo den franske utenriksministeren Robert Schuman i 1952 at kull- og stålsektoren til Frankrike og Tyskland burde underlegges kontrollen til en overnasjonal myndighet. På denne tiden ble kull og stål ansett som avgjørende for et lands militære og industrielle styrke, og Schuman konkretiserte at planen skulle ha som hensikt å motvirke fremtidige kriger mellom Frankrike og Tyskland (samt eliminere risikoen for tysk militær gjenreisning). Flere europeiske nasjoner fikk invitasjon til Det europeiske kull- og stål fellesskapet (ECSC), og da Belgia, Luxemburg, Nederland og Italia takket ja, var ”Det lille Europa” – den fremtidige drivkraften bak europeisk integrasjon – dannet (Baldwin & Wyplosz, 2012).

3 år senere startet politiske ledere fra de 6 medlemslandene prosessen som ledet til undertegnelsen av Roma-traktaten den 25. mars 1957. Roma-traktaten besto da av Det europeiske atomenergifellesskap (EAEC – Euratom) og Det europeiske økonomiske fellesskap (EEC). Roma-

traktaten forpliktet de 6 medlemslandene til enda dypere økonomisk integrasjon. I tillegg til å danne en tollunion – der all toll og kvoter på handel innenfor EEC-landene ble fjernet, med en felles tariff på import fra ikke-medlemsland – lovet traktaten arbeidsmobilitet og integrering av kapitalmarkedet. En rekke overnasjonale institusjoner som EU-parlamentet, Den europeiske domstolen og Europakommisjonen ble også etablert. I 1965 ble ECSC, EEC og Euratom slått sammen til Det europeiske fellesskap (EF) (Baldwin & Wyplosz, 2012).

2.2 Fokus på vekslingskurser – Bretton Woods

Det europeiske politiske og økonomiske samarbeidet opplevde en vending ved 1960-årenes slutt. Valutasystemet som gikk under navnet *Bretton Woods-avtalen* viste en manglende evne til å opprettholde europeisk valutastabilitet, og fokuset ble nå i stadig økende grad lagt på vekslingskurser. I over 20 år hadde Bretton Woods-avtalen, som omfattet representanter fra 44 land, medført generell vekslingskursstabilitet – et avgjørende moment for den økonomiske gjenoppbyggingen av Europa i etterkrigstiden. Medlemslandenes valutaer var festet til den amerikanske dollaren (som var festet til gull), og kunne fluktuere med 1% over eller under fastsatte valutaer (Chabot, 2000).

Mot slutten av tiåret viste systemet svakhetstegn. Valutaer var knyttet til dollaren, dollaren var knyttet til gull, internasjonal handel økte, penger fløt og USA sine gullreserver ble presset. Markedet oppfattet situasjonen, og verdien på gull steg (Baldwin & Wyplosz, 2012). En devaluering av franske og tyske valutaer truet også stabiliteten til de øvrige europeiske valutaene. Den ugunstige økonomiske situasjonen ledet til at europeisk økonomisk integrasjon nå for fullt ble satt på dagsordenen. Den luxembourgske statsministeren Pierre Werner ble derfor i 1969 bedt om å utarbeide en rapport om opprettelse av en økonomisk og monetær union mellom EF-landene (Chabot, 2000). Werner-planen, som ble lagt frem i 1970, fikk en uventet stopp da Bretton Woods-systemet kollapset i 1971. Behovet for en mer umiddelbar løsning på valutavariasjonene i Europa, ledet dermed (etter år med analyser og drøfting) til opprettelsen av Det europeiske valutasystem. Chabot (2000, s. 35-36) beskriver systemet slik:

”Systemet bestod av en vekslingskursmekanisme (ERM) som begrenset bevegelsen av EF-valutaer for å gjøre fastsatte handelsbånd tettere, noe som ble kjent som kursparitetgitter. Dette var en tidlig og generelt vellykket form for monetær union, og selv om avtalen ikke skapte en enhetlig

valuta, låste den de deltagende valutaene inn i forutsigbare handelssoner, som igjen fremmet økonomisk stabilitet”.

2.3 Fra Delors-rapporten til Den europeiske monetære union

1980-tallet var preget av gjenopptakende europeisk vekst, og Jacques Delors – president for Europakommisjonen fra 1985 – sørget for at europeisk integrasjon ble kraftig fremmet. Delors banet vei for Enhetstraktaten (The Single European Act anno 1986), som ”lovet å systematisk fjerne alle grensekontroller, tollsatser, tollsteder samt restriksjoner på kapital og arbeidskraft, som fortsatt gjaldt etter årtier med anstrengelser for å samordne europeiske økonomier. Dens mål var å gjennomføre et ubegrenset fellesmarked ved utgangen av 1992” (Chabot, 2010, s. 36).

Kort tid etter lanseringen av Enhetstraktaten, fremmet Delors et nytt forslag som inneholdt en tretrinnsplan for hvordan EF sine medlemsland (som nå også omfattet Hellas, Spania og Portugal) skulle danne en økonomisk og monetær union. Forslaget var preget av Berlin-murens fall samt frykten for at et gjenforent Tyskland skulle vokse seg større enn Frankrike, Belgia og Italia – og dermed forstyrre den politiske balansen i Europa (Baldwin & Wyplosz, 2012). Målet med en monetær union var å ”sikre vekst og stabilitet innenfor fellesskapet og styrke det bidraget dette kunne gi til den økonomiske og monetære balansen i verden, og gjøre den til en stabiliserende pilar” (Chabot, 2000, s. 36). Delors-rapporten ble godt mottatt av både tilhengerne av europeisk integrasjon som et varig fredsmiddel og av de som fokuserte på de økonomiske fordelene ved stabile vekslingskurser og frihandel. Etter omfattende forhandlinger forpliktet EFs ledere seg til å danne en monetær union innen 1999, med en felles valuta innen 2002. Denne forpliktelsen ble underskrevet i Maastricht-traktaten (Chabot, 2000).

Med Maastricht-traktaten, som trådte i kraft i 1993, ble EF omdøpt til EU. Dermed startet den mest dyptgripende europeiske integrasjonsprosessen siden Roma-traktaten. Medlemslandene skulle nå overføre nasjonal suverenitet over monetær makt til Det europeiske monetære institutt (forgjengeren til Den europeiske sentralbanken), samt oppgi sine nasjonale valutaer til det som senere ble kalt *euroen* (Chabot, 2000).

For at medlemslandene skulle få delta i valutaunionen måtte de tilfredsstillende visse økonomiske krav – disiplin og konvergens ble derfor satt i fokus. Selve drivkraften bak disse kravene var Tyskland. På 1990-tallet var den makroøkonomiske situasjonen mellom medlemslandene i EU

svært forskjellig. Tyskland, en sterk tilhenger av prisstabilitet, var derfor bekymret for at noen land ikke egnet seg til å delta i valutasamarbeidet (Baldwin & Wyplosz, 2012). De fem garantiene Tyskland krevde for å sikre seg mot dette scenarioet, har vist seg å være selve ryggraden til Maastricht-traktaten:

- 1) Prisstabilitet: *Landet må ha en inflasjonsrate hva angår forbrukerpriser på ikke mer enn 1,5% over det de tre EU-landene med lavest inflasjon har.*
- 2) Offentlig budsjettunderskudd: *Landet må ha et forholdstall hva angår generell offentlig opplåning i forhold til BNP på ikke mer en 3%, med mindre dette forholdstallet har sunket betydelig og kontinuerlig og kommer i nærheten av 3%.*
- 3) Total statsgjeld: *Landet må ha et forholdstall i forhold til BNP på ikke mer en 60%, med mindre dette har sunket betydelig og kontinuerlig og nærmer seg 60%.*
- 4) Rentesaften: *Landet må ha en nominell rentesats på langsiktige statsobligasjoner på ikke mer enn 2% over det de tre EU-landene med lavest prosentsats har.*
- 5) Stabilitet i vekslingskursene: *Landet må være medlem i Det europeiske valutasystem, og dens valuta må omsettes innenfor de normale svingningsmarginer for dette systemet (Chabot, 2000, s. 20-21).*

Konvergenskriteriene skulle sikre at deltagende land var tilstrekkelig konvergente til å ”garantere en enhetlig monetær politikk” (Chabot, 2000, s. 21). Dersom valutaunionen innlemmet land med høye budsjettunderskudd og høy inflasjon samt fluktuerende vekslingskurser, ville finansmarkedene anse Den monetære union som et risikabelt prosjekt (Chabot, 2010). I tillegg ville høy inflasjon og budsjettunderskudd samt høy gjeld i et land, føre til usikkerhet om landets evne til å tilbakebetale sine lån. Dette ville igjen føre til redusert utlånsvillighet blant landene med positiv handelsbalanse (Baldwin & Wyplosz, 2012).

I 1998 oppfylte 11 medlemsland konvergenskriteriene – nemlig Østerrike, Belgia, Finland, Italia, Luxemburg, Tyskland, Frankrike, Nederland, Irland, Spania og Portugal. Disse landene utgjorde nå Den monetære union. 1. januar 1999 ble deres respektive valutakurser frosset, og de gamle valutaene ble overtatt av euroen. Hvert medlemslands evne til å gjennomføre selvstendig pengepolitikk ble overført til det europeiske systemet av sentralbanker, i regi av Den europeiske sentralbanken (som fikk sitt hovedkvarter i Frankfurt). Med én felles valuta kunne det nå bare være én rente, én valutakurs overfor resten av verden og derfor én pengepolitikk. Da nasjonale valutaer ble erstattet av eurokontanter i 2002, ble den monetære union fullført (Berend, 2006).

2.4 Viktige steg mot dagens integrerte Europa

I dag har EU 28 medlemsland, og med over 500 millioner mennesker er det som begynte som en tollunion i ”Det Lille Europa” nå den største markeds- og handelsblokken i verden. I tillegg til at EU-borgere har fått stor politisk frihet har unionen omgjort gamle erkefiender til gode naboer (Beck, 2013). Hittil har vi fokusert på motivasjonen bak dannelsen av både EU og Den monetære unionen. Videre synes det viktig å nevne at EU, siden undertegnelsen av Maastricht-avtalen, har tatt flere avgjørende steg mot dagens integrerte Europa. Schengen-avtalen av 1995 sørget for at europeere fikk en felles yttergrense og en indre reisefrihet. Videre dannet Amsterdam-traktaten, som trådte i kraft 1.mai 1999, grunnlaget for et styrket og mer effektivt justissamarbeid (Europaportalen, 2013).

1997 var året da Stabilitets- og vekstpakten ble grunnlagt. Avtalen bygget på Maastricht-traktaten og omfattet at valutaunionens medlemmer, også etter innføringen av euroen som felles valuta, måtte forplikte seg til å overholde et balansert statsbudsjett og begrenset statsgjeld (Knudsen, 2007). Den første større revisjonen av Maastricht-traktaten kom i 2003 med Nice-traktaten, som la grunnlaget for en utvidelse av EU sine medlemsland. Den andre, og kanskje mest kjente reformeringen av EU sine traktatverk, kom i 2007 med Lisboa-traktaten. Med den kommende utvidelsen mot øst var det behov for å effektivisere beslutningsprosessene i EU og gi unionen mer utenrikspolitisk tyngde (Europaportalen, 2014).

Fra 1980-2007 økte unionens samlede BNP per innbygger fra \$8 200 til \$30 000 (IMF World Economic Outlook, 2013). Under feiringen av tiårsjubileet for ESB i Frankfurt hyllet Jean Claude Trichet, president for Den europeiske sentralbanken, Den europeiske monetære union som en oppsiktsvekkende suksess. Han erklærte at han ikke ønsket å ”navngi og henge ut” de som hadde spådd at euroen ville mislykkes (Marsh, 2013). Siden 2008 har derimot den globale finanskrisen, og dens ringvirkninger, ført til at dagens EU og eurosone nå står overfor store utfordringer.

3 Teorien om optimale valutaområder

Jean Claude Trichets optimisme tok en brå vending høsten 2008 da finanskrisen, rotfestet i USA, rammet Europa. Et valutasystem bygget for vekst snarere enn motgang, viste nå iboende begrensninger som førte finanskrisen over i en statsfinansiell krise. Som et forsøk på å forklare disse begrensningene har Robert Mundell, som paradoksalt nok var en ivrig tilhenger av euroen, sin teori om optimale valutaområder tjent som et analytisk rammeverk (Swoboda, 1999). Mundell (1961) definerte et optimalt valutaområde som ”et geografisk område der det vil være mest lønnsomt å ha en felles valuta” (Tvedt, 2013, s. 15), det vil si at kostnadene ved å tre inn i et valutaområde må oppveies av gevinstene. Som et ledd i å forstå hvordan innføringen av euroen har påvirket arbeidsledigheten i Spania, vil vi derfor presentere de deler av teorien om optimale valutaområder som er av relevans for vår utredning. Vi vil først gi en utdypning av valutaunionens kostnader, deretter dens gevinster, for så å se disse to i sammenheng med hverandre.

3.1 Kostnader

Kostnadene ved å innføre en felles valuta er hovedsakelig knyttet til den makroøkonomiske styringen av økonomien, og omfatter et lands reduserte mulighet til å drive selvstendig penge- og finanspolitikk. Når et land gir opp sin nasjonale valuta for å bli medlem av en monetær union mister det viktige stabiliseringsmekanismer for gjenopprettelse av likevekt etter at makroøkonomiske sjokk har inntruffet (De Grauwe, 2009). Dette kan potensielt resultere i store kostnader dersom det finnes liten grad av symmetri i konjunktorene mellom medlemslandene. Landene bør ideelt sett utsettes for like makroøkonomiske sjokk, samt respondere enhetlig på disse sjokkene. Sannsynligheten for at land underlegges en pengepolitikk som ikke samsvarer med deres konjunktursituasjon vil dermed reduseres (Finansdepartementet, 2013).

3.1.1 Asymmetriske sjokk

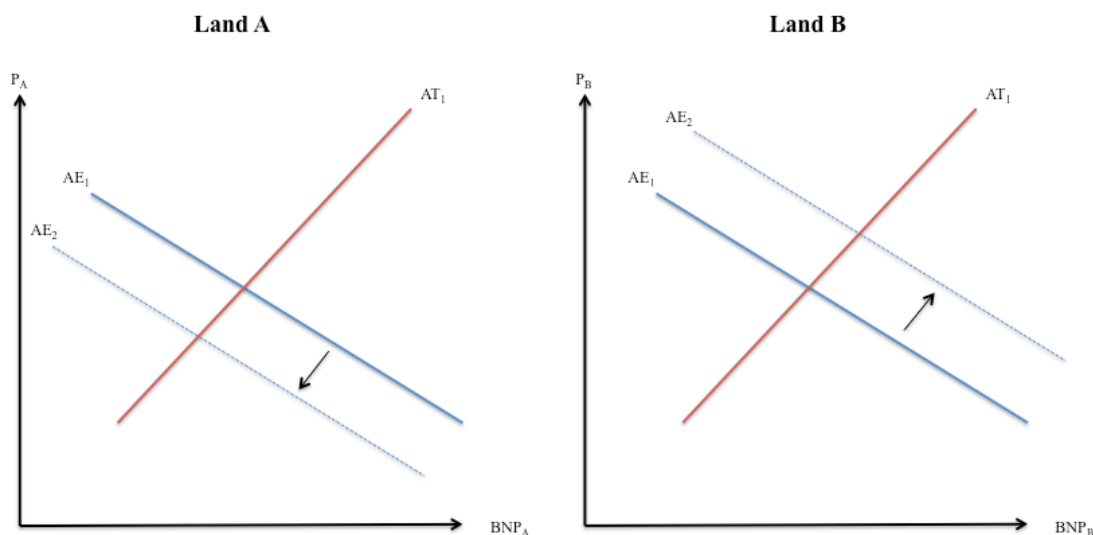
Chabot (2000, s. 51) forklarer det asymmetrisk sjokket på følgende måte:

*”Økonomiske sjokk i det makroøkonomiske miljøet i et land eller i en region skjer ved uventede endringer som forstyrrer den fine balansen mellom produksjon, forbruk, investeringer, offentlig forbruk og handel. Den mest truende typen av økonomiske sjokk for et område med enhetlig valuta er kjent som det asymmetriske sjokket, betegnet som sådan **fordi slike sjokk rammer landene forskjellig**” (vår uthevning).*

Det asymmetriske sjokket kan forårsakes av en sterk økning eller nedgang i etterspørselen etter tjenester, råvarer eller annet aktiva. Ved slike sjokkscenarioer bremses den økonomiske veksten i ett land, uten at den økonomiske veksten i et annet land påvirkes (Chabot, 2000).

Effektene av slike sjokk kan forklares nærmere ved hjelp av et enkelt eksempel der man har to land, A og B, som inngår i en monetær union. Landene er i utgangspunktet i likevekt. Av ulike årsaker kan den aggregerte etterspørselen (AE) i land A nå et høyere nivå enn den i land B. Anta videre at et asymmetrisk sjokk i etterspørselen leder til redusert samlet etterspørsel i land A, og til økt samlet etterspørsel i land B. Effekten av det asymmetriske sjokket er illustrert i figur 2 (De Grauwe, 2009).

Figur 2: Endring i aggregert etterspørsel

Kilde: De Grauwe, 2009

Kurvene i figuren ovenfor er standard aggregerte tilbuds- og etterspørselskurver i en åpen økonomi. Den horisontale aksene viser landets samlede output, og den vertikale aksene viser prisnivået. Etterspørselskurven indikerer at når det innenlandske prisnivået øker, vil etterspørselen etter innenlandsk produksjon avta. Tilbudskurven uttrykker ideen om at når prisene på innenlandsk produksjon øker, vil innenlandske bedrifter øke sin forsyning for å tjene på en høyere pris. Hver tilbudskurve er trukket under forutsetning av at både nominell lønn og prisene på andre innsatsfaktorer holdes konstant. Dersom det forekommer endringer i disse variablene vil dette føre til et skift i tilbudskurven (De Grauwe, 2009).

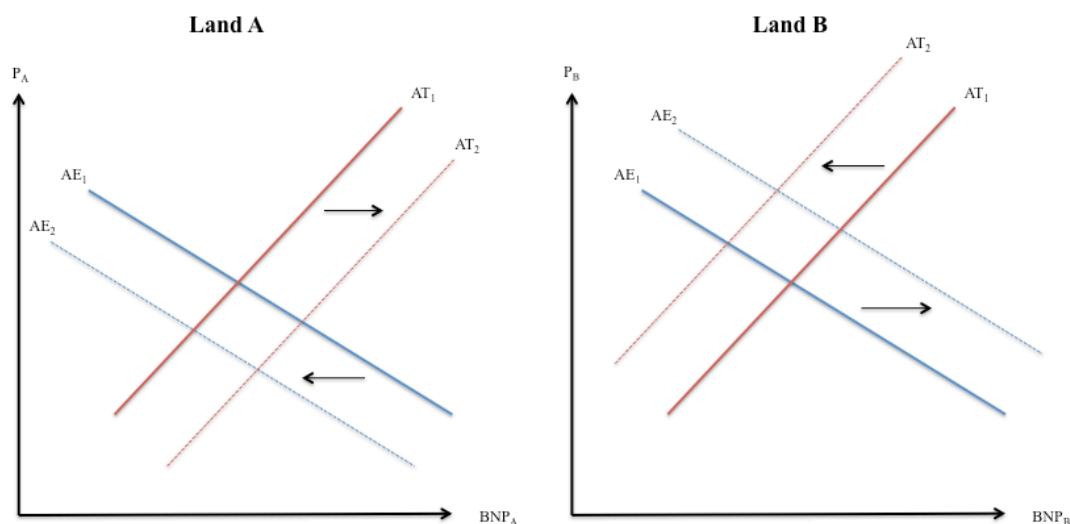
I figur 2 er det vist hvordan et sjokk i etterspørsel vil skape ulike tilpasningsproblemer for de to landene i den monetære unionen. Vi ser at det asymmetriske sjokket gjør at etterspørselskurven skifter innover i land A og utover i land B. Vi antar at sjokket er permanent. Nedgangen i samlet etterspørsel i land A vil føre til reduksjon i nasjonal produksjon, som igjen vil lede til deflasjon samt en nedgang i sysselsettingsnivået grunnet redusert etterspørsel etter arbeidskraft. Land B vil derimot oppleve en økning i samlet output, som igjen vil lede til prispress (inflasjon) og et lavere arbeidsledighetsnivå (De Grauwe, 2009).

Hvis landene hadde hatt nasjonal suverenitet over monetær makt, med hver sin valuta og hver sin sentralbank, kunne de håndtert det asymmetriske sjokket ved å justere rentesatsen eller ved å gripe inn i vekslingskursen. Når en nasjons sentralbank senker rentesatsen i økonomiske nedgangstider reduseres kostandene på lån. De lave lånekostnadene medfører en økning i forbruk og investeringer, som igjen vil lede til økt økonomisk vekst (Chabot, 2000). Land A kunne dermed redusert renten for å stimulere aggregert etterspørsel, mens land B kunne økt renten for å redusere aggregert etterspørsel. Dette ville ført til en bedring i land A sin konkurransevne da deres valuta trolig hadde deprimert, mens land B sin valuta ville appresiert. Totaleffekten ville vært økt aggregert etterspørsel i land A og redusert i land B, slik at etterspørselskurvene hadde skiftet tilbake mot opprinnelig likevekt (De Grauwe, 2009). Å justere rentenivået for å stimulere økonomien i en nedgangsperiode er derfor en sentral mekanisme i den nasjonale pengepolitikken i ethvert land.

Alternativt kunne de uavhengige nasjonene justert vekslingskursen for å bekjempe asymmetriske sjokk. Land A kunne solgt betydelige mengder av sin valuta på utenlandske valutamarkeder for å devaluere sin valuta mot land B sin valuta, noe som igjen ville redusert prisen på land A sine varer i utlandet. Devalueringen ville stimulert til økt etterspørsel etter deres produkter, blant annet fra land B, slik at eksporten hadde tatt seg opp, konkurransevnen hadde økt og landet ville fått et økonomisk oppsving (Chabot, 2000). Ved å tre inn i en valutaunion med en felles sentralbank blir disse alternativene eliminert. Dersom den felles sentralbanken ikke kan stimulere økonomien gjennom økt pengemengde og devalueringsmuligheten forsvinner må landet foreta en intern devaluering for å gjenvinne konkurransevne. Intern devaluering er en prosess som omfatter reduisering av kostnader ved oppsigelser og lønnskutt, både i offentlig og privat sektor. Å kutte i offentlige utgifter uten monetær stimulus fører til lavere økonomisk vekst og høyere arbeidsledighet (Pettinger, 2013).

Ved å ikke ha muligheten til å benytte seg av disse verktøyene vil den felles sentralbanken få vanskeligheter med å løse problemet ved hjelp av pengepolitikk. De må ta en avveining mellom å føre en kontraktiv pengepolitikk for å dempe presset i land B, på bekostning av enda høyere ledighetsrater i land i A. Eller å drive ekspansiv pengepolitikk for å stimulere økonomien i land A, på bekostning av enda høyere press i økonomien i land B. Begge alternativer vil være ugunstige (Tvedt, 2013). Spørsmålet som da reises er om det finnes mekanismer, i fravær av muligheten til å gjennomføre tiltak ved en selvstendig pengepolitikk, som kan lede til automatisk likevekt. Det finnes hovedsakelig to slike mekanismer: Den ene er basert på fleksibilitet i lønninger, den andre på arbeidskraftmobilitet (De Grauwe, 2009).

Figur 3: Automatiske stabiliseringsmekanismer

Kilde: De Grauwe, 2009

3.1.2 Hvorfor fleksible lønninger?

Dersom lønnen i land A er fleksibel nok, vil produsenten kunne øke sin produksjon og samtidig senke salgsprisen ved å sette en lavere lønnskostnad. I tider der lønns- og prispresset er lavt vil økt arbeidsledighet føre til at de som går uten arbeid reduserer sine lønnskrav, for å unngå konsekvensene langtidsledighet medfører (grunnet oppgavens avgrensning velger vi å ikke utdype disse konsekvensene). En reduksjon i salgsprisen vil øke konkurranseevnen og dermed lede til økt etterspørsel. I land B vil derimot den overflødige etterspørselen etter arbeidskraft resultere i lønns- og prisvekst. Effekten av disse mekanismene er illustrert ovenfor i figur 3. Lønnsreduksjonen i land A skifter den samlede tilbudskurven nedover, mens lønnsøkningen i land B skifter den samlede tilbudskurven oppover. Over tid vil begge bevege seg tilbake mot den opprinnelige likevekten. I land A avtar salgsprisen, noe som stimulerer til økt etterspørsel som en følge av at

deres produkter blir mer konkurransedyktige. Land B opplever motsatte virkninger. Merk også at andreordenseffekten på samlet etterspørsel vil forsterke likevektsmekanismene. Lønns- og prisveksten i land B gjør land A sine produkter mer konkurransedyktige. Dette fører til en vertikal parallellforskyvning oppover i den aggregerte etterspørselskurven til land A. Det vil være en tilsvarende nedgang i land A sine kostnader og priser, som gjør land B sine produkter mindre konkurransedyktige og dermed parallellforskyves den aggregerte etterspørselskurven til land B nedover (De Grauwe, 2009).

3.1.3 Hvorfor høy arbeidsmobilitet?

Arbeidskraftmobilitet er en annen mekanisme som kan lede de to landene tilbake til likevekt. Som nevnt ovenfor møter land A problemer knyttet til økt arbeidsledighet. Dersom arbeidskraften er tilstrekkelig mobil innad i unionen kan arbeidsledige fra land A migrere til land B, der etterspørselen etter arbeidskraft er høyere. Denne forflytningen av arbeidskraft vil redusere etterspørselsoverskuddet i land B, som vil dempe det pågående lønns- og prispresset. I land A vil det ikke lenger være det samme behovet for å kutte i lønnskostnadene og dermed reduseres arbeidsledighetsproblemet. Dersom arbeidsmarkedet i valutaunionen derimot er rigid, vil man potensielt kunne oppleve store tap ved å gi slipp på muligheten til å drive selvstendig pengepolitikk (De Grauwe, 2009).

I prinsippet ville balansen mellom de to økonomiene bli automatisk gjenopprettet dersom lønningene hadde vært fleksible og arbeidskraftmobiliteten hadde vært tilstrekkelig høy. Dersom ingen av disse betingelsene er oppfylt vil det foreligge et tredje alternativ for håndtering av asymmetriske sjokk – nemlig *offentlige og private forsikringsmekanismer*.

3.1.4 Forsikringsmekanismer

En forsikringsmekanisme kan beskrives som en overføring av inntekt fra et medlemsland til et annet i et valutaområde. Før vi går dypere inn på forsikringsmekanismene er det viktig å poengtere at overføringen av inntekt ikke må påvirke eller forhindre de to tidligere nevnte justeringsmekanismene. Hvis dette er tilfellet vil mottakerlandet oppleve permanent ustabilitet i form av at inntektsoverføringen blir permanent. Dersom eksempelvis land B opplever en vedvarende etterspørselsstigning, mens det motsatte blir tilfellet i land A, vil en inntektsoverføring fra land B til land A føre til at land A får reduserte insentiver til å justere lønningene for å oppnå likevekt. Dette fenomenet kalles moralsk hasard (De Grauwe, 2009).

Offentlige forsikringsmekanismer kan organiseres på to ulike måter. Den første tar utgangspunkt i at en stor del av de offentlige budsjettene til de to landene sentraliseres hos en overnasjonal instans, eksempelvis en europeisk regjering. La oss anta at denne europeiske regjeringen faktisk eksisterer, og at den direkte pålegger skatter (inkludert arbeidsgiveravgift) samt overfører inntekter (f.eks. pensjoner og dagpenger) til beboere i land A og land B (De Grauwe, 2009). Dersom land A opplever en økonomisk nedgangsperiode som følge av et asymmetrisk sjokk, samtidig som land B opplever økonomisk oppgang, vil skatteinntektene den europeiske regjeringen mottar fra B øke, mens det motsatte vil være tilfelle fra land A. Sistnevnte vil også ha et høyere kapitalbehov, i form av trygder og sosiale tiltak, grunnet økt arbeidsledighet. Det motsatte vil være tilfellet for land B. Den europeiske regjeringen opplever altså en endring på utgiftssiden, men dette balanseres av en tilsvarende endring på inntektssiden. Land B ”betaler” for nedgangen i land A. Dette systemet av økonomiske overføringer utgjør et kraftig redskap mot asymmetriske sjokk – et redskap som stabiliserer økonomiske forskjeller mellom de ulike landene (Chabot, 2000).

Den andre måten tar utgangspunkt i at de offentlige budsjettene til de to landene ikke er sentralisert hos en overnasjonal instans, til tross for at landene utgjør en valutaunion. Dersom det asymmetriske sjokket fører land A inn i en nedgangsperiode vil det offentlige øke sitt forbruk (Chabot, 2000). Land A vil dermed oppleve økt budsjettunderskudd, samtidig som den offentlige gjelden stiger. Land B vil derimot oppleve motsatte virkninger. Disse budsjettmessige forandringene vil inntreffe automatisk og resultere i en utjevning av forbruket til de to landene. Siden denne automatiske budsjettjusteringen fører til at asymmetriske sjokk absorberes til en lavere kostnad vil den totale kostnaden til valutaområdet reduseres (De Grauwe, 2009).

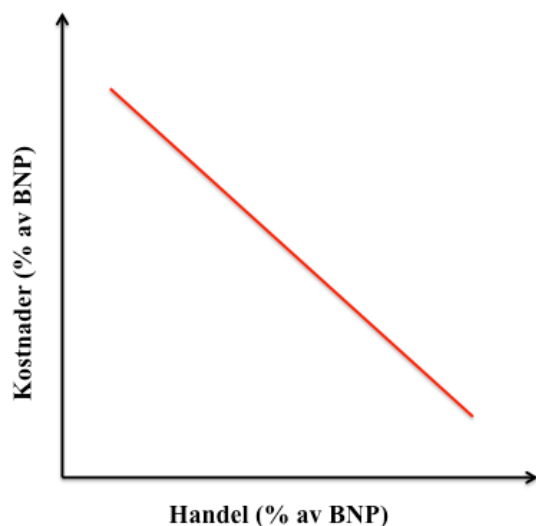
Den *private forsikringsmekanismen* baserer seg derimot på at finansmarkedene til de to landene er fullstendig integrerte. Vi antar her at et negativt sjokk vil medføre et fall i aksjeprisene i land A, men siden markedet er fullstendig integrert eies de samme aksjene også av land B sine innbyggere. Et motsvarende positivt sjokk i land B fører til at landets aksjepriser stiger. Siden disse aksjene også eies av innbyggerne i land A vil den finansielle nedgangen landet opplever bli noe oppveid av finansiell oppgang i land B. Det integrerte finansmarkedet fører altså til at risikoen blir diversifisert (De Grauwe, 2009).

Altså, hvis et medlemsland i en monetær union blir rammet av asymmetriske sjokk behøver landet fleksible lønninger og arbeidsmobilitet for å korrigere for disse sjokkene. En

forsikringsmekanisme som muliggjør en inntektsoverføring til landet som opplever et negativ etterspørselssjokk er som nevnt et tredje alternativ. Forsikringsmekanismene erstatter derimot *ikke* justeringsmekanismene når etterspørselssjokket er permanent – den gir kun landene mer tid til å foreta de nødvendige justeringene. Dersom landene står overfor rigiditeter, samt mangler organiserte forsikringssystemer, kan kostnadene ved en valutaunion være betydelige (De Grauwe, 2009).

Avslutningsvis bør det påpekes at medlemsland av en monetær union både må ha lik grad av sentralisering i arbeidsmarkedsinstitusjoner, likt rettssystem og helst en lik vekstrate for at kostnadene forbundet med et bortfall av et lands nasjonale pengepolitikk skal minimeres. Felles for de overstående argumentene er at jo mer integrerte landene i et valutaområde er, jo mindre vil stabilitetstapet være hvis et økonomisk sjokk inntreffer. Denne effekten kan illustreres ved figur 4. Den horisontale akse måler grad av integrasjon, eller åpenhet, mellom det potensielle medlemslandet og resten av valutaområdet (målt som landets handel med resten av unionen, i % av landets BNP). Den vertikale akse måler landets kostnader ved inntreden i en valutaunion, eksempelvis ved tap av økonomisk stabilitet. Den røde kurven representerer det overstående argumentet, nemlig at høyere integrasjon medfører lavere kostnader (De Grauwe, 2009).

Figur 4: Kostnader ved en monetær union og graden av åpenhet

Kilde: De Grauwe, 2009

3.2 Gevinster

Gevinstene ved å tre inn i et valutaområde foreligger på mikroøkonomisk nivå. Det finnes hovedsakelig to viktige fordeler, nemlig elimineringen av transaksjonskostnader tilknyttet utveksling av nasjonale valutaer og eliminering av risikoen forbundet med usikre fremtidige bevegelser i valutakurser (De Grauwe, 2009). I det følgende vil vi gi en kort utredning av gevinstene knyttet til et valutaområde.

3.2.1 Eliminering av transaksjonskostnader

Eliminering av transaksjonskostnader forbundet med å konvertere en valuta til en annen er den desidert mest synlige, samt kvantifiserbare gevinsten ved en monetær union. Til tross for at deler av disse kostnadene utgjør inntekter for banksektoren, har EU-kommisjonen estimert at fordelene ved bortfall av direkte transaksjonskostnader vil utgjøre mellom €13-20 billioner per år (dette representerer rundt 0,25-0,5% av unionens samlede BNP). En tilhørende indirekte effekt av bortfallet av slike transaksjonskostnader er at varepriser blir direkte sammenlignbare på tvers av landene som tar del i den monetære unionen. Dette medfører sterkere konkurranse, som i sin tur oppfordrer produsenter til å stadig forbedre sine varer. En slik effekt vil være fordelaktig for valutaområdets konsumenter, da prisene vil konvergere og synke til et lavere nivå (De Grauwe, 2009).

3.2.2 Eliminering av risiko forbundet med svingninger i valutakurser

En annen viktig gevinst er elimineringen av risikoen forbundet med svingninger i valutakurser. Når eksportvarer er priset i eksportørens valuta, er det vanskelig for importøren å vite eksakt hva den fremtidige valutakursen vil bli i det handelsavtalen blir inngått. Dersom prisen derimot blir satt i importørens valuta vil eksportøren bære risikoen. Parten som står overfor risikoen vil mest sannsynlig anskaffe finansiell forsikring (gjennom eksempelvis terminkontrakter), som da kommer i tillegg til kostnadene forbundet med valutakonvertering. Dette kan derfor hindre handel over valutagrensene. Firmaer som foretar direkte utenlandske investeringer (Foreign Direct Investments) blir også rammet av denne usikkerheten. Frykten for å lide et samlet tap i løpet av perioden firmaet investerer i utlandet kan derfor bremse flyten av kapital samt handel over landegrensene. Når slike risikoer forsvinner vil usikkerheten overfor fremtidige gevinster opphøre, og antall transaksjoner vil øke (Balwin & Wyplosz, 2012).

3.2.3 Økt handel mellom medlemslandene

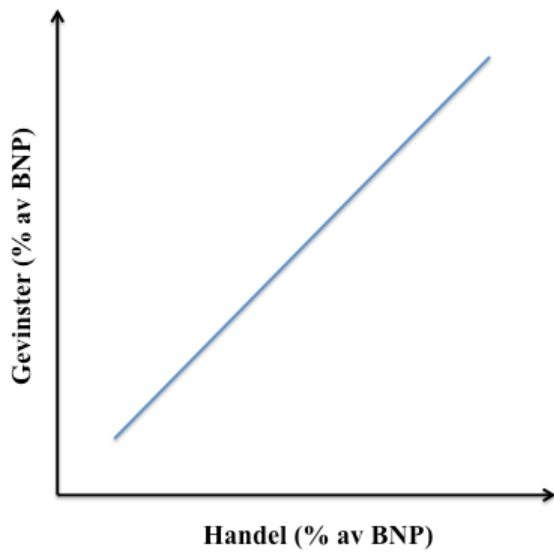
Den direkte og indirekte effekten av bortfallet av transaksjonskostnader, samt reduksjonen av risiko forbundet med valutakurssvingninger, vil i sin tur kunne bidra til økt handel innenfor et valutaområde. Når kostnadene forbundet med handel reduseres vil eksportører kunne ekspandere sin virksomhet, både i form av nye områder og økte produktlinjer. Tettere handel vil igjen kunne lede til høyere integrasjon mellom landene, som igjen vil kunne bidra til høyere insentiver mot en ytterligere reduksjon av tollbarrierer. Valutaunionen vil på denne måten kunne oppleve en positiv velferdseffekt (Balwin & Wyplosz, 2012).

3.2.4 Økt kredibilitet blant medlemslandene

Til slutt vil vi nevne at en felles valuta vil kunne føre til økt kredibilitet blant medlemslandene. En valutaunion kjennetegnes ofte ved stabil og lav inflasjon samt et godt omdømme. Når pengepolitikken til landene i valutaunionen underlegges én felles sentralbank vil deres kredibilitet øke, som igjen vil tiltrekke flere utenlandske investorer. Økte investeringer vil føre til at mer kapital akkumuleres, og flere arbeidsplasser vil bli skapt. Nok en positiv velferdseffekt vil dermed oppleves i valutaunionen (De Grauwe, 2009).

Konklusjonen her er at jo høyere den økonomiske integrasjonen mellom det potensielle medlemslandet og resten av valutaområdet er, jo større er gevinstene landet oppnår ved å tre inn i unionen. Denne sammenhengen er vist i figur 5. Den horisontale aksene representerer integrasjon, eller grad av åpenhet, mellom det potensielle medlemslandet og valutaområdet (målt som landets handel med resten av unionen, i % av landets BNP). Den vertikale aksene viser gevinstene landet oppnår ved å inntre i valutaunionen (igjen målt som andel av BNP). Den blå kurven viser det overstående argumentet, nemlig at jo større grad av åpenhet mot de andre landene i unionen, jo høyere er gevinstene (per produsert enhet) ved å tre inn i den monetære unionen (De Grauwe, 2009).

Figur 5: Gevinster ved en monetær union og graden av åpenhet

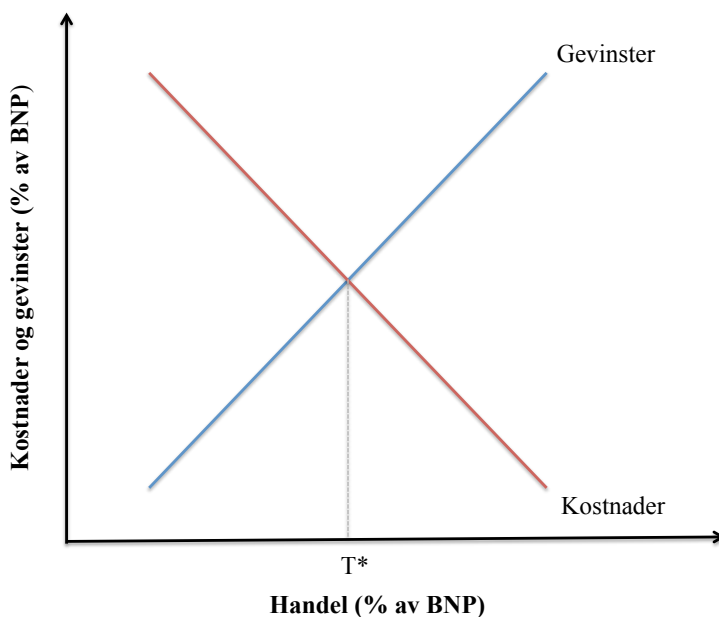

Kilde: De Grauwe, 2009

3.3 Kostnader og gevinster i sammenheng

For å lettere kunne vurdere om det enkelte land bør inngå i en monetær union eller ikke vil det være nyttig å sammenlikne kostnader og gevinster ved deltakelse. Hvorvidt dette vil være hensiktsmessig avhenger av både hvor åpen økonomien er med tanke på handel med resten av valutaunionen, samt forholdet mellom fleksibilitet i arbeidsstyrken og symmetri i konjunktorene mellom medlemslandene (De Grauwe, 2009).

Figur 6: Kostnader og gevinster ved å delta i en monetær union

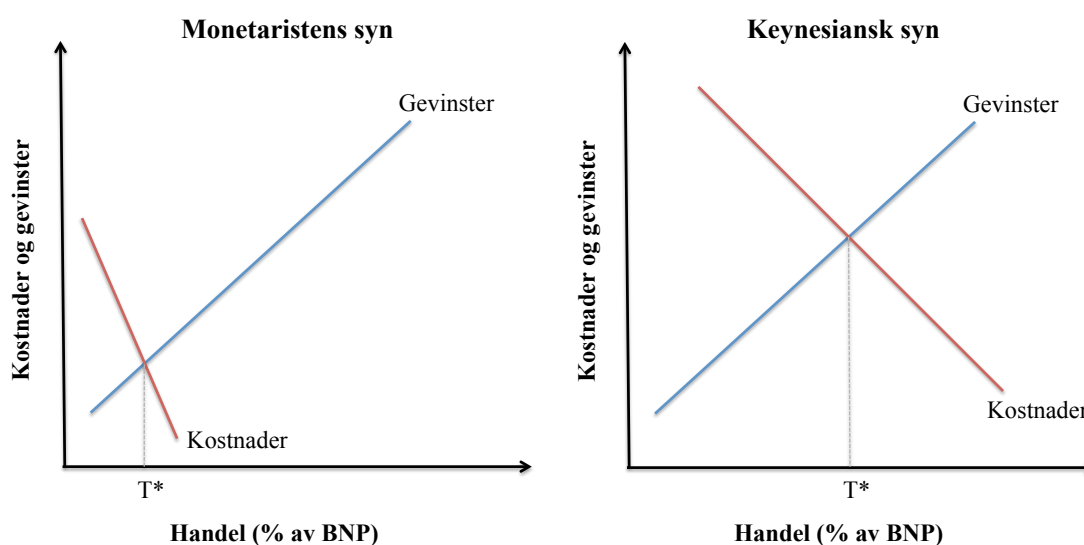

Kilde: De Grauwe, 2009

I figur 6 har vi satt sammen kostnads- og gevinstkurvene ved å delta i en monetær union. Skjæringspunktet mellom kurvene illustrerer det kritiske punktet som vil være avgjørende for hvor åpent et land må være for å være tjent med å gå inn i en union med sine handelspartnere. Land med liten grad av handel i sin økonomi vil være lokalisert til venstre for det kritiske punktet. Dette innebærer at kostnadene ved å gi slipp på muligheten til å drive selvstendig penge- og finanspolitikk vil overstige gevinstene man oppnår ved å ta del i valutaunionen. Disse landene vil dermed være bedre tjent ved å beholde sin nasjonale valuta. Land med en mer åpen økonomi vil ligge til høyre for det kritiske punktet. Disse vil være tjent med å gi avkall på sin nasjonale valuta, siden gevinstene ved å ta del i den monetære unionen overstiger kostnadene (De Grauwe, 2009). Figuren beskriver dermed at jo mer integrert et økonomisk område er jo mer fordelaktig vil det være å gå sammen i et monetært samarbeid. Et økonomisk integrert område innebærer faktorer som handel av varer og tjenester samt mobilitet i produksjonsfaktorer (Krugman & Obstfeld, 2009).

Hvor skjæringspunktet i figuren befinner seg vil i stor grad være avhengig av helningen og plasseringen til kostnadskurven, som igjen avhenger av hvilket syn man har på effektiviteten av en nasjonal monetær politikk i håndteringen av asymmetriske sjokk. Det finnes to ytterpunkter, nemlig *monetaristens syn* og det *keynesianske syn*, som er illustrert i figur 7.

Figur 7: To syn på kostnader og gevinster ved å delta i en monetær union

Kilde: De Grauwe, 2009

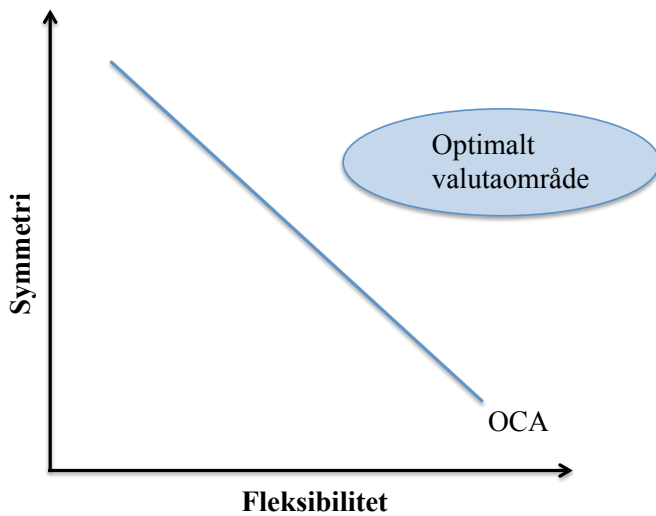
Ifølge det monetaristiske synet er bruk av nasjonal pengepolitikk ineffektivt i håndteringen av asymmetriske sjokk. Selv om det hadde vært effektivt ville bruken av dette verktøyet typisk ført til at landene kom dårligere ut av situasjonen. I dette tilfellet vil kostnadskurven og skjæringspunktet ligge svært nærme origo. Relativt mange land ville da være tjent med å delta i valutaunionen (De Grauwe, 2009).

Det andre ytterpunktet er det keynesianske synet, som vektlegger at verden i stor grad består av rigide lønninger og priser samt immobile arbeidsmarkeder. I motsetning til monetaristen mener de at en selvstendig nasjonal penge- og finanspolitikk er et sterkt virkemiddel i håndteringen av asymmetriske sjokk. Kostnadskurven vil i dette tilfellet ligge langt unna origo. Relativt få land vil da finne det fordelaktig å delta i en monetær union (De Grauwe, 2009).

Det har ofte vist seg vanskelig å avklare hvorvidt et land bør melde inntreden i en monetær union eller ikke. Dette skyldes at det også finnes andre viktige parametere som må tas hensyn til i denne analysen. Selv om et land har en relativt lav grad av åpenhet kan man argumentere for at en inntreden i en monetær union likevel kan være fordelaktig fra et økonomisk perspektiv. Dersom landet har tilstrekkelig fleksibilitet i arbeidsmarkedet kan det likevel lønne seg å delta i en monetær union, ettersom disse mekanismene kan bli brukt til å håndtere asymmetriske sjokk (De Grauwe, 2009).

En nedgang i rigide lønninger og priser vil føre til at kostnadskurven i figur 6 skifter nedover. Dermed flyttes det kritiske punktet og flere land vil være kandidater for medlemskap i en monetær union. Størrelsen og frekvensen av asymmetriske sjokk vil også være avgjørende for analysen. Land som opplever svært ulike sjokk i tilbud og etterspørsel sammenlignet med andre medlemsland vil oppleve høyere kostnader ved å delta i unionen. Kostnadskurven skiftes da mot høyre, noe som indikerer at færre land vil være lønnet med et monetært samarbeid. Sammenhengen mellom de nevnte faktorene, som er illustrert i figur 8, vil derfor kunne være relevant for å avdekke hvorvidt et land bør delta i en monetær union eller ikke (De Grauwe, 2009).

Figur 8: Forholdet mellom symmetri og fleksibilitet i arbeidsmarkedet i monetære unioner

Kilde: De Grauwe, 2009

Langs den vertikale aksen måles graden av symmetri mellom land som er kandidater til å delta i valutaunionen. Symmetri viser til graden av korrelasjon mellom sysselsetting og vekst i BNP. Etter hvert som vi beveger oss oppover den vertikale aksen øker graden av symmetri, samtidig som frekvensen av de asymmetriske sjokkene går ned. Langs den horisontale aksen måles graden av fleksibilitet i arbeidsmarkedet. Sentralt i teorien om optimale valutaområder er at land som opplever en høy grad av asymmetri i produksjon og sysselsettingsnivåer har behov for mer fleksibilitet i arbeidsmarkedet dersom de ønsker å unngå betydelige tilpasningsproblemer ved et monetært samarbeid. Konsist uttrykt innebærer dette at jo mindre grad av symmetri mellom landene jo større krav settes til fleksibilitet i arbeidsmarkedet for at et vellykket monetært samarbeid skal være mulig (De Grauwe, 2009).

Forholdet mellom symmetri og fleksibilitet er representert ved linjen *OCA* (Optimum Currency Area). Linjen illustrerer den nødvendige symmetrien og fleksibiliteten som landene må inneha for at gevinstene ved å inngå i valutaunionen skal overstige kostnadene. Landene som ligger under denne linjen vil ikke ha tilstrekkelig fleksibilitet i arbeidsmarkedet til å kunne håndtere asymmetriske sjokk. Disse landene vil dermed kunne oppleve store kostnader ved å gi slipp på sin selvstendige penge- og finanspolitikk. Ligger man til høyre for denne linjen vil man derimot inneha nok fleksibilitet i arbeidsmarkedet til å kunne håndtere det gitte nivået på symmetri mellom landene. Gevinstene ved å gå inn i unionen vil da overstige kostnadene (De Grauwe, 2009).

4 Fra finanskrise til statsfinansiell krise

Frem til nå har vi tatt for oss historien bak EU, europeisk integrasjon, motivasjonen bak innføringen av euroen som felles valuta samt teorien om optimale valutaområder. Vi har nevnt at euroens suksess ble hyllet i 2007, men at optimismen tok en brå vending det påfølgende året da finanskrisen og dens ringvirkninger slo inn over Europa som et asymmetrisk sjokk. Enkelte land, for eksempel Portugal, Irland, Italia, Hellas og Spania, ble hardere rammet enn andre, og med manglende redskap til å bekjempe det asymmetriske sjokket og den påfølgende økonomiske nedgangen beveget finanskrisen seg over til en statsfinansiell krise. I den påfølgende delen vil vi i korte trekk gjøre rede for finanskrisen og dens opphav, samt forklare hvorfor *euroen* førte eurosonen inn i en *eurokrise*.

4.1 Finanskrisen – det asymmetriske sjokket

Etter Den store depresjonen, som det amerikanske finansmarkedet fikk skylden for, var det strenge reguleringer i USA for å begrense banker og finansinstitusjoner sin risikotaking. Da reguleringene gradvis ble opphevet på 1980-tallet, fulgte en rask ekspansjon i finanssektoren i USA. Europa fulgte snart etter med sin egen dereguleringsprosess, en prosess som gikk hånd-i-hånd med opprettelsen av Enhetstraktaten anno 1986 (Baldwin & Wyplosz, 2012). I løpet av de påfølgende tiårene skapte deregulering og teknologisk utvikling en sammenveving av det internasjonale finansmarkedet. Globalisering, økt kapitalmobilitet og finansiell innovasjon var blant driverne for den økonomiske veksten store deler av verden opplevde i tiårene før finanskrisen brøt ut i 2008 (Larsen & Mjølhus, 2009).

Globaliseringen bidro også til å holde inflasjonen nede, og import fra lavkostland som Kina var følgelig også en sterk pådriver til dette (Pain et.al., 2006). Når inflasjonen var lav holdt sentralbanker verden over det korte rentenivået nede, selv om veksten i økonomien var god. Den amerikanske sentralbanken, Federal reserve system (FED), var spesielt aktiv ved å sette ned renten når økonomien ble svekket, men problemet var at den forble lav (Holden, 2009). Etter dot.com boblen i USA i år 2000 ble renten nesten halvert i løpet av et år, og i det påfølgende året gikk den ned til 1% (Taylor, 2009). Grunnet høy sparing i land som Kina, Japan og Tyskland var også det lange rentenivået lavt, noe som bidro til at land som USA, Spania og Storbritannia kunne låne store beløp i utlandet uten at renten ble drevet opp. En kombinasjon av lave renter og god

økonomisk vekst medførte en sterk økning i etterspørsel etter boliger, som følgelig drev boligprisene opp i mange land (Holden, 2009).

Den markante økningen i boligpriser utmerket seg spesielt i USA. I løpet av en tiårsperiode, fra 1996-2006, steg amerikanske boligpriser med tilnærmet 20% (BBC News, 2008). En av hovedårsakene til denne utviklingen var verdipapirisering – en innovasjon der finansielle produkter blir sammenslått og omgjort til verdipapirer. Nye instrumenter som gikk under navnet ”Collateralised Debt Obligations” og ”Asset Backed Securities” åpnet nye forretningsområder for investeringsbankenes salg av pantelån til ulike investorgrupper (Aamo, 2013). Kort fortalt gikk dette ut på at investeringsbanker kjøpte amerikanske boliglån med ulik løpetid og rente, og satt de sammen i ”pakker” slik at risikoen ble diversifisert bort. Disse pakkene ble igjen solgt som investeringsobjekter til ulike aktører. Dermed fikk bankene ytterligere kapital som de kunne låne ut til det amerikanske folket.

Aktører i det amerikanske finansmarkedet innså at inntjeningsmuligheten for slike ”salg av boliglån” var enorme, og en sterk øking i antall boliglån til husholdninger som tidligere ble vurdert til å ha for lav inntekt – såkalte ”subprime-låntakere” – fant sted. Denne type låntakere, som gjerne manglet inntekt, arbeid og egenkapital, satt med lav risiko da de kunne overlate det nyinnkjøpte huset til banken hvis boliglånet ikke kunne betjenes. Kredittvurderingsbyråer gav falsk trygghet for at verdipapirer satt sammen av slike subprimelån var høyst sikkert, og boligobligasjonene ble kjøpt av banker og finansinstitusjoner over hele verden. Bonuser og andre insentiver forbundet med salg av disse obligasjonene førte til at investeringsbankene ble mindre sensitive til risiko, og det ble igangsatt et ambisiøst politisk mål om at alle amerikanere skulle eie sin egen bolig. Dette medførte en voldsom kreditt ekspansjon, der kreditt til amerikanske forbrukere steg med 255% fra 1995-2008 (Sæland, 2011).

Mot slutten av 2006 ble det amerikanske boligmarkedet nervøst, boligprisene falt og tapene på misligholdte boliglån økte. Selv med lokkerenter og ingen krav til egenkapital begynte boligene etter hvert å bli så dyre at de færreste hadde råd til å følge ”Den amerikanske drømmen”. Høyere renter forsterket nedgangen, som igjen førte til at refinansiering og høyere belåningsgrader ikke lenger var mulig (Aamo, 2013). De som i utgangspunktet hadde råd til å betjene sine lån trakk seg bevisst ut fordi verdien på boligen ble mindre enn verdien på lånet. Stadig flere ivret etter å få sine innskudd over i mer likvid form, etterspørselen etter boliger sank og prisene ble ytterligere redusert. Det oppstod ”bank runs”, en situasjon der alle trekker innskudd fra bankene samtidig slik

at de blir tappet for likviditet.

Investeringsbankene, som ikke hadde kapitalkrav som andre banker og var uten reelt tilsyn, opplevde store tap, og de føderale myndigheter i USA brukte \$30 milliarder på å redde den femte største investeringsbanken Bear Stearns. De valgte derimot *ikke* å redde den fjerde største investeringsbanken, Lehman Brothers. Da denne gikk overende 15. september 2008, førte dette til mislighold for millioner av låne- og derivatforhold (Aamo, 2013). Fallet av investeringsbanken skapte en sjokkbølge i finansmarkedet. Det tok få timer å innse at Lehman skyldte betydelige summer til nesten hver eneste viktige finansinstitusjon, både i USA og Europa. Smitten fra subprime-markedet var slående, og sentralbanker over hele verden jobbet aktivt for å støtte bankene sine.

Subprime-flukten utløste en kjedereaksjon, i stor grad på grunn av massiv informasjonasymmetri. Handelen mellom de store finansinstitusjonene stoppet opp grunnet uvisshet om hvor store tap hver enkelt institusjon led. Det oppstod en likviditetstørke, og såkalte ”brann-salg” (”fire sales”) førte til at et bredt spekter av finansielle eiendeler falt i verdi, noe som igjen utløste tap flere ganger større enn de som opprinnelig var knyttet til subprime-verdipapirene. Ettersom boligbobler også var å finne i flere europeiske land sprakk disse følgelig høsten 2008. Svært mange europeiske banker ble overbelastet og møtte store tap (Baldwin & Wyplosz, 2012). Internasjonaliseringen av finansmarkedet hadde ført til at verden nå sto overfor den største nedgangskonjunktoren siden Den store depresjonen anno 1930.

4.2 Eurokrisen

Den globale finanskrisen anno 2008 førte til en urolig og ustabil internasjonal økonomi. Uroen falt spesielt tungt på eurosone, som på mange måter fortsatt befinner seg i en krisesituasjon med tilhørende usikre framtidsutsikter. Banker uten likviditet, boligbobler som har sprukket, manglende dekning for statsgjeld, arbeidsledighet og kraftige velferdskutt i mange land er kun et knippe av problemene krisen har resultert i, eller vært resultat av (Apuzzo, 2012). Tiltak for å hindre sammenbrudd i det finansielle systemet, svikt i skatteinntekter samt økte utgifter til arbeidsledighetstrygd har ført til en kraftig svekkelse av de offentlige finansene til flere land i eurosone. Særlig sårbare var land som allerede før krisen var preget av svake offentlige finanser, lav økonomisk vekst og/eller underskudd på handelsbalansen (Finansdepartementet, 2012). Hva ledet eurosone inn i dagens krise? Hvorfor klarte ikke valutaområdet å håndtere finanskrisen, det

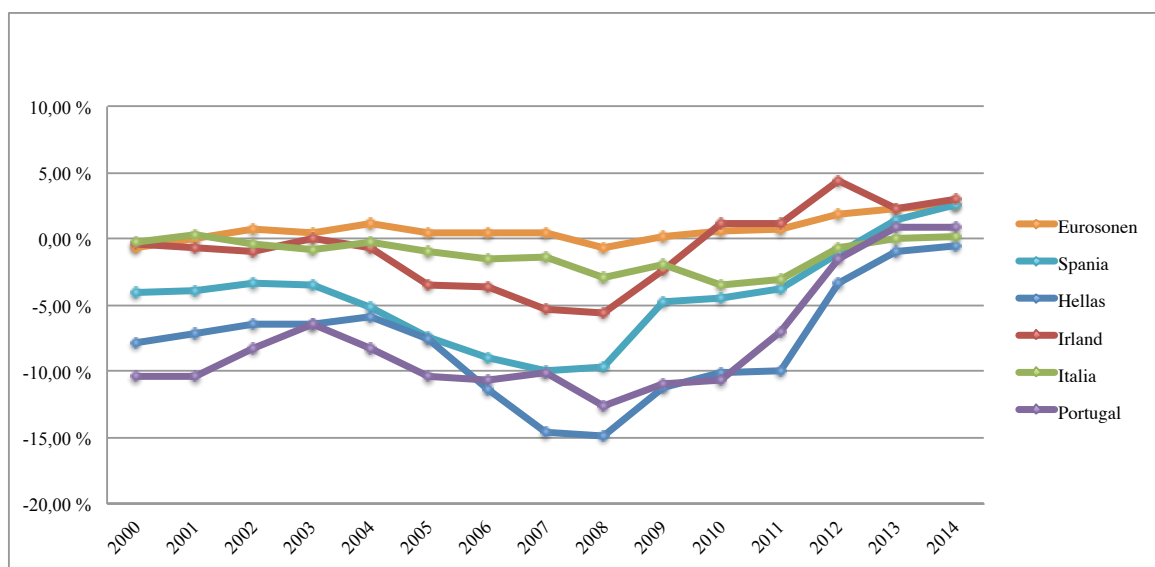
asymmetriske sjokket, på en bedre måte? Dette er noen av spørsmålene som drøftes i dette delkapitlet.

I forkant av finanskrisen opplevde eurosonen en kraftig kredittvekst grunnet lave renter og pengepolitisk ekspansjon. Mye av årsaken til dette var at Tyskland opplevde ”japansk syke” på begynnelsen av 2000-tallet. Under IT-boblen lånte tyske selskaper store summer for å investere i teknologiaksjer. Da boblen sprakk i år 2000 satt både bedrifter og husholdninger igjen med en høy gjeldsbyrde og svekket formue. Ønsket om å redusere det tyske gjeldsnivået ble etterfulgt av svekket innenlandsk etterspørsel, lav prisvekst, privat gjeldsreduksjon og følgelig svak økonomisk vekst. Svaret fra ESB var å sette ned renten (Gustavson, 2013).

ESBs lavrentepolitikk innebar lave lånekostnader for eurosonen som helhet, noe som stimulerte til økende låneopptak i både privat og offentlig sektor. Siden tyske bedrifter og husholdninger i svært liten grad ønsket å ta opp nye lån på dette tidspunktet strømmet kreditten inn i de mindre avanserte medlemslandene i sør og vest. Disse landene så på valutaunionen som en sjanse til å ta igjen sine rikere brødre i nord. PIIGS-landene (Portugal, Irland, Italia, Hellas og Spania) var inflasjonsutsatte land med i utgangspunktet høyere vekstrater. Siden ESBs enhetlige pengepolitikk konfronterte dem med renter som faktisk var for lave ble resultatet en progressiv innenlandsk overoppheting, fallende konkurranseevne grunnet lønns- og prisvekst og følgelig redusert eksport (Marsh, 2013).

Det kan sies at den økte etterspørselen i PIIGS-landene (grunnet lave renter og økt kreditt) hjalp Tyskland å eksportere seg ut av krisen landet opplevde tidlig på 2000-tallet. Dette gav opphav til stor ubalanse i kapital- og vareflyten i eurosonelandene, med høye handelsoverskudd i nord, spesielt i Tyskland, og handelsunderskudd i sør, spesielt i Spania (Gustavson, 2013). Den europeiske sentralbanken, samt andre institusjoner i eurosonen, neglisjerte faren for at kapitalmarkedene og bankene en dag ikke lenger ville være med på å finansiere voksende underskudd i utenriksøkonomien. Ved å anta at underskudd og overskudd ville være selvfinansierende publiserte ESB statistikk for eurosonens samlede betalingsbalanse, men ikke for de enkelte medlemslandene. Så lenge det samlede eksterne bildet var relativt balansert, som vist ved den oransje linjen i figur 9, så alt ut til å være i orden (Marsh, 2013).

Figur 9: Driftsbalanse (% av BNP). PIIGS-landene sammenlignet med eurosonen som helhet

Kilde: IMF, World Economic Outlook, 2014a

I årene før finanskrisen rettet europeiske banker sin oppmerksomhet mot tre spesifikke forretningsområder. For det første ble det investert store summer i amerikanske bolig- og forbrukslån. Videre lånte de europeiske bankene stadig mer kapital til både boligkjøpere og boligbyggere i euroområdet. Sist, men ikke minst, lånte de ut betydelige summer til europeiske styresmakter (ved å plassere penger i statsgjeld). Høsten 2008 kom det første sjokket i USA, med fallende boligpriser og stadig flere forfall på lån. Dette resulterte i at verdien på aksjer, boligbaserte obligasjoner og lignende verdipapirer fikk et kraftig fall. Dermed ble bankenes balanse svekket. Videre oppstod det likviditetstørke, da usikkerheten som rådet i markedet førte til at de ulike finansinstitusjonene ble motvillige til å låne hverandre penger. Europeiske myndigheter var (i motsetning til USA) trege med å iverksette tiltak for å håndtere situasjonen i banksektoren, noe som har resultert i en vedvarende usikkerhet knyttet til de europeiske bankenes finansielle posisjon (Gustavson, 2013).

Det neste sjokket som utspilte seg var fallende boligpriser og stans i aktiviteten i bygg- og anleggssektoren i de europeiske landene som deltok i kreditt-boblen (Gustavson, 2013). Som et ledd i en aktiv motkonjunktur, samt for å erstatte sviktende skatteinntekter, lånte utsatte stater mer enn tidligere. Grunnet problemene i banksektoren ble det også klart at privat gjeld kunne ende opp som offentlig gjeld. Dette, i kombinasjon med lav økonomisk vekst, førte til at flere land i eurosonen fikk svekket tillit til statsfinansene (Finansdepartementet, 2012).

Det tredje sjokket var den statsfinansielle krisen som utartet seg i Hellas. Den greske krisen spredde seg raskt til andre land i euroområdet, spesielt til resten av PIIGS-landene. Tilliten til den felles valutaen hadde tidligere dekket over at stater kunne ha ulik evne til å betjene sine lån. Krisen i Hellas, med den påfølgende uroen i finansmarkedene, skapte imidlertid usikkerhet rundt betalingsevnen til PIIGS-landene og avdekket flere svakheter ved valutaområdet (Gustavson, 2013).

Den statsfinansielle krisen ble med dette etterfulgt av et enda større sjokk – det politiske sjokket. Den pågående krisen synliggjorde at eurosonen manglet viktige stabiliseringsmekanismer, og den ble møtt med handlingslammelse av politikerne. Videre viste det seg at risikoen tilknyttet gjeldsinstrumenter som kanaliserte kapital til husholdninger, bedrifter og myndigheter i PIIGS-landene var større enn antatt. Dette førte til at gjeldspapirene falt i verdi, samt at rentene steg (Gustavson, 2013).

Da investorenes risikoaversjon økte fra sitt tidligere lavgir, ble kreditornasjonene i nord klar over at de kunne møte tap fra faktiske eller potensielle mislighold av låntakere. En ond sirkel satte inn, der renter på forgjeldete lands statsobligasjoner steg ubønnhørlig. Dette førte til progressive vanskeligheter med å tiltrekke seg nye lån, samt økt fragmentering av de europeiske finansmarkedene – det motsatte av hva forfedrene til Den monetære union hadde tenkt. Kreditorlandenes villighet til å pumpe penger inn i underskudds-landene til lave renter begynte å avta og kom til en ende da kreditorene samtidig forsøkte å trekke ut sine midler. Da kreditorer i privat sektor også trakk seg, fulgte raske endringer i økonomiske forhold og en forverring av bankenes posisjoner. En kapitalflukt fra debitorland reiste behovet for inngripen fra offisielle långivere, den såkalte "troikaen" (bestående av IMF, EU og ESB), for å hindre mislighold i de brått utsatte landene. Grunnet euroens manglende forsikringsmekanismer, måtte Hellas, Irland, Portugal, Spania og Kypros godta innstrammingspakker som betingelser for historiens største redningsoperasjon (Marsh, 2013).

For å forsøke å håndtere årene med økonomisk overoppheting har eurolandene gjennomgått omfattende innstramminger, som har ført med seg resesjon, motgang og avbrudd. Dette har igjen ført til at det stilles spørsmål ved Den monetære unions evne til å holde sammen gjennom resten av reisen. Millioner av mennesker har fått sine håp knust i løpet av de siste årene. En av de mest fatale konsekvensene vi ser i Europa i dag er at både befolkninger og regjeringer ikke lenger føler at de eier kontroll over egen skjebne. Europas problemer handler ikke bare om den vanskelige og

splittende tilstanden i økonomien, men også om ergrelsen og sinnet som råder i de ulike landene grunnet mangelen på legitimitet og demokratisk kontroll (Marsh, 2013).

4.2.1 Hvilke mekanismer manglet eurosonen?

I motsetning til flere påstander fra europeiske politikere om at euroen ville tjene fred, advarte Hans Tietmeyer (Bundesbank-president i årene før euroen ble lansert i 1999) gjentatte ganger mot trusselen om oppløsning av en monetær union bestående av suverene stater som *ikke* var politisk sammenkoblet. Han uttalte at land som mistet sin devalueringsevne måtte vise fleksibilitet i andre økonomiske felt for å unngå høyere arbeidsledighet. Land med utilstrekkelig konvergens kunne raskt nå sine grenser for tilpasningsdyktighet. Nødvendige, men alvorlige, kutt i arbeidslivet eller i områder for offentlige finanser ville i følge Tietmeyer veie tungt for aksepten av euroen i landet. Videre mente han at dette også kunne medføre byrder for andre medlemsland i form av høye renter i kapitalmarkedet, samt øke faren for konflikter innad i valutaområdet. Tietmeyer sine uttalelser viste seg å være berettiget (Marsh, 2013).

Troen på at en felles europeisk pengepolitikk ville føre til en symmetrisk fordeling av smerte og gevinst var illusorisk. Det var forventet at raskt voksende land, med høy inflasjon og lave renter i valutaunionens tidlige dager, ville få forbigående fordeler og oppleve negative effekter senere, gjennom svekket konkurransevne som ikke lenger kunne rettes opp ved devaluering. Samtidig ville vekstland med lav inflasjon som Tyskland (som ble holdt tilbake på begynnelsen av 2000-tallet av rentesatser som var for høye for sin egen økonomiske situasjon) ta seg opp igjen senere. Dette ville hjelpe resten av Europa, men disse trendene var ikke selv-kompenserende. I tillegg oppstod det tidlig skjevheter i konkurransevne som uunngåelig oppstår i et fastkurssystem som forener land med ulik utvikling i priser og produktivitet. Tanken var at slike forstyrrelser kunne reverseres forholdsvis enkelt ved hjelp av en selvregulerende prosess. Dessverre har dette vist seg å ikke være tilfellet. Innføringen av euroen medførte tidlig et gap i konkurransevne på rundt 30% mellom Tyskland og sør-europeiske land. Dette gapet har blitt reversert saktere enn nødvendig fordi Tyskland, i likhet med andre kreditorland som Nederland, ikke har vært villige til å gjennomgå en periode med radikal refasjon og svekkelse av sin konkurransevne for å balansere skyldnerstaters svakheter (Marsh, 2013).

En annen sentral feilvurdering av euroens grunnleggere var neglisjeringen av privat gjeld. Finansministre og sentralbanker førte politikk for å begrense offentlig gjeld og

budsjettunderskudd, men tok i liten grad hensyn til gjeldsveksten i privat sektor – noe som viste seg å være euroblokkens ”akilleshæl”. Gjennom Stabilitets- og vekstpakten innførte euromedlemmene regler for overvåking av offentlig gjeld, men disse ble senere overstyrt av Tyskland og Frankrike i løpet av deres økonomiske svakhetsfaser fra 2003 til 2005. Offentlige gjeldsreguleringer viste seg å være en utilstrekkelig veiledning til de farlige ubalansene som bygget seg opp. Irland og Spania registrerte budsjettoverskudd i årene før sine respektive økonomiske kollaps. De formelle reglene i pengeunionen forhindret politikere fra å se den eksplosive opphopningen av gjeld i privat sektor, med påfølgende farlige konsekvenser (Marsh, 2013).

Det viste seg at medlemslandenes bortfall av muligheten til å føre en selvstendig stabiliserende pengepolitikk, ved verken å kunne devaluere for å øke eksporten eller å kunne sette ned renten for å stimulere økonomien, skulle få vesentlige konsekvenser (Marsh, 2013). Flere amerikanske økonomer har i senere tid benyttet teorien om optimale valutaområder for å konkludere med at eurosonen ikke oppfyller kriteriene nevnt i kapittel 3. Årsakene til dette er manglende forsikringsmekanismer samt lav grad av fleksibilitet i arbeidsmarkedet. Dette har ført til at arbeidsledigheten har nådd skyhøye nivåer i Europa. I Spania alene står 26,3 % av befolkningen uten arbeid (OECD Economic Database, 2014j).

Euroen har vist seg å være en valuta som ingen er ansvarlige for. Selv om den tilsynelatende er drevet av en uavhengig europeisk sentralbank, har ingen fullverdig politisk europeisk enhet egentlig ansvaret. I stedet er ledelsen i hendene på en uharmonisk samling av europeiske stater som forsøker å kombinere så mye kontroll som nødvendig, med så mange elementer av nasjonal suverenitet og selvbestemmelse som mulig. Dette er en av de viktigste årsakene til at euroen er og vil forbli i vanskeligheter. I pengeunionens tidlige år sto ledere i kø for å kreve anerkjennelse for euroens daværende oppfattede suksess. Da statsgjeldskrisen tilspisset seg, befant imidlertid euroen seg ribbet for venner og beskyttere (Marsh, 2013).

5 Arbeidsledighet som fenomen

For å avdekke de bakenforliggende årsakene til de høye ledighetsratene i Spania, er det viktig å forstå grunnleggende teori om arbeidsledighet som fenomen. I den følgende delen vil vi derfor gi en kort beskrivelse av hva arbeidsledighet faktisk er, samt kartlegge de ulike typene arbeidsledighet og hvordan disse oppstår. Sistnevnte vil kunne bidra til en forståelse av hvilke makroøkonomiske faktorer som har ført til de høye ledighetsratene i Spania, noe vi skal undersøke nærmere i kapittel 7, 8 og 9.

5.1 Sysselsetting og arbeidsledighet

”Arbeidsledighet er den delen av arbeidsstyrken som er i stand til, og samtidig villig til å arbeide til gjeldende incentiver, men som ikke finner arbeid” (Dedekam jr., 2003, s. 53). Ledighetsraten er en viktig indikator på tilstanden i arbeidsmarkedet, og er definert som antall arbeidsledige dividert på antall individer i arbeidsstyrken. Arbeidsstyrken er den totale mengden individer som tilbyr sin arbeidskraft i markedet, altså summen av sysselsatte og arbeidsledige (Steigum, 2010). Sysselsatte er summen av selvstendig næringsdrivende og lønntakere (Dedekam jr., 2003).

Arbeidsmarkedet er konstant under endring. Noen arbeidere har sagt opp sine ansettelsesforhold, andre er permittert. Noen bedrifter må kutte i arbeidsplasser og produksjon, mens andre er i vekst. Nye arbeidere kommer inn på markedet etter å ha fullført sin utdanning, mens andre arbeidstakere gjør sin inntreden etter å ha tilbrakt noe tid utenfor arbeidsmarkedet. På grunn av dette vil det til enhver tid befinne seg mange arbeidstakere imellom jobber. Dersom bedrifter på søken etter arbeidstakere og mennesker på søken etter jobb kunne finne hverandre umiddelbart, ville det ikke eksistert noen arbeidsledighet i markedet (Borjas, 2013). Selv om det finnes like mange ledige arbeidsplasser som arbeidssøkende i markedet, vil det fremdeles være noen arbeidsledige – av ulike årsaker vil ikke alle ledige stillinger bli besatt umiddelbart. Vi sier derfor at arbeidsmarkedet er feiltilpasset (Dedekam jr., 2003). På grunn av denne feiltilpasningen oppstår det ulike typer ledighet, som vi kommer nærmere inn på i neste delkapittel.

5.2 Ulike typer arbeidsledighet

5.2.1 Friksjonsledighet

Friksjonsledighet oppstår fordi det tar tid å matche arbeidstakere og de tilgjengelige jobber. Dette henger videre sammen med to forhold: For det første er ikke arbeidskraft et homogent gode. For det andre er informasjon tilknyttet de ledige stillinger og arbeidssøkere i markedet begrenset (Steigum, 2010). Eksempler på friksjonsledighet er alle som befinner seg imellom jobber, enten fordi de frivillig er på jakt etter nytt arbeid, eller fordi de er sagt opp fra sine tidligere jobber. Et annet eksempel er mennesker som søker jobb, typisk nyutdannede. Selv om det muligens finnes ledig arbeid, vil mange av disse bli registrert som arbeidsledige i en kortere periode (Dedekam jr., 2003). Steigum (2010) påpeker også hvordan friksjonsledigheten påvirkes av arbeidsledighetstrygd fordi denne gir de arbeidsledige anledning til å bruke mer tid på å finne en passende jobb. Arbeidsledighet grunnet de ovennevnte årsakene vil imidlertid alltid forekomme, og antyder ikke at det foreligger grunnleggende strukturelle problemer i økonomien (Borjas, 2013).

5.2.2 Sesongledighet

Denne typen ledighet oppstår når etterspørselen etter arbeidskraft varierer med ulike faser i året. Ledigheten oppstår for eksempel på grunn av klimatiske forhold som kan redusere aktiviteten i bygg- og anleggsektoren i vintermånedene, eller på grunn av minkende eller varierende tilførsel av råmaterialer, slik som innenfor fiskeforedlingsindustrien (Halvorsen, 1994). Et annet eksempel er bedrifter som blir midlertidig stengt grunnet omorganisering. Sesongledigheten er som oftest meget forutsigbar, og flesteparten av de arbeidsledige vil vende tilbake til sine tidligere arbeidsgivere når sesongene snur igjen. Som et resultat av dette kan ikke denne type ledighet karakteriseres som et stort problem i arbeidsmarkedet (Borjas, 2013).

5.2.3 Omstillingsledighet

Anta at det ikke eksisterer noen avvik mellom tilbud og etterspørsel av arbeidskraft. Arbeidsledighet kan fortsatt oppstå dersom de personene som etterspør arbeid ikke "passer inn" i de jobbene som er tilgjengelige. I økonomien skjer det til enhver tid endringer og omstillinger – noen bransjer og næringer er i vekst, mens andre er i tilbakegang. Dette fører til at det skapes nye arbeidsplasser i voksende næringer, samtidig som det kuttes ned på arbeidsplasser andre steder (Steigum, 2010). Dette kan skyldes endringer i folks kjøpevaner eller endringer i

produksjonsteknikk. Dersom ferdigheter omsettes perfekt på tvers av sektorer, kan de oppsagte arbeidere raskt flytte over til andre voksende bransjer (Dedekam jr., 2003).

Ferdigheter kan imidlertid ofte være jobb- eller bransjespesifikke. Et problem som da oppstår er at permitterte arbeidstakere mangler de kvalifikasjonene som kreves i arbeidsmarkedet (Borjas, 2013). For bedriftene og arbeidssøkerne spiller det en stor rolle hvem som ansettes hvor, da forskjellige stillinger fordrer ulike krav til kompetanse, ferdigheter og utdanning (Steigum, 2010). Som et resultat av dette kan perioden arbeidssøkerne går arbeidsledige vare i lang tid, nettopp fordi de må omskoleres og bygge opp nye ferdigheter. Disse blir da registrert som arbeidsledige (Dedekam jr., 2003).

5.2.4 Strukturledighet

Ledighet som oppstår på grunn av sesongvariasjoner og omstillinger, det vil si summen av sesongledighet og omstillingsledighet, kalles strukturledighet. Denne type ledighet er i hovedsak et langsiktig fenomen (Dedekam jr., 2003). Strukturledighet baseres på sammensetningen av arbeidsstyrken, samt av ulike institusjonelle forhold, lover og regler. Disse faktorene antas å påvirke funksjonsmåten til arbeidsmarkedet. Forhold som ofte presenteres i faglitteraturen er (Finansdepartementet, 1996):

- Mistilpasning mellom ledige jobber og arbeidskraftens kvalifikasjoner
- Systemet for lønnsdannelse
- Utformingen av stønadssystemet
- Lover og regler (eksempelvis oppsigelsesvern)

Ringstad (2011) påpeker at strukturarbeidsledigheten er atskillig mer problematisk enn de ovennevnte typene; *”Den skyldes gjerne mer omfattende teknologiske endringer og betyr at det i tillegg til ny realkapital også trengs arbeidstakere med ny kunnskap til erstatning for det gamle. Arbeidstagere med gammel kunnskap vil uten omskolering få problemer med å finne seg nytt arbeid. Ikke alle har like lett for eller er like motivert til å skaffe seg slik kunnskap heller. Denne type arbeidsløshet skaper derfor gjerne langtidsledighet og også at en del gir opp og går ut av arbeidsstyrken”* (Ringstad, 2011, s. 100).

5.2.5 Naturlig arbeidsledighet

Teorien om at det eksisterer et likevektsnivå for arbeidsledighetsraten på lang sikt har preget svært mye av den makroøkonomiske tenkingen helt siden Edmund Phelps og Milton Friedman lanserte ideen på slutten av 1960-tallet. De innførte begrepet ”den naturlige ledighetsraten” om den ledighet vi har når arbeidsmarkedet er i likevekt (Røed, 1993). Naturlig arbeidsledighet er da summen av friksjonsledighet og strukturledighet, og blir målt som en trend over flere konjunktursvingninger. Vi har full sysselsetting når arbeidsledigheten er lik den naturlige arbeidsledigheten (Dedekam jr., 2003).

Dedekam jr. (2003, s. 56) påpeker at definisjonen av naturlig arbeidsledighet er noe upresis; *”Naturlig arbeidsledighet kan være et noe misvisende begrep. Det er egentlig ikke så mye naturlig ved det. Det vi mener er, rett og slett at økonomien stadig er i bevegelse. Skal det være mulig, må noen stadig være på vandring mellom to jobber. I den grad disse personene registreres som arbeidsledige, kaller vi det naturlig arbeidsledighet.”*

Når den faktiske arbeidsledighetsraten overstiger den naturlige arbeidsledighetsraten kaller vi det *konjunkturledighet*. Denne typen ledighet henger sammen med konjunkturbevegelsene i økonomisk aktivitet og blir målt som avvik fra trend (Dedekam jr., 2003). Konjunkturledighet kobles gjerne til at perioder med høy økonomisk aktivitet og tilhørende høy etterspørsel etter arbeidskraft, blir etterfulgt av perioder med lav økonomisk aktivitet med tilhørende lav etterspørsel etter arbeidskraft (Ringstad, 2012). Forklaringen skjer ved å analysere de faktorene som ligger bak en konjunkturedgang (Halvorsen, 1994). Arbeidsledigheten er høyere i nedgangstider enn den er i perioder preget av høy økonomisk vekst. I dårlige tider, når etterspørselen etter varer og tjenester faller, svarer selskaper ofte med å kutte i produksjon og arbeidsplasser snarere enn ved å redusere lønninger og priser. Det oppstår altså et overskudd i tilførselen av arbeidstakere, og markedet klarer ikke å klare grunnet rigiditet i lønninger og priser (Borjas, 2013).

Videre skal vi se på de to vanligste inndelingene av konjunkturrell ledighet, nemlig klassisk (kostnadsbestemt) og keynesiansk (etterspørselsbestemt) ledighet.

5.2.6 Klassisk arbeidsledighet

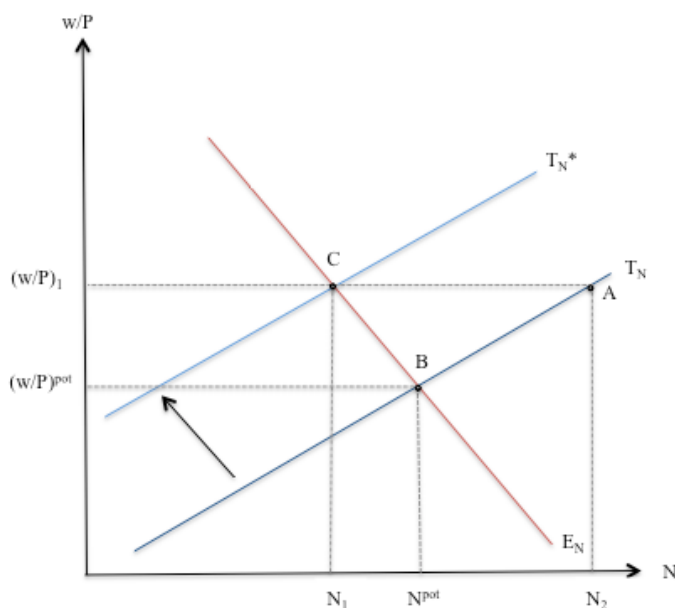
Klassisk økonomisk teori, som har røtter helt tilbake til den kjente samfunnsøkonomen og filosofen Adam Smith (1723-1790), har vært svært viktig for utviklingen av moderne makroøkonomi. Teorien anvendes i hovedsak for å forklare økonomiens langsiktige utvikling, og bygger på at priser og lønninger tilpasses på en slik måte at det oppnås likevekt i markedet (Steigum, 2010).

Dedekam jr. (2003, s. 57) definerer den klassiske ledigheten slik:

”Klassisk ledighet er arbeidsledighet som oppstår fordi antallet som ønsker arbeid til eksisterende lønn, er større enn antallet tilbudte jobber. Kort sagt, lønnen, eller prisen på arbeid, er høyere enn det som klarer markedet.”

Klassisk teori tar utgangspunkt i at en økonomi vil klare seg best uten inngrep fra offentlige myndigheter. Klassikerne forklarer ledigheten som et resultat av at prisen på arbeid er for høy, altså at den er kostnadsbestemt. Ideen er at lønnsnivået skal kunne senkes til vi har likevekt i arbeidsmarkedet med full sysselsetting, samt at priser og lønninger er fleksible. De mener at dersom det ikke finnes forstyrrelser (offentlig inngripen, fagforeninger, monopoler eller karteller) i økonomien vil dette være oppnåelig (Dedekam jr., 2003).

Figur 10: Klassisk ledighet

Kilde: Dedekam jr., 2003

Illustrert i figur 10 er grafen E_N etterspørsel etter arbeidskraft, tegnet som en fallende funksjon av reallønnen w/P . w og P står for henholdsvis nominell lønn og prisnivå. Reallønnen representerer altså lønnen målt i kjøpekraft og måles langs den vertikale aksene. Den horisontale aksene er et mål på sysselsettingen N . Jo lavere lønn, *ceteris paribus* (alt annet uendret), jo høyere etterspørsel etter arbeidskraft. Grafen T_N , som står for tilbudet av arbeidskraft, er fremstilt som en stigende kurve. Jo mer lønnen stiger, *ceteris paribus*, jo mer øker tilbudet av arbeidskraft. Likevekten finner vi der tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft er lik hverandre, altså i krysningspunkt B, der N^{pot} står for full sysselsetting og $(w/P)^{pot}$ står for likevektslønn når produksjonen er lik potensiell produksjon (Dedekam jr., 2003).

Dersom lønnen ligger over lønnen som gir full sysselsetting, her $(w/P)_1$ i punkt C, vil etterspørselen etter arbeidskraft reduseres fra N^{pot} til N_1 , mens arbeidstakernes tilbud vil øke til N_2 . Den klassiske arbeidsledigheten vil da være differansen mellom tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft, det vi si $N_2 - N_1$. Som vi ser av figuren vil en nedgang i reallønnen føre til en økning i sysselsetting. Arbeidsledigheten vil også gå ned dersom tilbudskurven skifter oppover, her til T_N^* . Dersom tilbudskurven skifter oppover betyr dette at det har vært en økning i produktiviteten. Klassikerne mente at ledighetsproblemet kunne reduseres ved enten reallønnsnedgang eller ved produktivitetsøkning (et skift fra T til T^{*}). Dette forutsetter at markedet reagerer raskt, slik at en eventuell ledighet kun vil være kortvarig, og at økonomien dermed rask faller tilbake til likevekt med full sysselsetting (Dedekam jr., 2003).

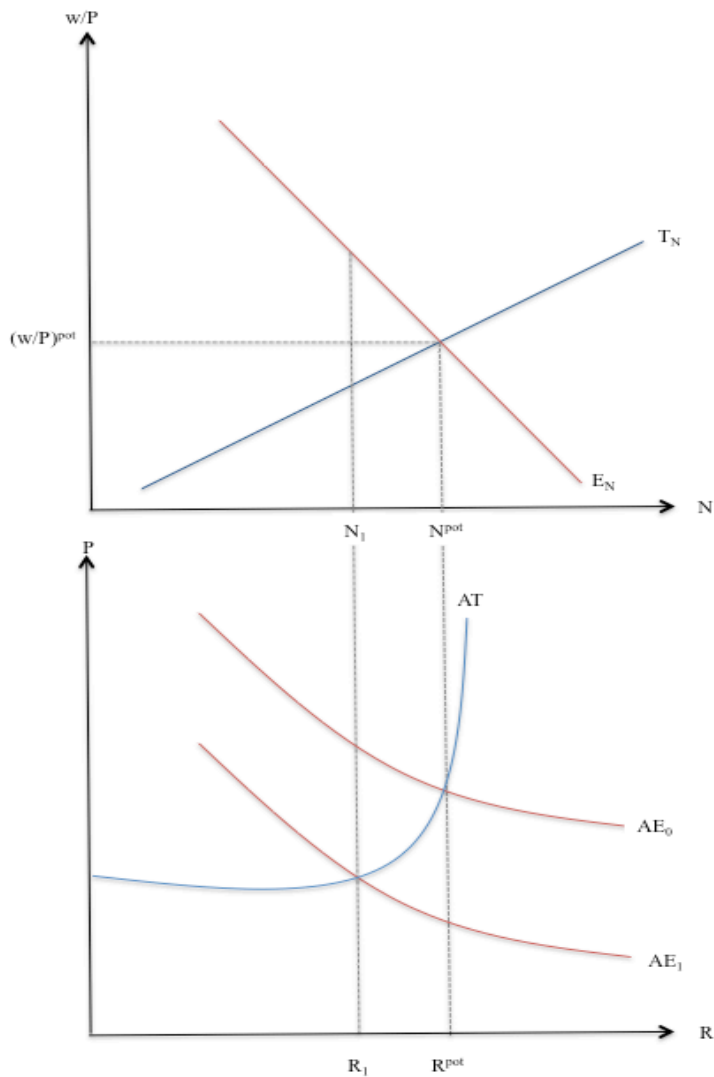
I mellomkrigstiden ble svært mange land rammet av økonomiske kriser som ledet til høy og langvarig arbeidsledighet. Denne utviklingen kunne man ikke forklare ved hjelp av klassikernes rådende ideer, da markedet ifølge denne teorien skulle regulere seg selv slik at nivået av tilbud og etterspørsel ble like store i alle markeder, også i arbeidsmarkedet. Tilstander med høy arbeidsledighet skulle altså være av kortsiktig karakter. Det ble dermed slått hull på klassikernes teoretiske boble. Nettopp dette var bakgrunnen for at den anerkjente økonomen og politikeren John Maynard Keynes skrev boken "The General Theory of Employment, Interest and Money" i 1936 – en bok som regnes som banebrytende innenfor økonomisk tenkning (Steigum, 2010).

5.2.7 Keynesiansk ledighet

John Maynard Keynes presenterte altså et alternativ til å forklare den vedvarende arbeidsledigheten i mellomkrigstiden. I grove trekk lå forklaringen i at ledigheten er et resultat av for lite aggregert etterspørsel, altså at den er etterspørselsbestemt (Dedekam, jr., 2003). Dedekam jr. definerer keynesiansk ledighet slik:

”Keynesiansk ledighet er arbeidsledighet som oppstår fordi antallet som ønsker å arbeide til eksisterende lønn, er større enn antallet tilbudte jobber, samtidig som bedriftene ikke får solgt alle varene de ønsker. Kort sagt, samlet etterspørsel etter varer og tjenester er for liten til å sikre potensiell produksjon” (Dedekam jr., 2003, s. 57).

Figur 11: Keynesiansk ledighet

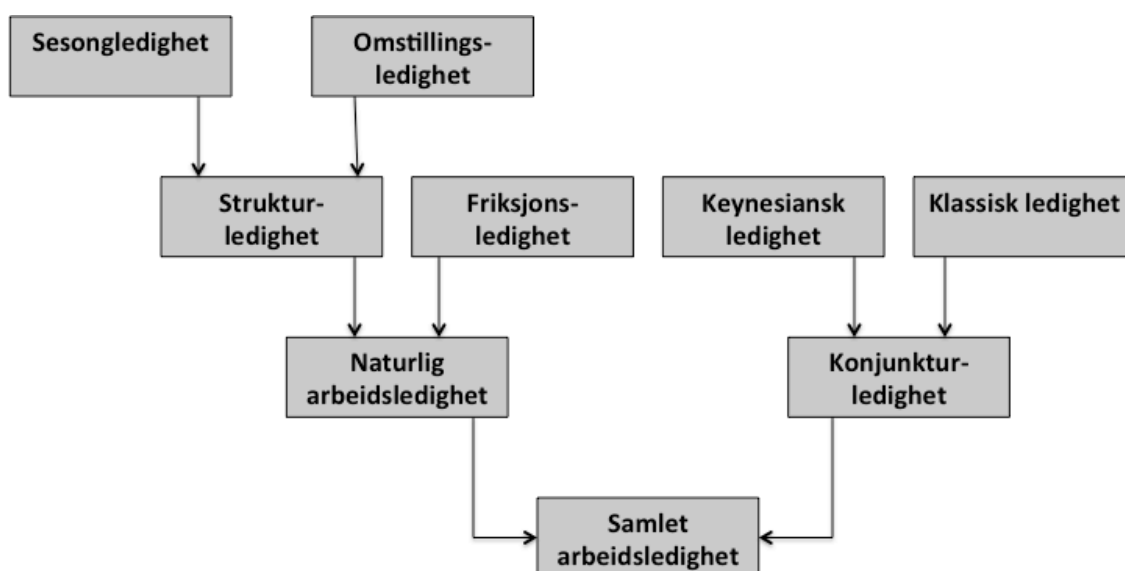

Kilde: Dedekam jr., 2003

Figur 11 illustrerer keynesiansk arbeidsledighet. I det øverste diagrammet har vi det samme utgangspunktet som vi hadde i det klassiske tilfellet, altså likevekt i arbeidsmarkedet med full sysselsetting N^{pot} til lønnsnivået $(w/P)^{pot}$. Dette svarer til den aggregerte etterspørselskurven AE_0 , som vi ser i det nederste diagrammet. Potensiell produksjon R^{pot} finner vi der kurven for aggregert etterspørsel AE_0 krysser kurven for aggregert tilbud AT . Keynes mente, i motsetning til klassikerne, at lønningene er faste på kort sikt. Hvis nå den aggregerte etterspørselskurven kun svarer til kurven AE_1 vil kurven skjære aggregert tilbud ved produksjonsnivå R_1 , som er mindre enn potensiell produksjon. Etterspørsel etter arbeidskraft vil derfor reduseres til N_1 , og den keynesianske ledigheten vil være differansen mellom N^{pot} og N_1 , altså differansen mellom potensiell og faktisk sysselsetting. For å redusere arbeidsledigheten må aggregert etterspørsel økes slik at AE -kurven skifter utover, eksempelvis fra AE_1 til AE_0 (Dedekam jr., 2003).

Forskjellen mellom keynesiansk og klassisk ledighetsteori har fotfeste i tidsperspektivet som legges til grunn. Klassikerne mente at lønninger og priser er fleksible og at økonomien derfor raskt vil tilpasse seg i likevekt med full sysselsetting, det vil si R^{pot} . Den keynesianske teorien sier imidlertid at dette kun vil være tilfellet på lang sikt, da lønninger og priser har en tendens til å være rigide på kort sikt (Dedekam jr., 2003).

Figur 12: Skjematisk fremstilling av sammenhengen mellom de forskjellige ledighetsbegrep

Kilde: Dedekam jr., 2003

6 Konjunkturteori

Det er nær sammenheng mellom arbeidsledighet og konjunkturer. For å få en dypere forståelse av vårt forskningsspørsmål vil vi derfor i dette kapitlet presentere relevant teori som omhandler konjunkturfenomenet. Vi starter med å definere hva en konjunktursyklus er og hvordan denne kan dateres. Vi presenterer videre en oversikt over typiske kjennetegn ved konjunkturer, samt hvordan ulike konjunkturindikatorer varierer med endringer i BNP, med spesielt fokus på arbeidsledighet. Videre har vi tatt med relevante konjunkturteorier for å forklare årsaker til utviklingen av konjunkturbevegelser, og dermed arbeidsledigheten, i økonomien.

6.1 BNP

Et ofte brukt mål på økonomisk suksess er landets evne til å skape høy eller voksende produksjon. Den vanligste måten å måle samlet økonomisk aktivitet på er å måle *bruttonasjonalproduktet* (BNP). ”BNP er verdien av den samlede innenlandske produksjonen av ferdige varer og tjenester, verdsatt til markedspriser, i en gitt periode, som et år eller et kvartal” (Steigum, 2010, s. 38). Vi merker oss her to forhold: For det første består BNP kun av ferdige produserte varer og tjenester, også kalt sluttleveringer. For det andre inkluderer ikke BNP omsetning av tidligere produsert realkapital i økonomien (Steigum, 2010). Man kan måle BNP på to måter. Dersom man måler i løpende priser, kaller vi det *nominelt BNP*. *Reelt BNP* måles i inflasjonsjusterte priser, altså i faste priser (Dedekam jr., 2003).

6.2 Konjunktursykluser

Konjunktursykluser er et relativt nytt fenomen, som oppstod i kjølvannet av den industrielle revolusjon tidlig på 1800-tallet. Det forekom økonomiske svingninger i de eldre samfunnene også, men disse sjokkene – som svært ofte hang sammen med uår i jordbruket, pest eller krig – skapte eksempelvis ikke høy arbeidsledighet, slik som de konjunkturbevegelsene vi kjenner fra de industrialiserte landene i dag (Steigum, 2010).

Burns & Mitchell (1946, s. 3) definerer konjunktursykluser slik: ”*Business cycles are a type of fluctuation found in the aggregate economic activity of nations that organize their work mainly in business enterprises: a cycle consists of expansions occurring at about the same time in many economic activities, followed by similarly general recessions, contractions, and revivals which*

merge into the expansion phase of the next cycle; This sequence of changes is recurrent but not periodic; in duration business cycles vary from more than one year to ten or twelve years; they are not divisible into shorter cycles of similar character with amplitudes approximating their own.”

En høykonjunktur har vi når faktisk observerte tall for BNP ligger over trendnivået, motsatt så har vi en lavkonjunktur. Under en høykonjunktur er det stor økonomisk aktivitet og lav arbeidsledighet. Lavkonjunkturer kjennetegnes derimot av tilbakegang eller stagnasjon i økonomisk aktivitet og høy arbeidsledighet. Dersom veksten i en periode er sterkere enn trendveksten for BNP, kalles det en oppgangskonjunktur. Motsatt, dersom BNP i en periode har lavere vekst enn trenden, har vi en nedgangskonjunktur (Steigum, 2010). Forbigående konjunkturedganger kalles resesjon. Er tilbakeslagene dype og vedvarende, kalles de gjerne depresjon, eller økonomiske kriser (Dedekam jr., 2003). Slike dyptgripende kriser fører ofte med seg fall i eiendoms- og aksjepriser, samt finanskriser (Steigum, 2010). Økonomisk oppgang kalles ekspansjon (Dedekam jr., 2003).

Historien viser at økonomisk utvikling sjelden er helt jevn. Ofte blir perioder med høy økonomisk aktivitet og lav arbeidsledighet avløst av konjunkturtilbakeslag med stagnasjon eller fall i BNP og stigende ledighetsrater (Steigum, 2010).

Ved hjelp av korrelasjonsanalyse kan vi se hvordan ulike økonomiske variabler utvikler seg i forhold til utviklingen i BNP. En variabel blir referert til som med-syklisk dersom den har en konstant positiv korrelasjon med BNP, altså hvis den har en tendens til å være lav i lavkonjunkturer og høy i høykonjunkturer. Eksempler på med-sykliske indikatorer er konsum, investeringer og sysselsetting. I motsatt fall sier vi at vi har en negativ korrelasjon og at indikatoren er mot-syklisk. Arbeidsledighet er et eksempel på dette – dersom BNP går ned, går arbeidsledigheten opp. Dersom det ikke eksisterer noen sammenheng mellom utviklingen i en variabel og BNP, det vil si at korrelasjonen er tilnærmet null, referer vi til disse som ikke-sykliske indikatorer (Knoop, 2010).

Konjunktursvingninger har en del fellestrekk som verken er knyttet til tidsperioder eller geografisk område (Steigum, 2010). Basert på historisk forskning trekker Knoop (2010) frem 6 faktiske forhold om konjunkturer:

1. *Konjunktursykluser er ikke sykliske.* Å bruke begrepet konjunktursykluser kan være noe misvisende, siden sykler i utgangspunktet refererer til et bestemt og forutsigbart mønster. Konjunktursykluser varierer i både størrelse og varighet. Lengden på den forrige syklusen kan ikke brukes til å predikere lengden på den neste. De er altså ikke gjentakende, noe som innebærer at de er vanskelig å predikere (som for eksempel når konjunktorene snur, eller hvor kraftig konjunkturomslaget vil bli)
2. *Konjunktursykluser er ikke symmetriske.* Dette innebærer at oppgangskonjunktorene ikke nødvendigvis er like lange som nedgangskonjunktorene. Vi har altså en asymmetri mellom resesjoner og ekspansjoner. Selv om bølgene vil variere, viser historien at ekspansjonene typisk har en lenger varighet samt en mer gradvis nedgang i BNP enn resesjonene.
3. *Konjunktursyklusene endrer seg over tid.* Forskning fra USA viser at konjunktorene er blitt mer moderate over tid, spesielt i forhold til sin varighet.
4. Den store depresjonen på 1930-tallet og perioden preget av vekst etter andre verdenskrig er fremdeles dominerende i den forstand at ingen resesjoner eller ekspansjoner har nådd opp til å være like omfattende.
5. *Komponentene i BNP varierer atskillig mer enn BNP selv.* Disse komponentene består av privat konsum, investeringer, offentlig konsum og nettoeksport.
6. *Konjunktorene har stor innvirkning på arbeidsmarkedet.* Arbeidsledighet er sterkt mot-syklisk, og endringer i sysselsettingen er langt større i nedgangstider enn endringene i andre innsatsfaktorer som inngår i produksjonen. På lang sikt står økningen i kapitalbeholdningen for omtrent en tredjedel av økningen i BNP per innbygger, mens økningen i produktiviteten står for de resterende to tredjedelene. Endringer i sysselsettingen utgjør i hovedsak ingen del av økningen i BNP per innbygger. Dersom vi ser på dette under lav- og høykonjunkturer, er historien imidlertid nøyaktig den motsatte.

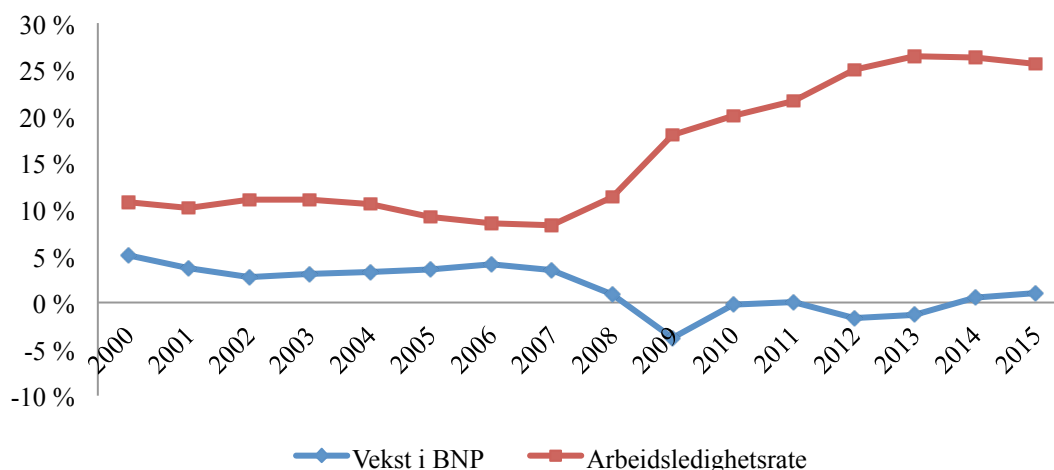
Fordi kapitalbeholdningen i stor grad er fast på kort sikt endrer denne seg lite gjennom konjunktursykluser, og påvirker dermed også endringer i produksjonen i svært liten grad gjennom konjunktursyklusen. Endringer i arbeidsforhold står derimot for to tredjedeler av de sykliske endringene i BNP per innbygger, mens endringer i produktivitet står for en tredjedel av konjunktorendringene. Med andre ord; i nedgangs- og oppgangskonjunkturer ser det ut til at endringer i sysselsettingen står for en stor del av endringene i produksjonen. Dette synes å antyde at alle holdbare teorier som omhandler konjunkturer må gi en fremtredende rolle til den sykliske oppførselen til arbeidsmarkedet (Knoop, 2010).

6.3 Ledende og laggende indikatorer

Økonomer er stadig på utkikk etter makroøkonomiske variabler som kan predikere topper og bunner i konjunkturutviklingene (Knoop, 2010). BNP består av mange ulike komponenter. Som nevnt ovenfor varierer ofte disse komponentene atskillig mer enn BNP, noe som innebærer at de ikke nødvendigvis *korrelerer* med BNP. Mitchell og Burns (1970-1994) viste imidlertid i sin forskning at enkelte økonomiske variabler ser ut til å samvariere med BNP, men at disse variablene ofte når vendepunktene i konjunktursyklusen noe tidligere eller senere enn BNP selv (Burda & Wyplosz, 2001). Disse konjunkturindikatorerne blir brukt til å kartlegge tilstanden i økonomien og hvilken fase av konjunktursyklusen vi befinner oss i (Brandal, 2012). Vi kan klassifisere disse indikatorerne i tre kategorier; ledende, sammenfallende og laggende. Hvilken kategori de tilhører avgjøres ut fra hvordan de varierer med den konjunkturrelle utviklingen (Steigum, 2010).

Ledende indikatorer når vendepunktene i konjunktursyklusen raskere enn de tilsvarende vendepunktene i BNP. Slike ledende størrelser følges ofte med stor interesse fordi de kan gi signaler om konjunkturvendinger. Laggende, eller etterslepene, indikatorer når topp eller bunn, altså vendepunktene, i konjunkturutviklingen senere enn BNP. Eksempler på slike indikatorer er arbeidsledighet, sysselsetting og arbeidsstyrke. Det finnes også økonomiske størrelser som er antatt å være forholdsvis sammenfallende, altså at de når bunn eller topp samtidig med BNP. Det synes her viktig å påpeke at arbeidsledighet, sysselsetting og arbeidsstyrken kan være både sammenfallende og etterslepene indikatorer i konjunkturutviklingen (Steigum, 2010).

Figur 13: Sammenligning mellom vekst i BNP og arbeidsledighetsraten i Spania (2000-2015)

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014h

Figur 13 viser en sammenligning av vekst i BNP og ledighetsrater i Spania i perioden 2000-2015. Ifølge Knoop (2010) er arbeidsledigheten, som vi også ser av figuren, sterkt mot-syklisk, og en laggende indikator både på toppen og bunnen i konjunkturerne. Han påpeker at ledigheten i markedet forsinkes på toppene i produksjonen. Grunnen til dette er at når økonomien først bremses ned er det fortsatt arbeidere som er på jakt etter jobber (selv når antall nye oppsigelser kan være økende). Når økonomien begynner å bedre seg, er arbeidsplasser den siste komponenten bedriftene legger til i produksjonen, slik at arbeidsledigheten også forsinkes på bunnen i konjunkturerne.

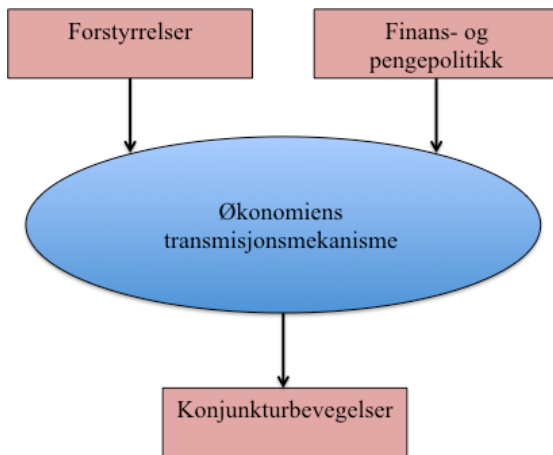
6.4 Konjunkturteori

Historisk sett har det vist seg vanskelig å finne frem til en generell teori om konjunkturer fordi det foreligger uenighet blant økonomer angående grunnleggende spørsmål rundt konjunkturfenomenet. På grunn av dette er det blitt frembrakt flere forskjellige konjunkturmodeller, i stedet for en generell modell med full oppslutning. En av hovedårsakene til dette er at historiske data kan tolkes med utgangspunkt i ulike modeller og teorier. Dataene viser at en rekke makroøkonomiske størrelser er korrelerte, men det er vanskelig å si hva som er årsak og hva som er virkning når det gjelder variasjonene i BNP i forhold til andre økonomiske indikatorer. Vi vet for eksempel at arbeidsledighet varierer mot-syklisk med BNP, men derav kan vi ikke slutte at BNP blir lavt på grunn av høy arbeidsledighet (Steigum, 2010).

Til tross for denne uenigheten blant forskere bygger de fleste konjunkturmodeller og konjunkturteorier på et generelt forklaringskjema, illustrert i figur 14. Dette forklaringskjemaet ble benyttet av Ragnar Frisch i mellomkrigstiden. Han var den første som analyserte og formulerte en dynamisk konjunkturmodell med stokastiske variabler ("tilfeldige" variabler som ikke kan forutses, men som kun kan sees i ettertid). Modellen tar utgangspunkt i at økonomien stadig blir utsatt for små og store forstyrrelser som setter i gang konjunkturbevegelsene. Disse forstyrrelsene, eller sjokkene, blir modellert som stokastiske variabler. Et eksempel på dette kan være et etterspørselssjokk, eller tilbudssjokk, som blir utløst grunnet endringer i verdensøkonomien. Disse sjokkene setter i gang konjunktursvingninger, og vil påvirke økonomien som helhet. Økonomiens transmisjonsmekanisme er strukturelle forhold i økonomien som leder til at sjokkene blir omdannet til konjunktursvingninger. Endringer i myndighetenes penge- og finanspolitikk vil også kunne påvirke konjunkturbevegelsene avhengig av den såkalte transmisjonsmekanismen. Dette

forklaringsskjemaet sier oss altså at fremtidige konjunktursvingninger ikke kan forutses, da disse avhenger av forstyrrelser i økonomien som vi ikke vet utfallet av i dag (Steigum, 2010).

Figur 14: Et forklaringsskjema

Kilde: Steigum, 2010

Historien har altså vært preget av usikkerhet og uenighet når det kommer til konjunkturteorier. I hovedsak har det utviklet seg to grupper av teorier, som har fått størst oppslutning blant økonomer – nemlig *realkonjunkturteorien* og *den keynesianske teorien* (Steigum, 2010).

6.4.1 Realkonjunkturteori

Joseph Schumpeter la vekt på teknologiske gjennombrudd som viktige konjunktursjokk. Han mente at bedrifter i nedgangstider blir tvunget til å bli mer endringsvillige og innovative, noe som videre ville lede til flere investeringer ved bruk av ny teknologi og metode. Det er denne forskningen vi i dag kaller for realkonjunkturteori. Teorien bygger på de selvregulerende mekanismene i markedsøkonomien (Steigum, 2010).

Videre vil stabiliseringspolitikk, i denne teorien, kunne føre til samfunnsøkonomiske konsekvenser. Dersom myndighetene for eksempel fører en politikk som demper investeringsaktiviteten i kjølvannet av teknologiske innovasjoner vil dette stå i veien for de selvstabiliserende mekanismene, og dermed lede til samfunnsmessige og økonomiske tap. Det har imidlertid vist seg vanskelig å forklare dype økonomiske kriser med utgangspunkt i denne teorien. Grunnen til dette er at det under slike kriser blir produsert betydelig mindre enn det de teknologiske nyvinningene og produksjonskapasiteten skulle tilsi (Steigum, 2010).

De fleste forskere innenfor dette fenomenet mener at dype økonomiske kriser henger sammen med at det oppstår sårbarhet og likviditetsknapphet i finanssektoren, som igjen har sitt opphav i impulser fra penge- og kredittsystemet. Keynesiansk teori forsøker å forklare disse sammenhengene (Steigum, 2010).

6.4.2 Keynesiansk konjunkturteori

John Maynard Keynes var den første økonomen som formulerte makroøkonomiske modeller som kunne forklare økonomiske kriser. I den keynesianske konjunkturteorien blir sysselsetting sett på som en endogen variabel som kan påvirkes av myndighetens penge- og finanspolitikk.

Markedsøkonomier har ifølge denne modellen strukturelle svakheter som kan lede til økonomiske kriser og høy arbeidsledighet, med påfølgende lønns- og prispress. En sentral forutsetning er at priser på varer og tjenester samt lønnssetninger, reagerer tregt på etterspørselsendringer i markedet. Dersom bedrifter opplever fall i etterspørselen etter deres produkter, antas det i modellen at bedriften vil reagere med å produsere et lavere kvantum med bruk av mindre arbeidskraft (Steigum, 2010).

Er det flere bedrifter som gjennomfører disse kuttene samtidig reduseres etterspørselen etter arbeidskraft og arbeidsledigheten stiger. Dette vil naturlig føre til reduksjon i privat etterspørsel av varer og tjenester, som igjen påvirker bedriftene som produserer disse godene for privat konsum. Dette leder inn i en ond sirkel der det blir ytterligere arbeidsledighet grunnet redusert etterspørsel. Disse prosessene i markedsøkonomien kan også gå andre veien, og lede til inflasjonspress. Dersom etterspørselen vokser i flere sektorer samtidig vil flere bedrifter ønske å øke produksjon og sysselsetting på samme tid. Dette leder igjen til økt konkurranse i produksjon og sysselsetting, da samlet realinntekt og etterspørsel etter private goder går opp. Som et resultat av dette kan den totale etterspørselen etter arbeidskraft overstige tilbudet, som igjen kan føre til inflasjon i priser og lønninger. Bruk av en velfungerende penge- og finanspolitikk kan imidlertid begrense slike bevegelser i økonomisk aktivitet (Steigum, 2010).

Vi vil i den følgende analysen se at den keynesianske tenkningen innenfor konjunkturteori og arbeidsledighet passer godt overens med våre funn av de bakenforliggende årsakene til Spanias stigende ledighetsrater i den relevante perioden.

7 Analyse av det spanske arbeidsmarkedet. Del 1: Et historisk tilbakeblikk

I det følgende vil vi foreta en analyse av det spanske arbeidsmarkedet. Vi vil begynne med å utdype hvordan Spania ble medlem av EU og eurosonen samt beskrive hvordan medlemskap påvirket økonomien både før og etter finanskrisens inntreden. Denne historien danner et viktig bakteppe for forståelsen av det spanske arbeidsmarkedet. Deretter vil vi, i kapittel 8, foreta en demografisk inndeling av den spanske ledigheten, hvor også ungdomsledigheten vil bli nærmere utdypet. I kapittel 9 vil vi gå inn på de strukturelle årsakene til hvorfor den spanske ledigheten er så høy som den er. Avslutningsvis vil vi, i kapittel 10, sammenligne Spania og Storbritannia for å avdekke hvorvidt et land som innehar en suveren pengepolitikk er bedre rustet til å takle et negativt sjokk med påfølgende forhøyede ledighetsrater.

7.1 Spania – tilbake til Europa

Den 26. juni 1977 sendte den spanske regjeringen sin forespørsel om medlemskap i EEC. Det skulle derimot ta 9 år før signeringen av tiltredelsestraktaten i Madrid (1986) markerte landets inntreden i det europeiske felleskapet. Medlemskapet markerte den viktigste milepælen på Spanias historiske vei ”tilbake til Europa”. Den økonomiske, sosiale og politiske transformasjon i Spania har siden den gang vært enorm (Marca Espana, 2000). I den følgende delen vil vi ta for oss de viktigste stegene mot Spania sin inntreden i EU og eurosamarbeidet.

7.1.1 Fra ”Francos Spania” til europeisk integrasjon

Ved slutten av Andre verdenskrig var europeiske meningsgrupper enige om at Spania måtte ekskluderes fra ”det gode selskap” så lenge diktatoren Fransisco Franco sto ved makten. Franco kom til makten under den blodige spanske krigen med hjelp fra det nazistisk styrte Tyskland og det fascistiske Italia, og utøvde et strengt totalitært regime. Flere land i Europa hadde ved utgangen av 1945 vært vitne til farene ved høyreekstrem totalitarisme. Alle initiativ til ytterligere europeisk integrering var derfor betinget på utelukkelsen av ”Francos Spania” – med mindre landet gikk over til demokrati. Utelukkelse fra europeiske politiske institusjoner var bekymringsfullt for Spania ettersom den spanske økonomien i stor grad var avhengig av handel med ”Det lille Europa”. Spania var en stor del av det europeiske handelsnettverket, men fikk ikke delta i beslutninger som direkte påvirket landets økonomi. Opposisjonsgrupper uttrykte derfor at Spania måtte endre sitt politiske system for å få en aktiv rolle i Europa (Diaz, 2012).

På 1950-tallet tok en ny generasjon av økonomiske liberalister i Spania initiativ til å gradvis åpne den relativt lukkede spanske økonomien. Det første synlige tegnet kom i 1953, da Spania signerte en rekke avtaler med USA. Disse avtalene var i prinsippet betinget av at Francos autoritære regime var villig til å åpne opp økonomien, og tillate en moderat grad av pluralisme i samfunnet. Den økende tilnærming mellom USA og Spania førte til at Spania endelig kunne ta del i OEEC (senere OECD), Det internasjonale pengefondet (IMF) og Verdensbanken (The World Bank). De tre organisasjonene medvirket med teknisk og finansiell assistanse til innføringen av Stabiliserings- og liberaliseringsplanen av 1959. Dette var en spansk reform som i utgangspunktet skulle ta sikte på å gjenopprette finansiell stabilitet, dempe inflasjon samt liberalisere utenrikshandel. Planens bakteppe var imidlertid tettere europeisk integrasjon (Diaz, 2012).

Med signering av GATT-avtalen (General Agreement on Tariffs and Trade) i 1963 tok Spania et ytterligere steg mot høyere innflytelsesrett i europeisk handel. Full integrasjon ble likevel tilbakeholdt, da Franco fryktet at liberalisering ville sette hans autoritære regime i fare. Verdensbankens råd om progressiv eksponering overfor utenlandsk konkurranse ble derfor ignorert. Likevel ble 3 fireårsplaner initiert i perioden 1964 til 1975. Felles for planene var målet om langvarig økonomisk utvikling, promotering av markedsøkonomi og ytterligere integrering i den globale økonomien, fremfor alt i det europeiske fellesmarkedet. De tre planene tok sikte på å sikre en betydelig økning i produksjon, og oppmuntret til investeringer på bekostning av forbruk. Industrien ble derfor tildelt en høyere prioritet enn jordbruk, og samfunnsmessige og sosiale målsetninger ble nedprioritert. I tillegg ble inflasjon og budsjettunderskudd ansett som en liten pris å betale mot høyere økonomisk vekst (Harrison & Corell, 2013).

7.1.2 Fra krise til reformer

Innen sommeren 1973 vokste den spanske økonomien med en årlig rate på 8% i reelle termer. Spanias gullreserver og utenlandske valutaeserver var på \$6 billioner, mens arbeidsledigheten kun var 2%. Landets eneste bekymringsmoment var inflasjonen på 12%. Det påfølgende året skulle derimot flere bekymringer ramme landet. Som følge av at den raske industrielle ekspansjonen på 1960-tallet resulterte i stor avhengighet av importert olje, ble Spania kraftig påvirket av den internasjonale depresjonen forårsaket av OPECs (Organization of the Petroleum Exporting Countries) beslutning om å firedoble prisen på råolje i 1974. Den spanske krisen, som preget resten av 1970-tallet, inntraff samtidig som landet sto overfor stor politisk usikkerhet. Etter Francos død i 1975 ble landet styrt av 3 forskjellige statsministre frem til 1977, og Spanias

befolkning så sin mulighet til å ta et oppgjør mot det autoritære regimet. I 1977 erfarte dermed Spania sitt første demokratiske valg. Innen den tid hadde imidlertid inflasjonen nådd hele 40% og arbeidsledigheten var 6% og stigende (Harrison & Corell, 2013).

Politiske tiltak, gjenopplivningen av turisme samt en fornyelse av innenlandske investeringer forvandlet Spanias budsjettunderskudd fra \$2,2 milliarder i 1977 til et sunt overskudd i løpet av de to følgende årene. Det andre oljesjokket i 1979 medførte derimot et tilbakeslag i økonomien, og politikere innså at vesentlige tiltak og reformer måtte gjennomføres. Fra 1978 til 1982 mistet 1,35 millioner spanjoler sitt arbeid, der sektorer som produksjon samt bygg- og anleggssektoren ble hardest rammet. Politikere gjorde ingen seriøse forsøk på å takle den økende arbeidsledigheten – den ble faktisk vurdert som en uunngåelig kostnad av krisen. Det var først da sosialistene – med Felipe Gonzalez i spissen – kom til makten i 1982, at den politiske eliten endelig fikk forme avgjørende tiltak for å bedre den økonomiske situasjonen til Spania (Harrison & Corell, 2013).

Et medlemskap i det daværende EF var fra et økonomisk perspektiv viktigere i 1982 enn i 1977, da Spania for første gang sendte inn sin offisielle søknad. Landets økonomiske resultater var i løpet av den ovennevnte perioden svært beskjedne, blant annet på grunn av politisk usikkerhet. I motsetning til de fleste andre europeiske land, klarte ikke Spania å snu nedgangskonjunkturen oljeprissjokkene medførte. Resultatet var en økning i arbeidsledighet og inflasjon samt en kraftig nedgang i utenlandske investeringer. Et medlemskap i EF var tilnærmet umulig uten en reformering av økonomien. Den sosialistiske politikken etter 1982 var derfor preget av modernisering samt tiltak mot full integrering i det europeiske økonomiske fellesskapet (Powell, 2011).

Felipe Gonzalez sin sosialistiske regjering, som lovet 800 000 nye arbeidsplasser innen deres første periode som statsoverhode, innførte en reformering av arbeidsmarkedet i 1984. Denne reformen skulle vise seg å prege Spania i tiårene fremover. Det viktigste aspektet ved den nye arbeidsmarkedsreformen var avskaffelsen av kausalitetsprinsippet – et prinsipp som gikk ut på at midlertidige kontrakter (arbeidskontrakter med en bestemt start- og sluttdato) kun skulle benyttes til å dekke bedrifters midlertidige behov. Spanske bedrifter kunne derfor benytte seg av kontrakter som måtte vare i minst 6 måneder og kunne fornyes opptil 5 ganger. Etter 3 år måtte firmaet tilby arbeideren en permanent kontrakt, og hvis dette ikke ble gjort måtte stillingen besettes av en fast ansatt. Reformen, som tok sikte på å øke fleksibiliteten i det spanske arbeidsmarkedet, førte til at

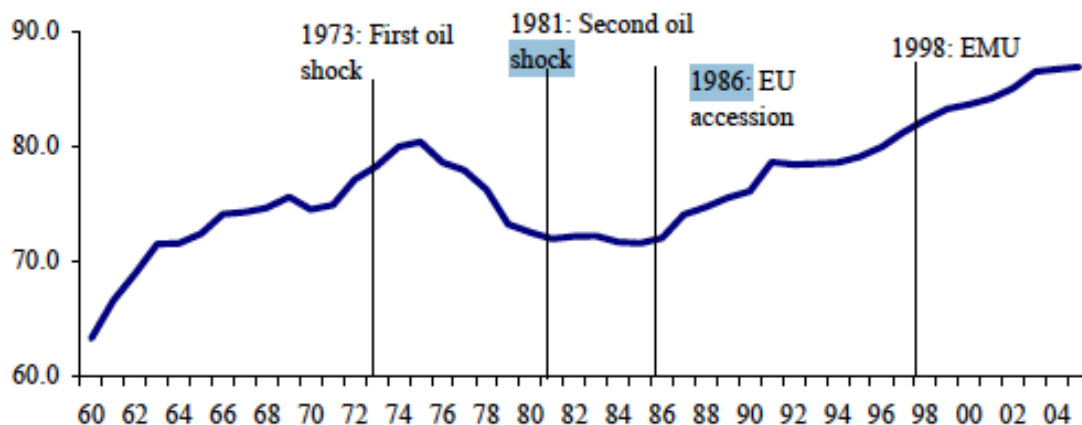
bedrifter nå kunne ansette ikke-permanente arbeidere til å utføre faste aktiviteter (Europakommisjonen, 2005).

Selv om de økonomiske tiltakene viste seg å være sosialt smertefulle – med en arbeidsledighet som steg fra 15,6 % i 1982 til 21,1 % i 1985 – ble de allment akseptert grunnet håpet om ytterligere europeisk integrasjon og økt velferd (Library of Congress, 1990).

Etter en lang forhandlingsperiode med EF ble tiltredelsestraktaten endelig undertegnet sommeren 1985. Den 1. januar 1986 ble Spania, sammen med Portugal, offisielt medlem av EF. Selv om vilkårene i tiltredelsestraktaten var ugunstige for Spania, da landet opplevde å være en netto bidragsyter til EF-budsjettet i flere år, var det ingen som protesterte. Spanias høyeste mål var nådd, og de fleste spanjoler opplevde en etterlengtet følelse av formell inkludering i det vesteuropeiske samfunnet (Library of Congress, 1990).

7.1.3 Europeisk integrasjon

Figur 15: Spania – tidslinje fra 1960 til 2004

Kilde: Europakommisjonen, 2005

Medlemskap i EF var begynnelsen på en radikal forvandling av den spanske økonomien, og medførte, slik figur 15 viser, etterlengtet vekst. Spanias inntreden i det europeiske markedet medførte avskaffelse av toll og betinget beskyttelse samt en fordobling av landets åpenhet. I 1975 utgjorde import og eksport 27% av BNP, i 1985 var tallet 36% og etter ti år med medlemskap i EF hadde tallet steget til 61%. Nivået var med dette sammenlignbart med de mer avanserte europeiske økonomiene. Mellom 1986 og 1991 økte sysselsettingen i Spania med 3,2% mot 1,5% i hele EF-

området (Bacchetta, 1997). Den sterke sysselsettingsveksten kom hånd i hånd med en gjennomsnittlig vekst i BNP på 4,2%, noe som var 1% høyere enn EF-området (Europakommisjonen, 2005).

Ved inntreden i det europeiske fellesskapet fikk Spania tilgang til et marked som var 14 ganger større enn sitt hjemmemarked, målt i kjøpekraft. Spanjoler konsumerte stadig billigere varer av høyere kvalitet, og importen av varer og tjenester økte betydelig. Som et resultat av dette steg Spanias handelsunderskudd fra \$4,2 billioner i 1985 til \$24,6 billioner i 1989 (6,5% av BNP) (Harrison & Corell, 2013).

EU-medlemskap førte til en gradvis nedbygning av investeringskontroll, og gjorde Spania til et svært attraktivt land for langsiktig investering. Under høykonjunkturen (1986-1988) proklamerte den daværende finansminister Carlos Solchaga at Spania var det beste landet å investere i dersom man ønsket rask rikdom. Mellom 1960 og 1985 representerte utenlandske investeringer omlag 0,5% av BNP – et tall som steg til mer enn 2% innen 1990. Multinasjonale selskaper spilte derfor en dynamisk rolle i moderniseringen av Spanias økonomi (Harrison & Corell, 2013).

Etter 1986 var den spanske økonomiske politikken dominert av en rekke tiltak for å utvide europeisk integrasjon. For å gjenopprette monetær disiplin, samt senke sin overvurderte valuta, tok spanske myndigheter en beregnet risiko ved å bli med i Den europeiske valutakurs-mekanisme (ERM) i 1989. Et ytterligere steg mot europeisk integrasjon kom i 1991, da Spania signerte Maastricht-traktaten. Med et offentlig budsjettunderskudd på 4,4%, de høyeste rentene i EF og en inflasjon som svevde mellom 6-7%, oppfylte landet kun ett av de fem kriteriene i traktaten – nemlig kriteriet angående offentlig gjeld (den lå på 45,6 % av BNP) (Harrison & Corell, 2013).

Til tross for den økonomiske oppgangen tettere europeisk integrasjon medførte, var Spania nå i større grad utsatt for nedgangstider i EF. Året 1992 skulle vise seg å markere slutten på de gode tidene, da EF grunnet spekulative angrep på ERM, opplevde en valutakrise (Powell, 2011). Mens verden var tilskuere til et glitrende OL-arrangement i Barcelona, hadde landet i virkeligheten kjørt seg inn i ”en dyp økonomisk hengemyr” (Stefansen, 2008). Etter fem år med enorme oppkjøp, særlig fra tyske og franske investorer, sto fremmed kapital nå bak nærmere halvparten av alle private arbeidsplasser i Spania. Spanjoler opplevde dyre konsekvenser for det som hadde vært det viktigste grunnlaget for ”det økonomiske underet” på 1980 tallet – de utenlandske investeringene. Grunnlaget for investeringene, de billige lønningene, var også i ferd med å bli borte. Da

investeringene sviktet dramatisk, grunnet valutakrisen i EU, steg arbeidsledigheten i Spania til nærmere 20% – det høyeste i Europa (Stefansen, 2008). Krisen Spania opplevde i perioden 1992-1994 ble møtt med 4 devalueringer av den spanske valutaen, og førte til store tap i valutareserver (Bacchetta, 1997).

7.1.4 Fra krise til monetær union

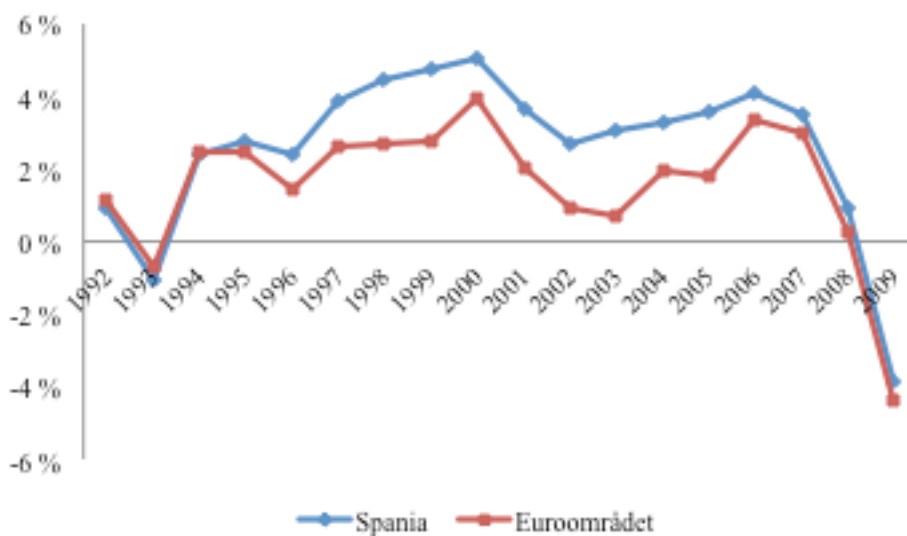
Våren 1996 markerte en ny epoke for Spania med avskaffelse av sosialistregjeringen, og José Marie Anzar som ny regjeringssjef. Anzar hadde ført en valgkamp preget av løfter om å gjenreise spansk økonomi, og nå hadde han konjunktorene på sin side. Flertallet av spanjolene støttet den nye regjeringen, og var villige til å gjennomgå reformer slik at landet kunne oppnå sitt viktigste mål – nemlig medlemskap i EUs planlagte monetære union. Anzar-regjeringen igangsatte viktige reformer av blant annet skattesystemet og de sosiale ordningene, og byråkratiet ble effektivisert. Flere tungdrevne statsbedrifter ble også privatisert og omgjort til konkurransedyktige selskap. I løpet av den nye regjeringens første fireårsperiode vokste økonomien så kraftig at halvparten av alle nye jobber i EU-området ble skapt i Spania, og landet opplevde på ny en sterk oppgangsperiode (Stefansen, 2008).

Ved inngangen til det nye årtuset opplevde landet sitt beste økonomiske resultat siden slutten av 1980-tallet. Vekstraten var på dette tidspunktet høyere enn det europeiske gjennomsnittet, og spanjoler fra alle 19 delstater nøy høyere levestandard (Marca Espana, 2000). Rentene sank betraktelig og styrket økonomien i perioden 1998-1999, mens moderate lønnskrav og reformer i arbeidsmarkedet styrket jobbskaping. Inflasjonen avtok til et historisk lavt nivå, men lå fremdeles et stykke over gjennomsnittlig inflasjon i eurosonen (Harrison & Corell, 2013). Basert på det ovennevnte nådde Spania i 1999 sitt viktigste politiske mål – medlemskap i eurosonen. Sammen med 10 andre land adopterte Spania euroen som valuta 1.januar 2002. Spanias inntreden i unionen var et resultat av 4 tiår med intens økonomisk, politisk og sosial forandring (Marca Espana, 2000).

7.2 Spanias gylne tiår

I omlag et tiår før den internasjonale finanskrisen gjorde seg gjeldende, i perioden 1995-2007, var den spanske økonomien en av de raskest voksende og mest suksessrike økonomiene i Europa. Som illustrert i figur 16 var veksten i Spanias BNP høyere enn det europeiske gjennomsnittet for samme periode (Sturm et al., 2011). Den positive utviklingen ble imidlertid brått avsluttet med dagens krise. Etter finanskrisens inntog ble spansk BNP kraftig redusert, og i 2009 gikk Spania inn i en dyp økonomisk resesjon.

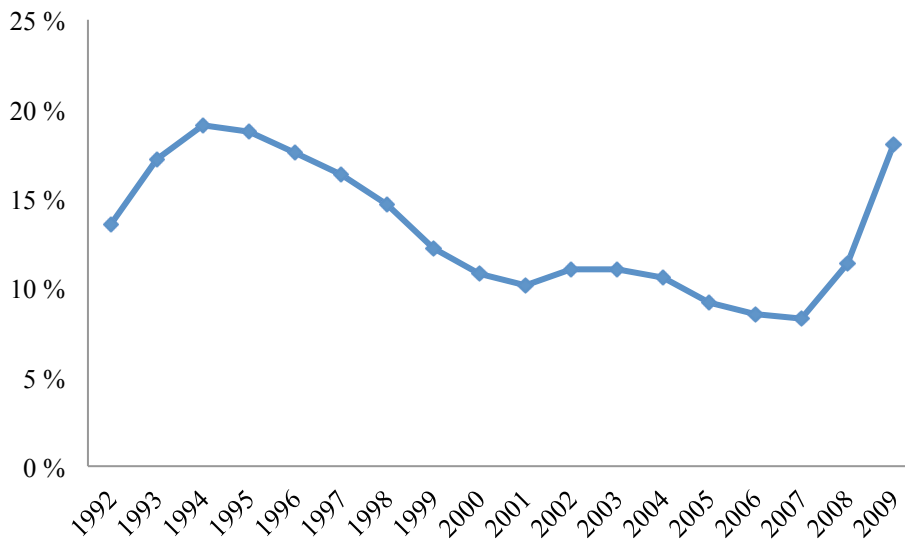
Figur 16: Vekst i BNP i Spania vs. eurosonen

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014b

Før det gylne tiåret slet Spania med de høyeste ledighetsratene i Europa, samt en økonomi preget av begrensninger i konkurransevne (Sturm et al., 2011). Den kraftige ekspansjonen fra 1994 innebar blant annet sterk vekst i sysselsettingen, og arbeidsledigheten falt fra et patologisk nivå på 20% på midten av 1990-tallet til 7,95% i første halvdel av 2007 (det laveste siden 1978). Landet skapte i gjennomsnitt 600 000 arbeidsplasser per år, og sto for 33% av økningen i total sysselsetting i EU i perioden 1999-2008 (Royo, 2009). Dette er illustrert i figur 17 hvor vi ser at ledighetsratene faller i nærmere fjorten år, fra enden av resesjonen i 1994 frem til 2008.

Figur 17: Arbeidsledighetsrater i Spania

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014h

Den økonomiske suksessen utvidet seg til spanske selskaper, som ekspanderte utover sine tradisjonelle grenser. I 2006 brukte de totalt €140 billioner på innenlandske og utenlandske oppkjøp, noe som plasserte Spania som nummer tre bak Storbritannia og Frankrike. Av dette ble €80 billioner brukt på oppkjøp av selskaper i utlandet. Bare i 2006 økte spanske direkte utenlandske investeringer med hele 113%, og nådde med dette €71 487 billioner (tilsvarende 7,3% av BNP, mot 3,7% i 2005) (Royo, 2009).

Videre, selv om spanske fødselsrater var svært lave siden midten av 1970-tallet, begynte landet å tiltrekke seg et stort antall innvandrere under det gylne tiåret, først og fremst på grunn av mange nye arbeidsplasser i bygg- og anleggssektoren. Som et resultat av dette steg befolkningen fra 40 til 45 millioner på mindre enn 10 år, og Spania ble med dette den største mottakeren av innvandrere i EU. Innvandringen bidro vesentlig til den økonomiske suksessen i Spania fordi den styrket den samlede ytelsen til økonomien. Tilgangen på arbeidskraft økte, og siden innvandrerne bidro til økt forbruk økte også etterspørselen, spesielt etter boliginvesteringer. Innvandringspolitikken var relativt liberal i perioden grunnet den lave fødselsraten, og fordi innvandrere bidro til å temme lønnsveksten. Dette gagnet arbeidsgivere og holdt KPI-inflasjonen under kontroll (Sturm et al., 2011).

Sist, men ikke minst, bidro innvandrerne til å øke fleksibiliteten i økonomien med sin mobilitet og vilje til å ta dårlig betalte stillinger i sektorer som bygg og anlegg og landbruk (Royo, 2009). Faktisk gikk de fleste av de 772 000 nyskapede arbeidsplassene i Spania i 2006 til innvandrere (omlag 60%). Deres motivasjon for å jobbe hardt åpnet også for produktivetsforbedringer. Det er anslått at innvandrerne bidro til en økning på 0,8 prosentpoeng i BNP mellom 2003 og 2007 (De la Dehesa, i Royo 2009). Innvandringen representerte mer enn 50% av veksten i sysselsetting, og mellom 1988 til 2006 bidro sysselsettingen faktisk med så mye som 3 prosentpoeng av den 3,5% årlige økningen i Spanias potensielle BNP (Royo, 2009).

Den sterke økonomien økte etterspørselen etter arbeidskraft, spesielt i sektorer som bygg og anlegg og service. Da dette er jobbintensive sektorer med lave kvalifikasjonskrav, var den ekstra etterspørselen etter arbeidskraft i hovedsak rettet mot de ufaglærte. I relative termer var innvandrere to ganger mer representert i ufaglærte yrker enn innfødte arbeidere, og enda mer når man kun vurderer tjenester til husholdninger og konstruksjon (Sturm et al., 2011). Veksten rådet altså i sektorer med lav produktivitet og for ansatte med lave ferdigheter, noe som dempet jobbmulighetene i kunnskapsintensive sektorer. På bakgrunn av dette økte produktiviteten svært langsomt med en gjennomsnittlig årlig rate på 0,6% mellom 2000 og 2007. Dette var betydelig lavere enn ratene i de andre EU-landene (Myro, i Cabarello Miguez et al., 2011).

Samtidig, og noe paradoksalt, investerte landet vesentlig i høyere utdanning, og andelen av arbeidsstyrken med universitetsgrader steg raskt. Denne investeringen i høyere utdanning ble gjennomført til tross for at strukturen i den spanske økonomien ble endret i favør av sektorer som i all hovedsak ansatte ufaglærte (Sturm et al., 2011). Bygg- og anleggssektoren spilte her en nøkkelrolle, og var den viktigste drivkraften til høy vekst i den spanske økonomien. Den bemerkelsesverdige veksten i BNP var i hovedsak basert på en økning i forbruk og investeringer i boligsektoren, finansiert av en unik kreditteksponering rettet mot privat sektor (Royo, 2009).

Spanias inntreden i Den monetære union i 1999 førte med seg større makroøkonomisk stabilitet, med garanti for lavere inflasjon. En av de viktigste fordelene var den dramatiske reduksjonen i de kortsiktige og langsiktige nominelle rentene. Disse ble redusert fra henholdsvis 13,3% og 11,7% i 1992, til 3,0% og 4,7% i 1999 og 2,2% og 3,4% i 2005. De lavere kapitalkostnadene førte med seg en vesentlig økning i investeringer blant familier (i boliger og forbruksvarer) og bedrifter (i sysselsetting og kapitalvarer) (Royo, 2009).

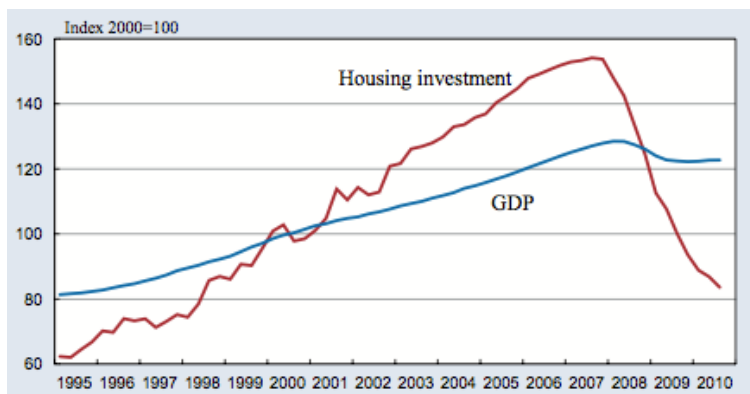
EMU-medlemskap (og Stabilitetspakten) ga Spania en enestående stabilitet grunnet det faktum at det tvang følgende regjeringer til å konsolidere ansvarlig økonomisk politikk, noe som førte til større troverdighet, økt kredibilitet og forbedring av Spanias statsgjeld (og dermed til lavere finansieringskostnader) (Royo, 2009). I likhet med andre perifere land dro Spania nytte av det faktum at de ikke lenger måtte betale en premie, i form av høyere renter, for å kompensere for risiko forbundet med inflasjon og depresiering av sin valuta. De lave rentene bidro til en enorm vekst i bygg- og eiendomsmarkedet ledsaget av utvidelsen i finansiell tjenesteyting (Sturm et al., 2011).

Perioden preget av velstand i Spania ga imidlertid opphav til grunnleggende ubalanser som gjorde landet spesielt sårbart for den internasjonale finanskrisen. Til tross for landets vesentlige fremgang var den økonomiske suksessen preget av store mangler. Veksten var i stor grad et mirakel basert på murstein og sparkel samt privat forbruk (Royo, 2009). Lave renter forårsaket av medlemskap i Den europeiske monetære union, kombinert med høy inflasjon, resulterte i en ekspansiv pengepolitikk. I perioder var faktisk realrenten negativ, noe som trigget etterspørselen etter boliger (Europakommisjonen, 2005).

Euroen førte også med seg etablering av et langsiktig kapitalmarked, noe som gjorde det mulig å skaffe seg boliglån med lang varighet. I tillegg til lave renter kan den overdrevne fremtreden av boligsektoren forklares ved hjelp av enkel tilgang til finansiering, samt tillit til permanent verdiregulering av eiendom (Myro, i Cabarello Miguez et al., 2011). Boliginvesteringene var preget av en svært sterk økning i boligpriser. Som illustrert i figur 18 steg boligprisene raskere enn BNP gjennom hele perioden fra 1995-2007, bare for å oppleve en sterk nedgang under krisen (Sturm et al., 2011). Som vist i figur 19 ble boligprisene tredoblet i løpet av samme periode. Kun en brøkdel av denne økningen ble tilbakelest under krisen (Sturm et al., 2011).

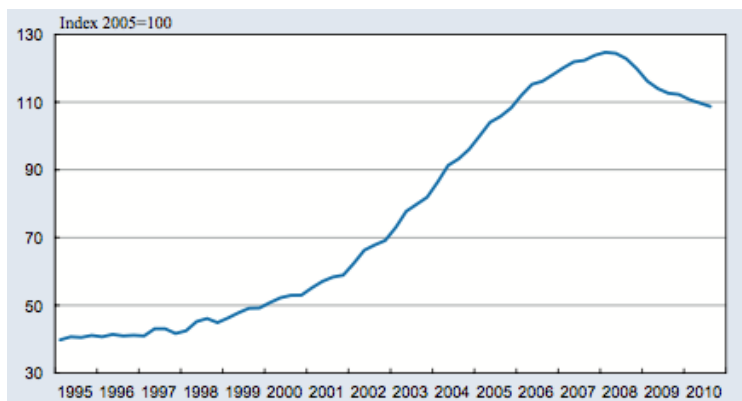
Familiegjelden nådde en rekord på hele 115% av disponibel inntekt i 2006, mens bygg- og boligsektoren utgjorde 18,5% av normal BNP (det dobbelte av eurosonens gjennomsnitt). Boligprisene steg med 150% etter 1998, og den gjennomsnittlige prisen per kvadratmeter bolig gikk opp fra €700 i 1997 til €2000 ved utgangen av 2006, selv om boligmassen doblet seg. Over lang tid var det mange som lurte på om denne boblen var bærekraftig – en tvil som skulle vise seg å være berettiget. (Munchau, i Royo, 2009).

Figur 18: Vekst i boliginvesteringer vs. vekst i BNP

Kilde: Instituto Nacional de Estadística (INE), i Sturm et al., 2011

Figur 19: Nominelle boligpriser i Spania

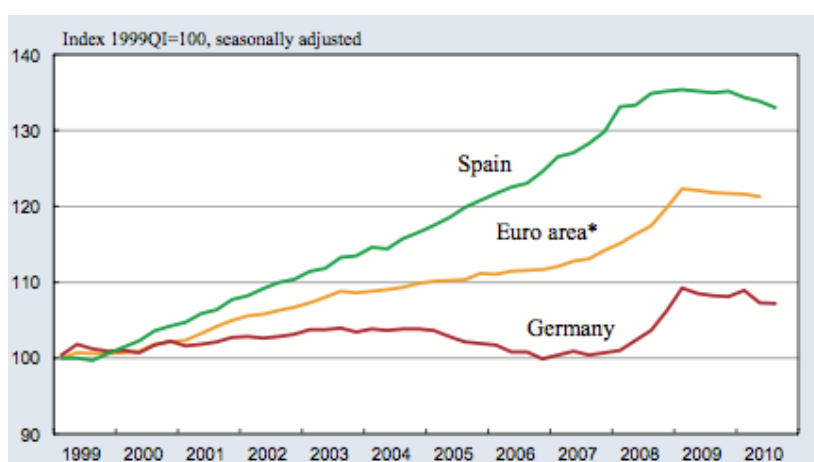

Kilde: ECB, i Sturm et al., 2011

Som et resultat av den høye veksten i bygg- og anleggssektoren ble ekspansjonen forbundet med sterk etterspørsel etter varer og tjenester. Dette ledet til at den spanske økonomien begynte å akkumulere underskudd på driftsbalansen, i hovedsak grunnet den raskt økende importen. Opprettelsen av et felles kapitalmarked, som eliminerte rentemarginene i euroområdet, induserte en sterk kapitalstrøm til Spania. Dette påvirket landets økonomi ved å tilrettelegge for kredittrevet vekst i bygg- og anleggssektoren og det resulterende underskuddet på driftsbalansen. I de siste årene av det gylne tiåret utviklet driftsunderskuddet og kapitalimporten i forhold til BNP seg til å bli svært omfattende (Sturm et al., 2011). Mot slutten av 2007 nådde underskuddet 10% av BNP, forårsaket utelukkende av privat etterspørsel, fordi de offentlige administrasjonene handlet på en mot-syklisk måte for å kontrollere inflasjonsutviklingen som viste seg (Bank of Spain, 2009a og 2009b, i Cabarelló Miguez et al., 2011).

Veksten ble nemlig også ledsaget av en vedvarende høy inflasjon, som forble gjennomgående høyere enn gjennomsnittet i euroområdet i hele perioden. En mulig årsak til dette er at faktisk BNP forble høyere enn sitt potensiale i flere år på rad, noe som medførte et trykk oppover i prisene og inflasjonsforskjeller mellom Spania og deres viktigste handelspartnere. Som et resultat led Spania et samlet tap i konkurransevne, noe som muligens førte til en forverring av handelsbalansen. Figur 20 illustrer hvordan lønnsomkostningene i Spania vokste raskere enn i euroområdet, og da spesielt raskere enn Tyskland, som stagnerte i denne perioden (Sturm et al., 2011).

Figur 20: Vekst i Lønnsomkostninger

Kilde: Eurostat , i Sturm et al., 2011

Den raske veksten i økonomien tillot landet å glatte over sine alvorlige økonomiske problemer. Faktum var at grunnlaget for den økonomiske veksten var skjør grunnet landets lave produktivetsvekst (produktiviteten bidro med kun 0,5 prosentpoeng til potensielt BNP mellom 1998 og 2006) samt en forverret ekstern konkurransevne. Spania adresserte ikke sin grunnleggende utfordring, den fallende produktiviteten, som kun vokste med et gjennomsnitt på 0,3% i perioden 1998-2008. Dette var 1% under gjennomsnittet i EU, som plasserte Spania på bunnen av Den europeiske union i henhold til produktivitet, kun over Italia og Hellas (produktiviteten til en spansk arbeidstaker tilsvarte kun 75% av et amerikansk arbeidstaker i perioden) (Royo, 2009).

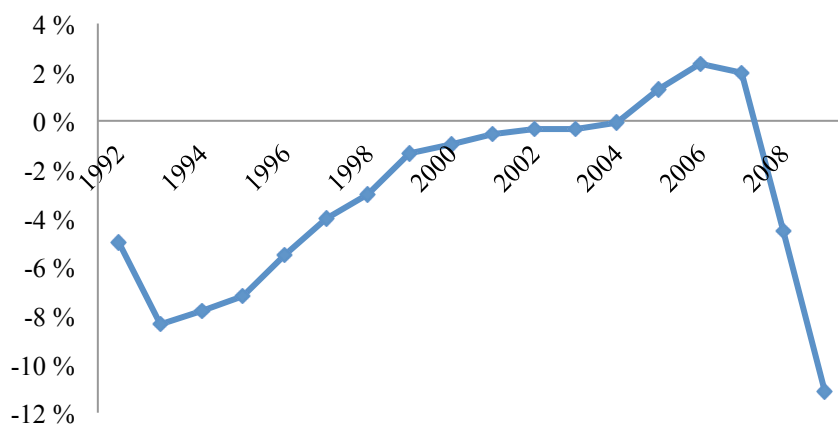
Vekst, kombinert med fornuftig finanspolitikk som rådet i perioden, tok oppmerksomheten vekk fra det offentlige budsjettet. Som illustrert i figur 21 entret Spania det gylne tiåret med store budsjettunderskudd, som et resultat av den kraftige lavkonjunkturen landet opplevde i

begynnelsen av 1990-årene – et underskudd som ble ytterligere forsterket grunnet høye ledighetsrater. Spania klarte imidlertid å redusere disse underskuddene i løpet av vekstperioden og oppnådde et moderat budsjettoverskudd på midten av 2000-tallet. Bakgrunnen for denne vendingen i budsjettene var en styrket økonomi samt en nedadgående trend i arbeidsledigheten (Sturm et al., 2011).

En viktig faktor, knyttet til landets økonomiske suksess, er den bemerkelsesverdige stabiliteten i den økonomiske politikken som fulgte den økonomiske krisen i perioden 1992-1993. Det var få utskiftninger i den økonomiske politikken gjennom hele 1990-tallet og tidlig på 2000-tallet, og dette til tross for endringer i regjeringen. Mellom 1993 og 2008 var det kun to finansministre, Pedro Solbes (1993-1996 og 2004-april 2009) og Rodrigo Rato (1996-2004) og tre statsministre (Felipe Gonzalez, Jose Maria Aznar, og Jose Luis Rodriguez Zapatero). Dette mønsteret ble ytterligere forsterket av det ideologiske samholdet i de politiske partiene, og den sterke kontrollen partilederne øvde over regjeringsmedlemmer (Sturm et al., 2011).

I tillegg til dette ble stabiliteten forsterket av den delte (og sjeldne) avtalen mellom de konservative og sosialistiske lederne, angående finanspolitisk konsolidering. Behovet for å holde fast på en restriktiv finanspolitikk, samt oppnåelse av budsjett- og skattemessige overskudd, var også viktige momenter. Som et resultat av dette gikk et 7% budsjettunderskudd i 1993 over til å bli et overskudd på 2,2% i 2007. Offentlig gjeld ble også redusert fra 68% av BNP i 1998 til 36,2% i 2007 (Royo, 2009). Da finanskrisen slo inn, ble imidlertid budsjettoverskuddet raskt utartet til et alvorlig underskudd (Sturm et al., 2011).

Figur 21: Budsjettunderskudd/overskudd i Spania

Det synes viktig å understreke at ekspansjonsperioden gikk sammen med en betydelig økning i investeringer i utstyr og offentlige investeringer. I 2010 var Spania eksempelvis rangert som nummer to, etter Kina, i planlagte kilometer for svært dyre høyhastighetstog. Selv om offentlig infrastruktur økte betydelig i perioden, var det knyttet tvil til om den sosiale kost-nytte-analysen var positiv i alle prosjektene. Likevel bidro denne utviklingen positivt til økt produktivitet og dempet dermed de negative effektene vekstperioden hadde hatt på landets konkurranseevne (Sturm et al., 2011).

Til slutt bør det også nevnes at hjelpemidler, i form av EU-midler gitt til offentlige utgifter, har vært en pådrivende faktor som akselererte veksten i landets BNP med omlag 0,5% i den spanske økonomien som helhet (De la Fuente, i Cabarelló Miguez 2011). Videre påpekte Guvernøren i "The Bank of Spain" betydningen av de ulike reformene, da disse bidro til å fremme markedsfleksibilitet og dynamikk mellom agenter og institusjoner (Fernandez Ordonez, i Cabarelló Miguez, 2011).

7.3 Fra budsjettoverskudd til underskudd – krisen i Spania

Etter en lang periode med sterk økonomisk vekst begynte den spanske økonomien i 2006 å vise sine første tegn til utmattelse. Finanskrisen uthevet flere strukturelle svakheter ved den spanske økonomien. Ved slutten av 2008 opplevde landet sitt første fall i BNP på 15 år, og i 2009 var det klart at Spania – i likhet med flere sørlige europeiske økonomier – var inne i en resesjon. Å satse på en vekstmodell sterkt avhengig av innenlandsk etterspørsel, uforholdsmessig vekst i eiendomssektoren samt en utvidelse av kreditt for å finansiere det hele, skulle vise seg å få alvorlige konsekvenser.

7.3.1 Den spanske krisen utvikler seg til en resesjon

I motsetning til andre europeiske økonomier som møtte problemer grunnet høy offentlig gjeld, bunnset den spanske krisen i en historisk høy andel av gjeld til bedrifter og husholdninger. I perioden 2004-2007 var den gjennomsnittlige årlige kredittveksten på 21,8% i Spania, mot 8,9% i eurosonen. Den enorme kredittexpansjonen skyldtes den sterke veksten i boliglån til husholdninger, samt i bygg- og eiendomsvirksomhet, fra spanske regionale sparebanker – såkalte "cajas". "Cajas" var regionalt forankrede institusjoner med flere avdelinger og ansatte enn forretningsbankene, og ble kontrollert av lokale politikere og innskyttere. Grunnet

nærmest ikke-eksisterende risikostyring, foret sparebankene eiendomsboblen ved å gi lån til investeringslystne spanjoler. I 2007 sto derfor lån til bygg- og anleggssektoren samt eiendomssektoren for nesten 45% av BNP (14,5% til konstruksjon og 30% til eiendomsutvikling) (Carballo-Cruz, 2011).

Da boblen sprakk grunnet den internasjonale nedgangskonjunkturen, fulgte et alvorlig fall i etterspørsel etter både boliger og ferieleiligheter. Innenlandsk etterspørsel falt med 7,6% mellom 2008 og 2010, mot 1,6% i eurosone. Investeringer i boliger falt med hele 41%. I samme periode steg arbeidsledigheten fra 8,3% (1 834 000 arbeidsledige) til 20,1% (4 632 000 arbeidsledige) (Carballo-Cruz, 2011). Siden minst en million boliglån var gitt til utsatte deler av befolkningen (typisk innvandrere og unge som nå fikk problemer med å møte sine gjeldsforpliktelser) ble stadig flere boliglån misligholdt, og mangfoldige familier mistet sine hjem (Cardenas, 2013). De spanske sparebankene, som sto for 56,3% av den totale finansieringen av produktiv virksomhet samt 41% av antall innvilgede boliglån, tapte store summer og befant seg nå i en vanskelig situasjon. Allerede i 2008 måtte Den spanske bank redde sin første sparebank, "Caja Castilla-La Mancha" (Reuters, 2012).

Den spanske regjeringens første reaksjon på finanskrisen var å iverksette finanspolitiske stimulerende tiltak verdt €8 billioner. Dette resulterte i en 6% økning i offentlige utgifter og en 3% nedgang i skatteinntekter i forhold til BNP. Som en konsekvens av dette økte Spanias budsjettunderskudd til 4,2% av BNP i 2008 og videre til hele 11% i 2009. Det samme året etablerte regjeringen et restruktureringsfond for "cajas" og banker, som ble tildelt en kapital på €9 milliarder (Elteto, 2011).

Krisen i Hellas fremmet usikkerhet i det internasjonale finansmarkedet. Siden Spania hadde et høyt offentlig underskudd sto landet nå i søkelyset. I 2010 ble det derfor igangsatt en prosess med finanspolitisk konsolidering, Stabiliseringsprogrammet, der målet var å gradvis redusere underskuddet til 3% av BNP innen 2013. Med innstramninger av ansettelser i sivil tjeneste (én oppføring per ti utganger), reduksjoner i departementenes utgifter (€18 200 millioner), undertrykkelse av økonomiske insentiver til fødsel, en 5% lønnsreduksjon i offentlig sektor, frysning av pensjoner samt kutt i utgifter til offentlig prosjekter, opplevde den spanske økonomien en moderat oppgang i 2010. Veksten lå på 0,6% – et beskjedent tall sammenlignet med det akkumulerte tapet av produksjon landet opplevde i de to foregående årene (nesten 5%) (Carballo-Cruz, 2011).

Det samme året nådde den spanske utenlandsgjelden €1 790 milliarder (167% av BNP), ledighetsraten lå på 20,1% og de spanske sparebankenes situasjon ble stadig verre. Misligholdraten for kreditt til eiendomsutviklere og firmaer i bygg- og anleggssektoren nådde henholdsvis 14% og 11%, og et totalt tap på €217 billioner ble rapportert. 7 av Spanias sparebanker ble etter hvert for svake, og ble derfor sammenslått til én bank, ”Bankia” (Carballo-Cruz, 2011).

I april 2011 fremla regjeringen en ny versjon av Stabilitetsprogrammet, som skulle strekke seg over perioden 2011-2014. Det offentlige underskuddet skulle nok en gang reduseres til 3% av BNP innen utgangen av 2013 og den offentlige gjeldsgraden skulle stabiliseres like under 70% av BNP. 65% av justeringene ble basert på utgiftskutt ved blant annet en dyp reduksjon av offentlig konsum (35% av totalen) (Carballo-Cruz, 2011). Ved utgangen av 2011 var nesten én av fire av den yrkesaktive befolkningen uten arbeid. Ledighetsraten steg til 22,85% (5 270 000 mennesker) i 4. kvartal, den høyeste ledighetsraten på 17 år (Reuters, 2012).

I mai 2012 ble kredittvurderingen av flere spanske banker, inkludert Bankia, nedgradert til ”junk-status”. Det ble avdekket at Bankia sitt rapporterte overskudd på €40,9 milliarder var et resultat av kreativ bokføring, og at banken i virkeligheten sto overfor et tap på €3,3 billioner (Weil, 2012). Den 9. mai ble Bankia overtatt av staten, og det ble annonsert at den totale opprydningskostnaden ville beløpe seg til €9 billioner. Dette beløpet steg til €23,5 billioner kort tid etter. Etter hvert begynte også gjeldstyngede regionale myndigheter å gå tomme for kapital. Myndighetene i Catalonia-regionen, som representerte en femtedel av Spanias økonomi, varslet om at de ikke lenger var i stand til å finansiere sin gjeld, og var med dette de første til å etterspørre statshjelp (Carballo-Cruz, 2011).

Den sentrale regjeringen, som sto overfor en offentlig gjeld på 85,9% av BNP (IMF World Economic Outlook, 2014b), begynte nå å innse at de ikke var i stand til å hjelpe verken bankene eller regionene. Innen juni 2012 ble det også klart at utenlandske banker fryktet konsekvensene av den nedadgående spanske økonomien. Engelske ”Barclays”, nederlandske ”ING” og tyske ”Deutsche Bank” sto overfor store tap dersom det spanske banksystemet skulle svikte. Sistnevnte hadde investert nærmere €146 billioner i landet (Minder, 2012). Spania, etter mye nøling, måtte derfor formelt be eurosonen om hjelp for å redde banksektoren. Den 9. juni 2012 ble det avklart at Spania skulle motta en krisepakke på €100 billioner. Lånet skulle gå til det spanske banksikringsfondet, som så skulle låne pengene videre ut til bankene. Krisefondet i EU kan

derimot kun låne ut penger til stater, som deretter må omfordele kapitalen. Følgelig økte den spanske statsgjelden, med tilhørende forhøyede renter. Situasjonen gikk fra vondt til verre (Havaag, 2012).

Fra 2012 til 2013 steg den offentlige gjelden fra 85,9% til 93,9% av BNP, og landet opplevde en negativ vekst på -1,2% (IMF World Economic Outlook, 2014c). Som en av de største økonomiene i Europa, truet Spanias enorme budsjettunderskudd på 7,3% av BNP (Trading Economics, 2014c) stabiliteten til euroen, og store budsjettkutt og reformer ble gjennomført. Statsminister Mariano Rajoy annonserte at landet ville kutte €65 milliarder fra budsjettet i løpet av de tre neste årene ved å øke skattene, krympe byråkratiet, redusere budsjettene til departementene med 12% samt fryse lønningene til offentlige ansatte (Goodman et.al., 2012). Ytterligere kutt i sosiale utgifter og helsetjenester ble også utført – utgifter som siden 2009 allerede hadde blitt redusert med €12 832 millioner. Budsjettkuttene ledet til raseri blant spanjolene, og antall demonstrasjoner tok seg opp (bare i 2012 opplevde landet om lag 1900 demonstrasjoner) (Navarro, 2014). Ved inngangen til 2014 viste det seg at kuttene ga effekt, da Spania for første gang på lenge opplevde en positiv vekst i BNP (0,9%) (IMF World Economic Outlook, 2014c).

Selv om Spania fra et økonomisk perspektiv ser ut til å være på bedringens vei har krisen og dens etterfølgende kutt og reformer rammet det spanske arbeidsmarkedet spesielt hardt.

Arbeidsledigheten nådde 26,7% i oktober 2013, en rate som var tre ganger høyere enn gjennomsnittet i OECD (Eurostat, 2013). Siden starten av krisen har antall arbeidsledige økt med mer enn 4 millioner i Spania. Den langvarige arbeidsledigheten (arbeidsledighet i 12 måneder eller mer) økte fra 19,1% i 2007 til 50,4% i 2013 (OECD World Economic Outlook, 2014i). Det mest bekymringsverdige fenomenet er imidlertid ungdomsledigheten. I januar 2014 sto 54,4% av ungdommene i Spania uten arbeid (Trading Economics, 2014d). Hvorfor var det spanske arbeidsmarkedet så utsatt? Dette er spørsmålet vi vil forsøke å besvare i den følgende delen.

8 Analyse av det spanske arbeidsmarkedet. Del 2: Demografisk inndeling

Før vi går dypere inn på årsakene til den høye arbeidsledigheten i Spania, vil vi presentere en demografisk inndeling av det spanske arbeidsmarkedet. Denne presentasjonen bidrar til å danne et overblikk over hvordan arbeidsledigheten har utviklet seg i ulike samfunnsgrupper, og danner med dette et viktig bakteppe for den videre analysen.

8.1 Forskjellen i ledighetsutviklingen mellom kvinner og menn

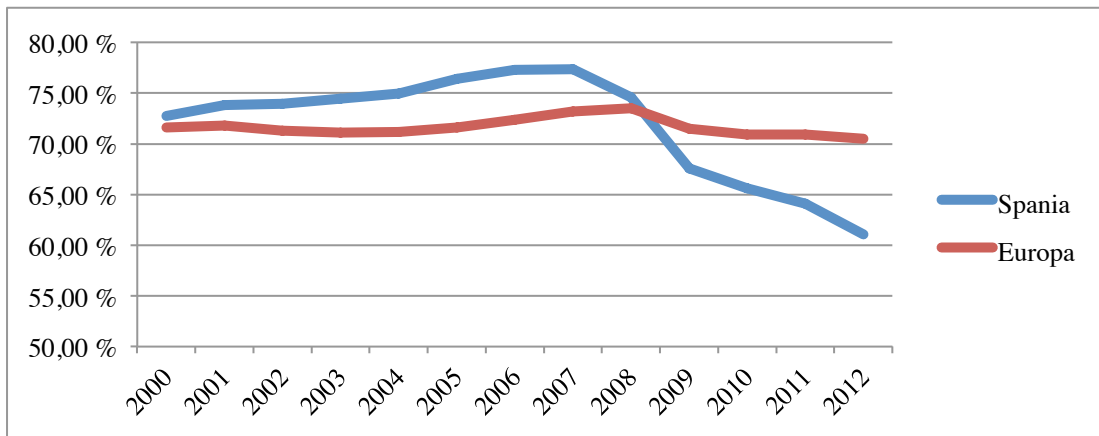
Det gylne tiåret omfattet som nevnt en utvidelse av den spanske økonomien, der sysselsettingen økte med 67%. 8,3 millioner jobber ble skapt, der 4,3 millioner av disse ble besatt av kvinner (Cebrián & Moreno, 2013). Fra 2000 til 2007 økte den kvinnelige sysselsettingsraten fra omlag 40% til over 55%. Økningen skyldes hovedsakelig en utvidelse av antall kvinnelige ansatte i servicesektoren (en sektor som lar seg kombinere med barn og husarbeid), samt en økning av antall kvinner med høyere utdanning (Rodriguez, 2013). Likevel er det kvinnelige sysselsettingsnivået vesentlig lavere enn det gjennomsnittlige nivået i Europa.

Figur 22: Den kvinnelige sysselsettingsraten, som % av den kvinnelige befolkningen (16-64 år)

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014e

Figur 23: Den mannlige sysselsettingsraten, som % av den mannlige befolkningen (16-64 år)

OECD Economic Outlook Database, 2014e

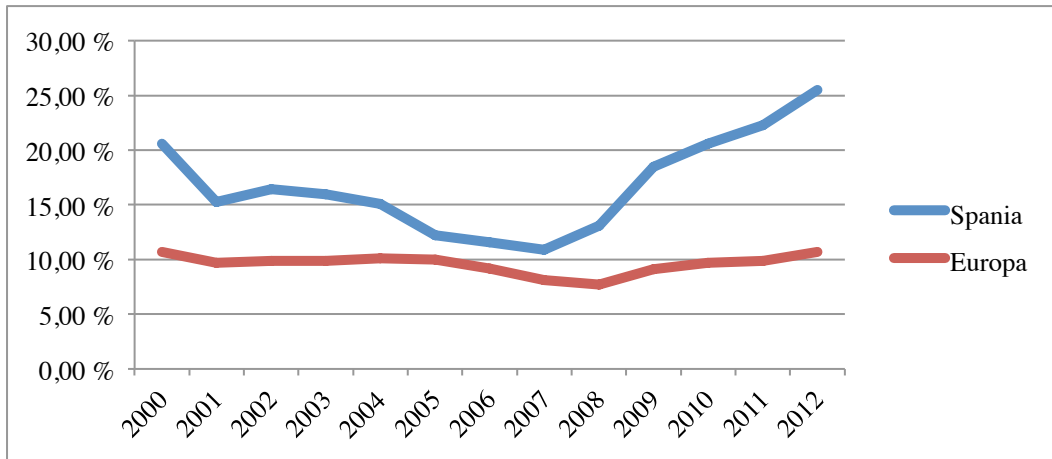
Videre, som illustrert i figur 22 og 23, har det vært en skjevhet i utviklingen av sysselsettingsraten mellom kvinner og menn. I 2007 var den kvinnelige sysselsettingsraten 55%, mot over 77% for menn. En av årsakene til dette kan være at omlag 86% av den spanske kvinnelige arbeidsstyrken hovedsakelig var ansatt i sektorer som service, helse og utdanning i perioden før krisen. Kun 11,2% av kvinner var ansatt i industrisektoren, en sektor som hovedsakelig ble representert av menn (40,1%) (Trading Economics, 2014ab).

Da finanskrisen inntraff Spania høsten 2007, falt den mannlige sysselsettingsraten fra 77% i 2007 til 61% i 2012. Den kvinnelige sysselsettingsraten falt fra 55% til 51% i samme periode.

Hovedårsaken til at den mannlige sysselsettingsraten falt raskere enn den kvinnelige er destruksjonen av bygg- og anleggssektoren, en sektor som hovedsakelig var besatt av menn. Det kraftige fallet i etterspørselen etter boliger og ferieleiligheter var en sterk bidragsyter til økningen i den mannlige ledighetsraten.

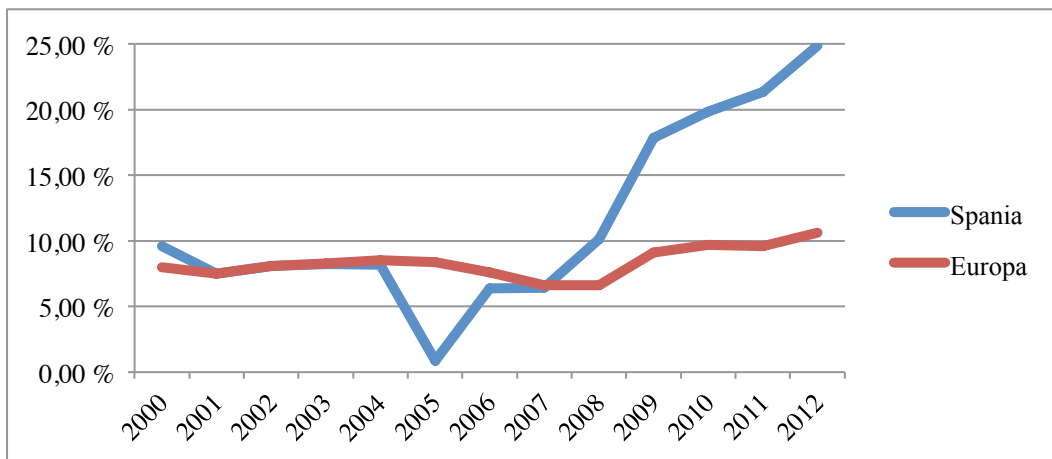
Fra 2007 til 2008 økte den kvinnelige ledighetsraten fra 11% til 13%. Fra 2008 til 2012 steg den imidlertid til 25,5 %. Dette skyldes hovedsakelig at flere kvinner enn menn jobbet i sektorer som helse og utdanning – sektorer som har vært rammet av store nedskjæringer i sosiale utgifter (Rodriguez, 2013).

Figur 24: Andel av den kvinnelige befolkningen uten arbeid (16-64 år)

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014e

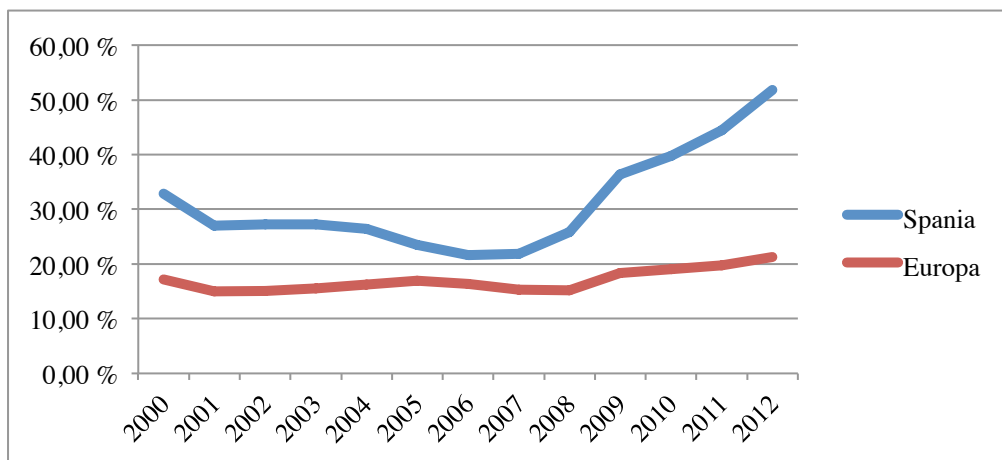
Figur 25: Andel av den mannlige befolkningen uten arbeid (16-64 år)

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014e

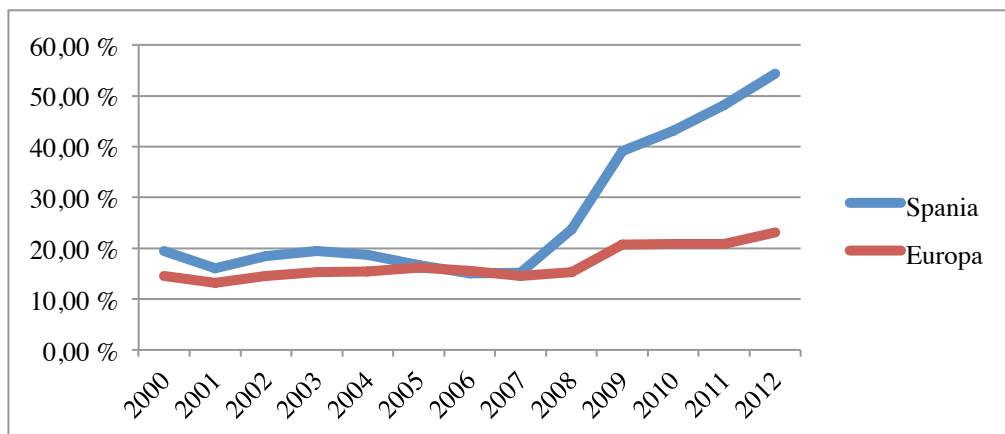
En annen effekt av den økonomiske krisen er økningen i antall kvinner som aktivt søker lønnet arbeid. Arbeidsledighet og kutt i sosiale utgifter har ført til en betydelig nedgang i husholdningers gjennomsnittlige inntekt (7% nedgang siden 2008). Mange kvinner har derfor besluttet å aktivt søke etter arbeid utenfor hjemmet for å erstatte tapte inntekter. Dette har bidratt til at den kvinnelige sysselsettingsraten økte til 55,7 % i 2008, det høyeste tallet i den spanske historien (Rodríguez, 2013). Økningen kan også skyldes det faktum at kvinners søken etter jobb øker hvis mannen i familien mister arbeidet. Ettersom menn i konstruksjonsbransjen opplevde det første og kraftigste fallet i sysselsettingen, kan det virke som at flere kvinner har gjort inntreden i arbeidsmarkedet for å forsørge familien (Addabbo et al., 2013).

Figur 26: Ungdomsledighet blant kvinner (16-24 år)

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014e

Figur 27: Ungdomsledighet blant menn (16-24 år)

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014e

Figur 26 og 27 viser også en skjevhet i ungdomsledigheten blant kvinner og menn. Den kvinnelige ungdomsledigheten sank fra 33% i år 2000 til ca. 21,9% i 2007, men steg (som et resultat av krisen) til hele 51,8% i 2012. Vi ser også at den spanske ledighetsraten blant unge kvinner har ligget på et betydelig høyere nivå enn det gjennomsnittlige ungdomsledighetsnivået for Europa som helhet. Ledighetsraten for unge spanske menn var derimot mer likt det europeiske nivået fra år 2000 til 2007. Fra 2007 steg imidlertid ungdomsledighetsraten blant menn fra 14,5% til 54,4% i 2012, mot 23,1% i Europa. Vi skal i det følgende undersøke årsakene til disse høye ledighetsratene blant ungdom.

8.2 Ungdomsledighet

Et slående trekk ved det spanske arbeidsmarkedet er arbeidsledigheten blant ungdom under 25 år. Fenomenet påvirker både direkte den nåværende og fremtidige økonomiske situasjonen for de arbeidsledige ungdommene, samt indirekte økonomien for øvrig (García, 2011). Dette er mennesker som skulle vært i full fart på veg opp og fram i livet – for mange i denne generasjonen har livet bråstanset. Selv høyt utdannede unge mennesker må bo hjemme hos foreldrene sine, uten utsikter til jobb.

Arbeidsbetingelsene i befolkningen generelt, særlig for ungdommer, avhenger i stor grad av effektiviteten i opplæringsystemet. I et marked der det er overskudd av tilbudte jobber og stadig høyere krav til opplæring blant selskaper, er sannsynligheten for at en ungdom vil få en stabil, lønnet, jobb blant annet avhengig av mengden og kvaliteten på vedkommende sin utdanning. Forholdet mellom opplæringsystemet og arbeidslivet er imidlertid todelt. For eksempel, når sannsynligheten for å få en jobb går ned, eller når tilgjengelige ledige stillinger ikke svarer til vedkommende sine forventninger, vil alternativkostnaden av å fortsette å studere falle. Dette har en negativ innvirkning på personers inntreden i arbeidsmarkedet (García, 2011).

På bakgrunn av det ovenstående må vi lete etter årsakene til ungdomsledigheten i Spania ved å se på manglene, ikke bare i arbeidsmarkedet, men også i utdanningssystemet.

8.2.1 Utviklingen av ungdomsledigheten etter krisens inntog i 2008

Mellom 2008 og 2012 så Spania en nedgang på 1,9 millioner ungdom i arbeid, noe som representerer 67% av alle som har mistet jobbene sine i løpet av denne perioden. Effekten av krisen har vært en sterk nedgang i sysselsettingen blant unge mennesker og en rask økning i arbeidsledigheten. Økningen viste seg fremfor alt i den yngste aldersgruppen (16 til 24 år), der ledighetsratene steg til 52% i 2012. Dette er 2,1 ganger høyere enn raten for den yrkesaktive befolkningen over 25 år. Ledigheten fortsatte å stige, og i november 2013 nådde den så mye som 57,7% (Eurostat, 2013). Den generelle ledigheten lå da på omlag 27%, som er den høyeste registrerte ledighetsraten på 30 år (Aarli, 2013b). Vi ser i dag en svak nedadgående trend, med en ungdomsledighetsrate på 53,9% i februar 2014 (Trading Economics, 2014d).

Tabell 1: Indikatorer i arbeidsmarkedet for ulike aldersgrupper (%)

16–24 years	2008	2012	Dif
Activity rate	50.9	42.2	–8.7
Employment rate	40.1	20.3	–19.8
Unemployment rate	21.3	52.0	30.7
25–29 years	2008	2012	Dif
Activity rate	86.1	86.4	0.3
Employment rate	76.4	59.5	–16.9
Unemployment rate	11.3	31.2	19.9
30–64 years	2008	2012	Dif
Activity rate	75.6	79.3	3.7
Employment rate	69.7	62.6	–7.1
Unemployment rate	7.8	21.0	13.3

Kilde: EPA, INE, i Sánchez, 2012

Selv om ungdomsledigheten har blitt fremhevet i løpet av den nåværende krisen, viser tilbakeblikk på de tidligere økonomiske kriser at disse tallene ikke er nye for den spanske økonomien. Dette har vært et problem som har rådet i Spania igjennom flere tiår. Ledigheten blant den aktive befolkningen under 25 år, i forhold til de over 25 år, har doblet seg i løpet av de siste 4 tiårene (García, 2011).

Ungdomsledigheten er ikke bare høy historisk sett, men også i et komparativt perspektiv. Ledigheten blant den spanske befolkningen under 25 år har vært 1,5 ganger høyere enn i EU15¹ og 3,1 ganger høyere enn i Tyskland gjennom de siste 20 årene (Garcia, 2011).

Når dette er sagt, er det imidlertid viktig å sammenligne Spanias ungdomsledighetsproblematikk med andre land, samt å se på forholdet mellom ratene for ulike aldersgrupper. Ratene for den voksne befolkningen, samt landene som er grunnlag for sammenligning, fungerer på denne måten som en referanseindikator (Sanchez, 2012).

Vi ser her at forholdet mellom ungdomsledigheten og ledigheten blant befolkningen over 25 år i Spania er lik EU15 gjennomsnittet. Dette tyder på at vanskelighetene med å få ungdommer i arbeid, sammenlignet med de over 25 år, råder i langt flere land enn i Spania for øvrig, og at

¹ EU15: Antall medlemsland i EU før tiltrædelsen av ti nye medlemsland 1.mai 2004. Disse var Østerrike, Belgia, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland, Hellas, Irland, Italia, Luxemburg, Nederland, Portugal, Spania, Sverige og Storbritannia (OECD, 2007).

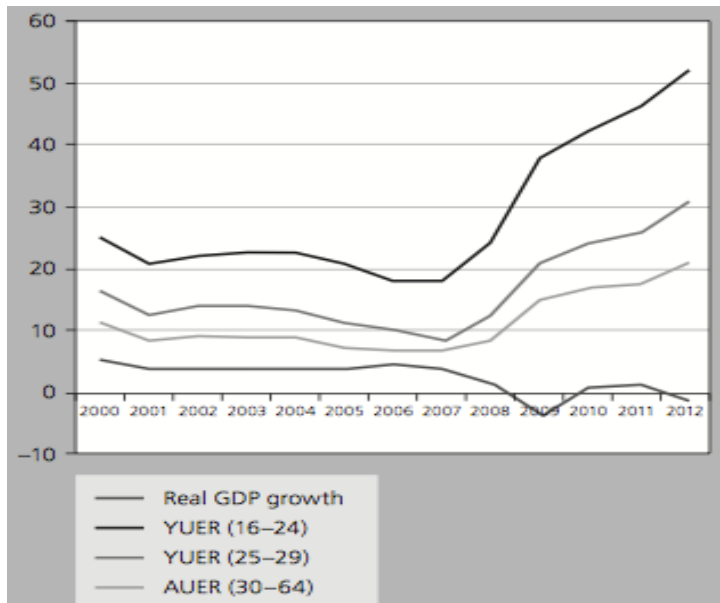
utviklingen i Spania og Europa som helhet har hatt et lignende mønster (García, 2011). Selv om ungdomsledigheten riktignok har vokst eksponentielt når den spanske økonomien har bremsset ned, er det dermed ikke helt riktig å si at den spanske økonomien lider mer av et ungdomsledighetsproblem enn andre europeiske land (Montalvo, 2012).

Likevel har ungdomsledigheten i landet vært gjenstand for et hundretalls av analyser som har understreket alvorlighetsgraden av fenomenet landet opplever. Dette er på bakgrunn av det ovenstående, ifølge Montalvo (2012) og García (2011), en noe feil tolkning av situasjonen. Vi kan underbygge dette ved å se på forholdet mellom ungdomsledigheten og den generelle arbeidsledigheten i OECD, som i gjennomsnitt ligger på 2:1. Spanias situasjon er ikke annerledes – med en ungdomsledighetsrate på 57,7 % i november 2013 og en generell arbeidsledighet på 26,7%, (Eurostat, 2013) tilsvarer dette et forhold på 2,16:1. I land som opplever arbeidsledighetsproblemer blant ungdom, er dette forholdet over 2,5:1, eller nærmere 3:1 (Montalvo, 2012).

Diskusjonen ovenfor tyder det på at det ikke er ungdomsledigheten som er problemet i Spania, men snarere den høye generelle strukturelle arbeidsledigheten landet har stått, og fortsatt står, ovenfor. Dette er drevet fram av strukturelle problemer i det spanske arbeidsmarkedet, noe som påvirker mennesker i alle aldre, ikke bare de unge (Montalvo, 2012).

Undersøkelse av dataene illustrert i figur 28 viser oss hvordan Spanias resultater er sammenfallende med de som er oppnådd i flere internasjonale studier og rapporter. Dette aspektet innebærer hvor følsom ungdomsledigheten er for variasjoner i den økonomiske syklusen (målt ved årlig variasjon i reelt BNP). Ved hjelp av en korrelasjonsanalyse utført av Sánchez (2012) observerer vi at den sterkeste negative korrelasjonen mellom de to variablene finnes for den yngste aldersgruppen, med en korrelasjon på -0,7947 i perioden 2000-2012. Voksne (30-64) og unge voksne (25-29) hadde en korrelasjon på henholdsvis -0,7615 og -0,7280.

Figur 28: Sammenhengen mellom variasjoner i reelt BNP og arbeidsledighet i ulike aldersgrupper

Kilde: Eurostat og EPA, i Sánchez, 2012

Til tross for en arbeidsledighetssituasjon lik den av tidligere kriser, og til tross for at utviklingen i arbeidsledigheten blant unge mennesker det siste tiåret har fulgt en lignende trend som for gjennomsnittet i EU, er det nye fenomener i denne krisen som vil påvirke fremtiden til Spania. Vi har sett hvordan endringer i den økonomiske syklusen har ført til en mer intens vekst i den spanske arbeidsledigheten i forhold til andre europeiske land, og da særlig i tilfellet av den yngste generasjonen. Det viktigste blir derfor å identifisere de spesifikke årsakene til denne utviklingen. Svaret på dette krever en mer detaljert analyse av utviklingen av ungdomsledigheten under krisen (Sánchez, 2012). Vi skal derfor i det følgende forsøke å identifisere hvilke faktorer som har hatt størst effekt på den unge generasjonens sårbarhet til krisen.

8.2.2 Sektorer og forskjeller mellom kvinner og menn

Vi starter med å se på forholdene tilknyttet egenskaper som kjennetegner jobber utført av unge mennesker i løpet av utvidelsen som fant sted i den spanske økonomien fra midten av 1990-tallet og frem til 2007. For det første har det vært høy konsentrasjon av unge mennesker i sektorer som har blitt spesielt hardt rammet av krisen, eksempelvis innenfor bygg- og anleggssektoren, tilvirkning og detaljhandel. Disse sektorene sto for hele 66% av de tapte jobbene blant unge mennesker, i de to aldersgruppene 16-24 og 25-29 år, mellom 2008 og 2012 (Sánchez, 2012).

Tabell 2: Ungdomsledighet i Spania etter alders- og yrkesgruppe

Occupation	2008		2012	
	16-24	25-29	16-24	25-29
Managers	19,6	89,8	3,8	28,6
Professionals	91,2	366,7	76,6	339,2
Technicians and associate professionals	170,2	382,6	73,8	183,4
Clerical support workers	201,4	286,9	70,1	188
Service and sales workers	470,2	508,7	315,3	464,4
Skilled agricultural, forestry and fishery workers	24,2	31,2	19,1	27,2
Craft and related trades workers	368,9	473	98,3	205,7
Plant and machine operators, and assemblers	144,6	246,1	48,7	107,9
Elementary occupations	334,6	370,9	130,6	218,3
Armed forces occupations	25	17,2	14,2	27,2
TOTAL	1849,9	2773,3	850,5	1789,8

Kilde: EPA, INE, i Sánchez, 2012

Det har vært en svært høy konsentrasjon av unge mennesker i yrker som har vært særlig sterkt påvirket av krise og/eller som har middels til lave kvalifikasjonskrav. Som illustrert i tabell 2, står 4 yrker for 76% av jobbene tapt blant ungdom i denne perioden. Av disse krever håndverkere et middels til høyt kvalifikasjonsnivå, service/salg og støttemedarbeidere i kontoryrker et middels til lavt kvalifikasjonsnivå og til sist de grunnleggende yrkene med lave kvalifikasjonsnivå (lave eller ingen krav til utdanning). Tilsvarende ser vi en betydelig tilstedeværelse, samt et betydelig tap av arbeidsplasser, blant teknikere og service- og supportarbeidere i aldersgruppen for unge voksne. Dersom vi ser nærmere på ulikhetene mellom kjønn, finner vi forskjeller knyttet til sysselsettingens sektorsammensetning.

Menn har blitt hardest rammet av krisen, og har dermed stått ovenfor de høyeste ledighetsratene (se figur 27). En av årsakene til dette er at menn typisk har jobbet i de sektorene som har blitt hardest rammet av nedgangskonjunkturen, spesielt med tanke på bygg- og anleggssektoren. Unge menn i denne sektoren sto for så mye som 41% av alle tapte jobber i perioden 2008-2012 (i begge aldersgrupper). Unge kvinner har på sin side vært mer tilstedeværende i sektorer som (til tross for store budsjettkutt) har hatt *mindre* effekter av nedgangen i økonomien, som for eksempel helsesektoren, utdanningssektoren og andre yrker typisk innenfor service og tjenester. Videre har Spania vært preget av forskjeller i utdanningsnivå mellom kvinner og menn, der en større andel av kvinner har innehatt høyere kvalifikasjoner, og dermed ikke blitt like hardt rammet av krisen som menn i yrker med lave kvalifikasjonskrav (Sánchez, 2012).

8.2.3 Ansettelsesforhold med lave lønninger samt lav grad av beskyttelse og rettigheter

Den mest innflytelsesrike faktoren, med hensyn til sårbarheten unge mennesker har hatt til krisen i Spania, er imidlertid det høye nivået av arbeidsplasser karakterisert av lave inntekter, liten grad av beskyttelse og få rettigheter – noe som er en så viktig strukturell karakteristikk i arbeidsmarkedet for denne gruppen av befolkningen at det nesten kunne sies å være endemisk (Sánchez, 2012).

Et viktig aspekt her er den høye andelen av midlertidige arbeidsplasser. Dette har muliggjort høyere deltakelse i arbeidsmarkedet blant unge mennesker i perioder med høykonjunktur, men har også ført til en større grad av sårbarhet, da midlertidige arbeidsplasser har lidd de verste virkningene av krisen (særlig i løpet av det første året). Midlertidige arbeidsplasser er ofte karakterisert av lave kvalifikasjonskrav og lav produktivitet, noe som har gjort disse jobbene svært sårbare for økonomiske nedgangstider, når selskaper må gjøre tøffe grep for å forbedre sin lønnsomhet (Sánchez, 2012).

I 2008 var 59% av ungdommen og 41,8% av de unge voksne ansatt i midlertidige jobber. I de fire påfølgende årene var så mye som 57% av de tapte arbeidsplassene blant ungdom midlertidige, mens den tilsvarende raten var på 45% for de unge voksne. Den betydelige ødeleggelsen av midlertidige arbeidsplasser grunnet den nåværende krisen ser ikke ut til å støtte de konvensjonelle antagelsene om stivhet i det spanske arbeidsmarkedet. Tvert imot synes denne utviklingen å bekrefte at det spanske arbeidsmarkedet er karakterisert ved en høy grad av ekstern fleksibilitet. Dette betyr at selskaper har en tendens til å tilpasse seg til tider med endringer ved å redusere antall ansatte, i stedet for, for eksempel, å justere arbeidstider (som er tilfellet i andre europeiske land, spesielt i tidlige stadier av kriser) (Sánchez, 2012).

8.2.4 Sosialdemografiske karakteristika

Det kan fremheves to faktorer som er relatert til sosialdemografiske karakteristika.

På den ene siden, utdanningsnivået – siden krisen har hatt en større effekt på sysselsettingen av personer med middels til lavt utdanningsnivå. Dette kommer vi dypere inn på nedenfor. På den annen side, nasjonalitet – siden ungdommer som ikke er spanske statsborgere er mer sårbare.

Dette kan forklares ved at disse ungdommene i hovedsak har vært konsentrert i sektorer som har vært hardt rammet av krisen. Videre har disse ungdommene typisk vært ansatt på midlertidige kontrakter med lave kvalifikasjonskrav. Også her er de hardest rammede menn som har vært ansatt i bygg- og anleggssektoren. I 2012 var 59% av innvandrerne i aldergruppen 16-24 år

arbeidsledige, mot 50% av spansk ungdom (Sánchez, 2012).

Tabell 3: Ungdomsledighet etter aldersgruppe og utdanningsnivå

Educational level*	2008		2012	
	16–24	25–29	16–24	25–29
iscd 0–2	257.4	202.2	88.4	109.0
iscd 3–4	1,259.3	1,479.0	548.5	912.6
iscd 5–6	332.2	1,092.1	213.4	768.2
TOTAL	1,848.9	2,773.3	850.3	1,789.8

Kilde: EPA, INE, i Sánchez, 2012

Tabell 4: Ungdomsledighet i aldersgruppen 16-24 år etter statsborgerskap

Citizenship	2008	2012	Dif	%
Country citizens	1,524.3	714.4	-809.9	-53.1
Foreigners citizens	325.6	136.1	-189.5	-58.2
	1,849.9	850.5		

Kilde: EPA, INE, i Sánchez, 2012

8.2.5 Sammenhengen mellom ungdomsledighet og ineffektivitet i utdanningssystemet i et komparativt perspektiv

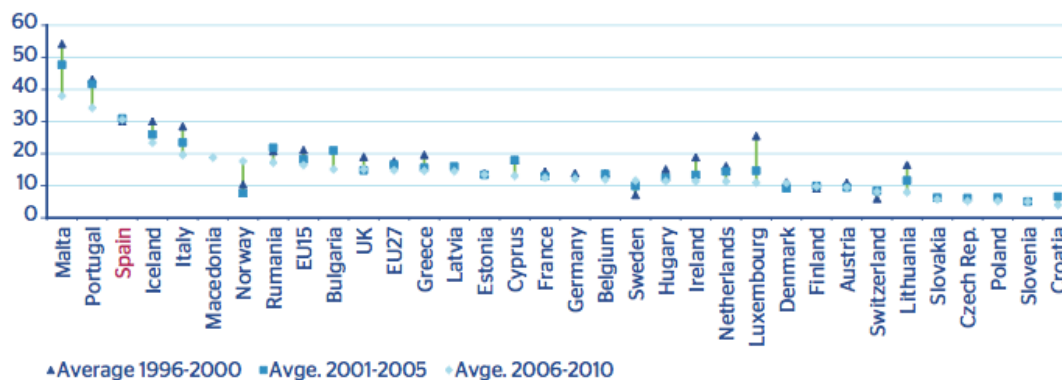
Beslutninger relatert til utdanning og utviklingen i arbeidsmarkedet henger tett sammen. Hvor suksessfull overgangen fra utdanningssystemet til arbeidsmarkedet er, er ikke bare betinget av mottatt læring, men også av sysselsettingssituasjonen, framtidsutsikter samt av kvaliteten på matchingen i arbeidsmarkedet. Disse faktorene kan ha en innvirkning på hvorvidt en student vil fortsette å studere, eller ikke. Faktorer som vanskeliggjør effektiv overgang fra utdanning til jobb, vil føre til en økning i ungdomsledigheten. Nedenfor vil vi analysere noen av disse driverne (García, 2011).

8.2.5.1 Ungdom dropper tidlig ut av skolen

Spania skiller seg ut med sine høye rater av ungdom som dropper tidlig ut av skolen. Denne gruppen er tatt for å være andelen av befolkningen mellom 18 og 24 som ikke har fullført høyere

utdanning, og som ikke deltar i noen form for opplæring. Figur 29 viser hvordan Spanias rate på 30,6% er høy sammenlignet med andre EU27²-land; bare Malta (38,0%) og Portugal (34,3%) hadde høyere rater i løpet av femårsperioden 2005-2010 (Garcia, 2011).

Figur 29: Rate for tidlig avsluttet skolegang (% av befolkningen mellom 18 og 24 år som på det høyeste har fullført ungdomsskolen)

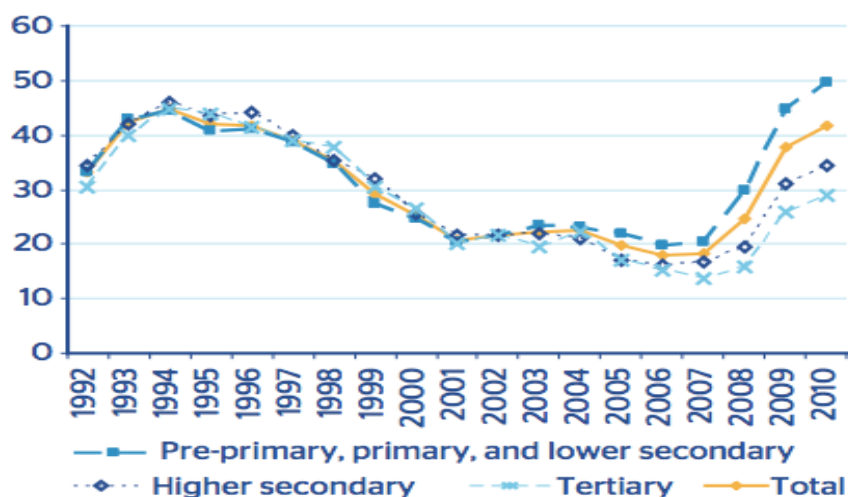
Kilde: BBVA forskning basert på Eurostat, i García 2011

Det å forlate utdanningssystemet før fullført høyere utdanning kompliserer overgangen til arbeidsmarkedet, og har negative og vedvarende konsekvenser for den enkeltes fremtidige profesjonelle karriere. Årsakene til dette er at de mangler kunnskap som anses som grunnleggende for inntreden i arbeidsmarkedet, samt på grunn av deres reduserte tilbøyelighet til å delta i opplæringsaktiviteter i løpet av sitt yrkesaktive liv (García, 2011).

Som figur 30 viser, har frekvensen av ungdomsledighet variert svært lite mellom de ulike utdanningsnivåene frem til slutten av 1990-tallet. I løpet av første halvdel av det siste tiåret opplevde imidlertid ungdommer med fullført høyere utdanning lavere ledighet, mens de som hadde forlatt utdanningssystemet tidlig opplevde ledighetsrater på nærmere 19,5%. Tidlig frafall i utdanning har særlig vist en klar effekt på ungdomsledigheten i løpet av den pågående krisen. Arbeidsledigheten blant unge med lavest utdanningsnivå steg med nesten 30 prosentpoeng i perioden 2007-2010 til 49,6%. Dette tilsvarer 15,3 prosentpoeng mer enn de som har fullført videregående opplæring og 20,7 prosentpoeng mer enn de som fullførte en universitetsutdanning (García, 2011).

² EU27: EU bestod av 27 land før Kroatia ble medlem i 2013. Disse var Østerrike, Belgia, Bulgaria, Kypros, Tsjekkia, Danmark, Estland, Finland, Frankrike, Tyskland, Hellas, Ungarn, Irland, Italia, Latvia, Litauen, Luxembourg, Malta, Nederland, Polen, Portugal, Romania, Slovakia, Slovenia, Spania, Sverige, Storbritannia (Knudsen et al., 2014).

Figur 30: Ungdomsledighetsrate etter utdanningsnivå

Kilde: Eurostat, BBVA Research, i García, 2011

8.2.5.2 Polarisering og ubalanser i arbeidsmarkedet

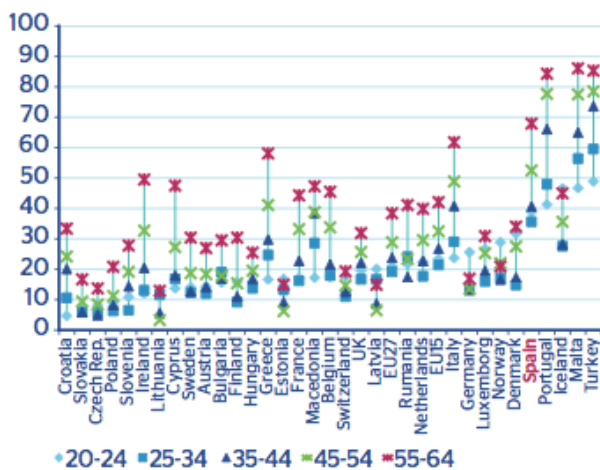
Spanias yngre generasjon har skapt en bedring i det spanske utdanningsnivået. Faktisk har så mange som 65% i aldersgruppen 25-34 i det minste fullført en videregående utdanning. Dette er en svært stor økning fra tidligere dersom man sammenligner med den eldre generasjonen i aldersgruppen 55-64, der kun 34% har oppnådd den samme graden. Andelen av befolkningen med høyere utdanning er den som har økt mest siden starten av 2000. I 2011 hadde 46% av landets 25-64 åringer (i forhold til OECD-gjennomsnittet på 25%) kun ungdomsskoleutdanning som høyeste grad av oppnåelse, en nedgang på 16 prosentpoeng siden 2000; 22% (i forhold til OECD-gjennomsnittet på 44%) hadde videregående opplæring som høyeste grad av oppnåelse, en økning på 6 prosentpoeng siden 2000 og 32% (det samme som gjennomsnittet i OECD) hadde fullført en høyere utdanning, en økning på 9 prosentpoeng siden 2000. Høyere utdanning tilsvarer yrkesrettet utdanning og opplæring på universitets-/høyskolenivå, universitetsstudier og avanserte forskningsprogrammer (OECD, 2013a).

Generasjonspausen er tydelig på alle nivåer. Unge voksne har høyere nivåer av utdanning enn foreldregenerasjonen. 26% i aldersgruppen 25-34 har fullført videregående utdanning (under OECD-gjennomsnittet på 44%), mens 39% av denne aldersgruppen har en høyere utdanning (det samme som OECD-gjennomsnittet). Til sammenligning har kun 15% i aldersgruppen 55-64 fullført en videregående utdanning (OECD-gjennomsnittet er 41%) og kun 19% har fullført en høyere utdanning (OECD-gjennomsnittet er 24%). Det er imidlertid verdt å merke seg at til tross for disse forbedringene i utdanningsnivået, er Spania fortsatt blant de fem OECD-landene

(sammen med Italia, Mexico, Portugal og Tyrkia) der mindre enn 60% i aldersgruppen 25-64 har oppnådd en videregående eller høyere utdanning (OECD-gjennomsnittet er 75%) (OECD, 2013a).

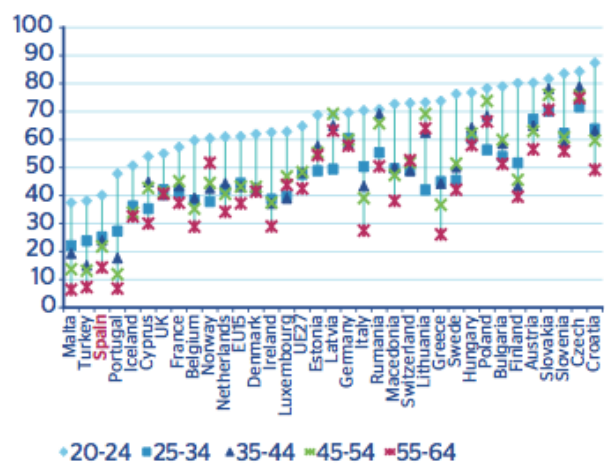
Paradoksalt har Spanias bidrag til arbeidsmarkedet med kunnskaper som markedet etterspør, vært for stort. Figurene 31, 32 og 33 viser fordelingen av deltakelse på ulike utdanningsnivåer for ulike aldersgrupper i den europeiske befolkningen i 2010. Det kommer til syne flere interessante observasjoner fra disse dataene. For det første, ser vi at forbedringen i det spanske utdanningsnivået er i tråd med hva som har vært tilfellet for EU15. For eksempel ser vi at andelen av befolkningen i aldersgruppen 20-24 år som minimum har fullført ungdomsskolen er 1,8 ganger lavere enn for aldersgruppen 55-64 år, både i Spania og EU15 (García, 2011).

Figur 31: Populasjon med fullført ungdomsskole (eller mindre) etter ulike aldersgrupper (% av populasjonen i hver aldersgruppe, 2010)

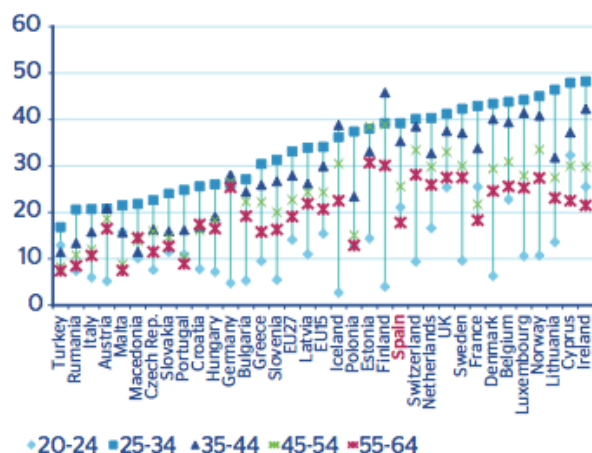
Kilde: BBVA forskning basert på Eurostat, i García, 2011

Figur 32: Populasjon med fullført videregående utdanning etter ulike aldersgrupper (% av populasjonen i hver aldersgruppe, 2010)

Kilde: BBVA forskning basert på Eurostat, i García, 2011

Figur 33: Populasjon med høyere utdanning etter ulike aldersgrupper (% av populasjonen i hver aldersgruppe, 2010)

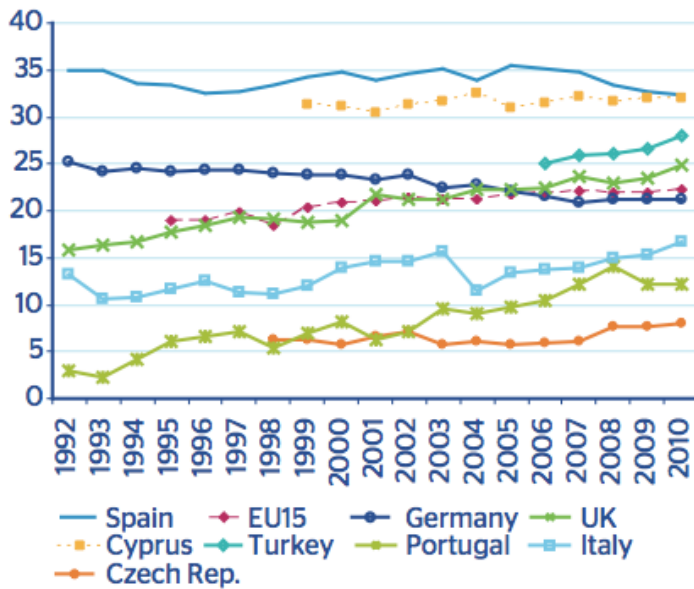
Kilde: BBVA forskning basert på Eurostat, i García, 2011

Videre viser diagram 31 og 32 hvordan Spania ligger på toppen av tabellen med det laveste utdanningsnivået sammenlignet med resten av landene i EU. 38,8% av den spanske befolkningen i aldersgruppen 20-24 har ikke fullført mer enn grunnskole eller ungdomsskole, mot 23,4% som er gjennomsnittet av EU15. Det er i tillegg kun 40% som har gjennomført videregående opplæring (hovedsakelig yrkesrettet), sammenlignet med 61,1% som er gjennomsnittet i EU15 (García, 2011).

Det høye antallet av unge som har droppet tidlig ut av skolen, eller som ikke har fullført høyere utdanning, er ikke forenelig med forbedringene Spania har hatt i utdanningssektoren de siste 3 tiårene. Det har i denne perioden vært økt fokus på tilrettelegging for avgangsstudenter som tar høyere utdanning for å møte etterspørselen etter kvalifisert arbeidskraft i arbeidsmarkedet. Dataene i figur 33 viser at universitetsutdannede utgjør 39,2% av befolkningen mellom 25 og 34 år, noe som er 5.1 prosentpoeng mer enn gjennomsnittet i EU15, og mer enn det dobbelte av andelen for aldersgruppen 55-64, som da lå på 17,8% (García, 2011).

Polariseringen av Spanias utdanningsnivå har gitt opphav til en ubalanse mellom tilbud og etterspørsel etter kvalifisert arbeidskraft. Dette har resultert i høye nivåer av kvalifisert arbeidsledighet sammenlignet med resten av Europa, en betydelig andel av overkvalifiserte arbeidere (altså et individ med utmerkete jobb kvalifikasjoner i en stilling som krever lavere kvalifikasjoner) samt en nedgang i lønnspremien for utdanning (García, 2011).

Figur 34: Ubalanser og ”undersysselsetting” i utdanningssektoren (% av universitetsutdannede)

Kilde: BBVA forskning basert på Eurostat, i García, 2011

Problemet med en høy andel av overkvalifiserte arbeidere er ikke et midlertidig problem, men snarere et problem som har eksistert i de siste 2 tiårene. Figur 34 viser at andelen av universitetsutdannede i jobber som krever lavere kvalifisering har oversteget 30% siden begynnelsen av 1990-tallet, som er den høyeste i EU27 og 10 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet for EU15. Forekomsten av overkvalifiserte arbeidere er enda høyere blant de yngre årskull av befolkningen, da andelen av overkvalifiserte ansatte i aldersgruppen 25-29 oversteget 40% i Spania i 2007 (García, 2011).

Overproduksjonen av universitetsutdannede og den resulterende overkvalifiseringen i arbeidsmarkedet, bidrar ikke bare til å forklare omfanget av ungdomsledigheten blant høyt utdannede, men også til å forklare de høye ledighetsratene blant de unge med lavest utdanningsnivå. For det første, fordi fremskritt i teknologien har ført til en økning i den relative etterspørselen etter kvalifisert arbeidskraft, og dermed redusert etterspørselen etter ikke-kvalifiserte. For det andre, fordi kvalifiserte arbeidere overtar stillinger som tradisjonelt har vært okkupert av ikke-kvalifisert arbeidskraft, enten som et resultat av overskudd av arbeidskraft eller på grunn av en økning i standarden som settes for ansettelse (García, 2011).

Samtidig har ansettelse av individer med utmerkete kvalifikasjoner i stillinger som krever lave kvalifikasjonskrav, ført til en utvikling i retning av reduserte lønnspremier for utdanning.

Lønnsforskjeller etter utdanningsnivå har falt siden begynnelsen av 1990-tallet, særlig for menn. Lønninger mottatt av universitetsutdannede i jobber der kvalifikasjonskravene samsvarte med graden av utdanning, var på midten av 1990-tallet 80,3 % høyere enn for de med kun grunnskoleutdanning. Dette tilsvarer 10 prosentpoeng mer enn hva som var tilfellet i 2011 (García, 2011).

8.2.6 Sannsynligheten for å bli arbeidsledig

Diskusjonen i de ovenstående avsnittene antyder at risikoen for å bli arbeidsledig faller med alder og utdanningsnivå. Faktorer som individuelle kjennetegn (kjønn, sivilstatus, nasjonalitet, etc.), bosted og detaljer i deres hjem (størrelse, antall barn, etc.) er ifølge García (2011) også viktige elementer å ta hensyn til i denne sammenhengen. De utslagsgivende momentene, og da spesielt under den nåværende krisen, er imidlertid alder og utdanningsnivå.

Selv om den betingede sannsynligheten for å bli arbeidsledig synker med alder, er effekten størst i løpet av de første årene av et individs arbeidsliv. Etter fylte 30 år og frem til pensjonsalder er effekten av alder tilnærmet konstant. Dette funnet bekrefter den høye vekten arbeidsgivere legger på arbeidserfaring under ansettelsesprosesser, uavhengig ungdommens utdanningsnivå. Man kan dermed se at effekten av å bli arbeidsledig i tidlig alder er svært avgjørende (García, 2011)

Det har vært en vekst i avkastning på erfaring og utdanning, i form av sysselsetting, under den nåværende krisen. I perioden 2000-2007 var sannsynligheten for at en person i aldergruppen 25-29 skulle bli arbeidsledig 4,4% lavere enn for en person på 21 år. Observasjoner gjort i 2011 viste imidlertid at dette hadde endret seg til hele 11%. Viktigheten av høyere utdanning har altså steget betraktelig siden 2008. Mens avkastningen av en fullført grunnskoleutdanning har vært svært lav, og har endret seg lite (den betingede sannsynligheten for et en person med grunnskoleutdanning blir arbeidsledig var i 2011 9,6% lavere enn for en person uten skolegang, sammenlignet med en 7,5% i løpet av perioden 2000-2007), har avkastningen av å fullføre høyere utdanning og, fremfor alt fullført universitetsutdanning, steget betydelig. Gjennomført høyere utdanning reduserer sannsynligheten for å være arbeidsledig med 17,2%, noe som er 6.8 prosentpoeng mer enn ved den foregående ekspansive syklusen (García, 2011).

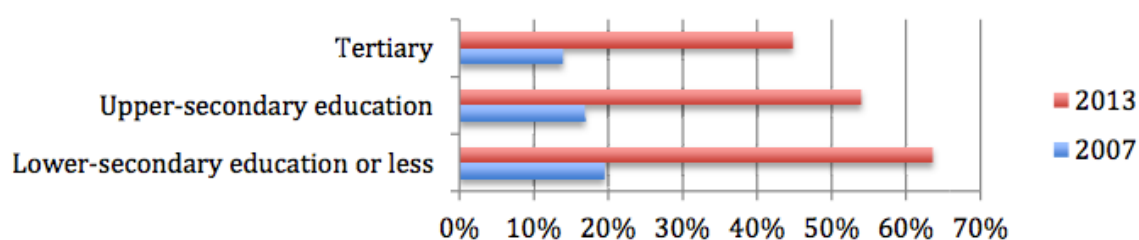
Kombinasjonen av at personer dropper tidlig ut av skolen samt stor ubalanse mellom jobbtillbud og

etterspørsel for de ulike utdanningsnivåene, kompliserer de unges tilgang til arbeidsmarkedet og har en negativ innvirkning på deres videre yrkeskarriere (García, 2011).

Dolado et.al (2013) understreker hvordan ekspansjonen i forkant av krisen har hatt stor betydning for de ovenstående resultatene. Veksten i byggesektoren genererte en sterk etterspørsel etter lavt utdannede arbeidere, og Spania ble med dette rangert blant de europeiske landene med høyest sysselsetting av ungdom med, på det meste, fullført grunnskoleutdanning. Grunnet gode jobbmuligheter og relativt høy lønnsvekst i byggesektoren, droppet mange unge (i hovedsak menn) ut av utdanningen i tidlig alder på jakt etter godt lønnet arbeid (Montalvo, 2012).

Når eiendomsboblen sprakk, mistet imidlertid svært mange av disse jobbene sine. Bevis som støtter denne tolkningen er utviklingen i arbeidsledighetsratene for ulike utdanningsnivåer. Ifølge Garcia (2011) steg ledigheten blant unge med lavest utdanningsnivå med mer enn 30 prosentpoeng mellom 2007 og 2011 til 52,6 %. Dette tilsvarer 10.3 prosentpoeng mer enn for de som fullførte videregående opplæring, og 19.5 prosentpoeng mer enn for de som fullførte sin universitetsgrad. Tall fra 2013, vist i figur 35, viser at situasjonen har blitt forverret ytterligere; arbeidsledigheten blant unge arbeidstakere som kun har fullført ungdomsskolen (eller lavere) var på nesten 63% i 2013, mot 44% for universitetsutdannede (Dolado et al., 2013a).

Figur 35: Arbeidsledighetsrater etter utdanningsnivå for aldersgruppen 16-24 år (2007 vs. 2013)

Kilde: EPA, INE, i Dolado et.al, 2013a

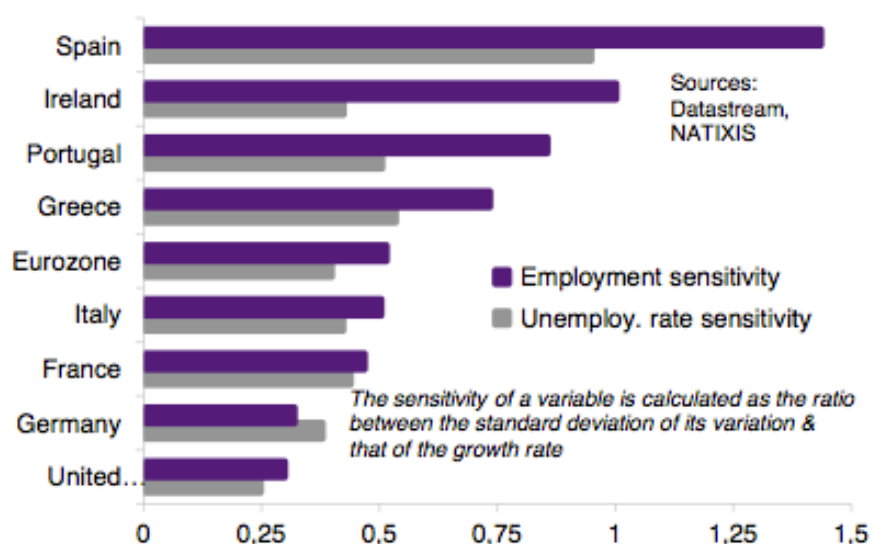
En liten andel av de arbeidsledige som avsluttet sin utdanning tidlig har returnert til skolebenken for å ta en høyere utdanning. For mange er imidlertid det å vende tilbake til utdanning ofte ikke et alternativ (Dolado et al., 2013a). I lys av utsiktene til å finne lønnet arbeid i byggesektoren, kombinert med lav rente og enkel tilgang til lån, bestemte mange unge seg for å kjøpe et overpriset hjem og flytte ut av foreldrenes hus under vekstperioden i tiåret før krisen rammet

landet. Disse menneskene bærer nå en byrde i form av høye boliglån. Det å gå tilbake til skolen er mer komplisert i disse tilfellene fordi deres finansielle forpliktelser (som kan strekke seg 30 til 40 år) krever at de fortsetter å tjene en fast inntekt. Denne effekten er svært forskjellig fra tidligere ekspansive perioder i Spania, hvor høye renter forhindret unge mennesker fra å flytte ut og kjøpe fast eiendom. I stedet økte alderen for når unge mennesker forlot foreldrenes hjem. Denne trenden ble til en viss grad snudd i løpet av det "gylne tiåret". Etter krisens inntog i 2008 har imidlertid alderen for når unge mennesker forlater sine foreldres hjem økt ytterligere. Årsaken til dette er vanskelighetene unge mennesker har hatt med å finne lønnet arbeid, samt det faktum at flere av ungdommene som flyttet ut under boblen nå har måttet flytte hjem igjen (Montalvo, 2012).

9 Analyse av det spanske arbeidsmarkedet. Del 3: Strukturelle årsaker

Det spanske arbeidsmarkedet har vært svært sensitivt overfor finanskrisen og dens etterdønninger. Som vi ser av figur 36, er Spania preget av den høyeste volatiliteten i sysselsetting og arbeidsledighet sammenlignet med resten av eurosonen. Dette betyr at når Spania går inn i en resesjon, som den nåværende, skaper landet færre jobber enn hva som er tilfellet i resten av eurosonen, og ledigheten øker raskere. Denne følsomheten overfor konjunktursvingninger blir følgelig sett på som en av hovedårsakene til at Spania i dag kan karakteriseres av å ha en av de høyeste ledighetsratene i både EU og OECD (Castillo & Osman, 2014).

Figur 36: Sensitiviteten arbeidsledighet og sysselsetting har for vekst i BNP (2001-2012)

Kilde: Castillo & Osman, 2014

Vi skal i de følgende delkapitlene forklare noen av årsakene til den høye volatiliteten det spanske arbeidsmarkedet er preget av. Blant disse er den hyppige bruken av midlertidige kontrakter, en svært volatil næringsstruktur, manglende arbeidskraftmobilitet, sentraliserte lønnsforhandlinger samt rigide lønninger og priser.

9.1 Det spanske fenomenet – midlertidige kontrakter

Bruk av midlertidige kontrakter har vært en av hovedårsakene til at den spanske økonomien har vært så sensitiv overfor endringer i den økonomiske syklusen. Tapet av arbeidsplasser har vært høyest blant midlertidig ansatte, et resultat av reformen i arbeidsmarkedet i 1984. Vi skal i det følgende undersøke hvordan dette fenomenet har påvirket det spanske arbeidsmarkedet, samt i hvilken grad det har bidratt til den høye ledigheten.

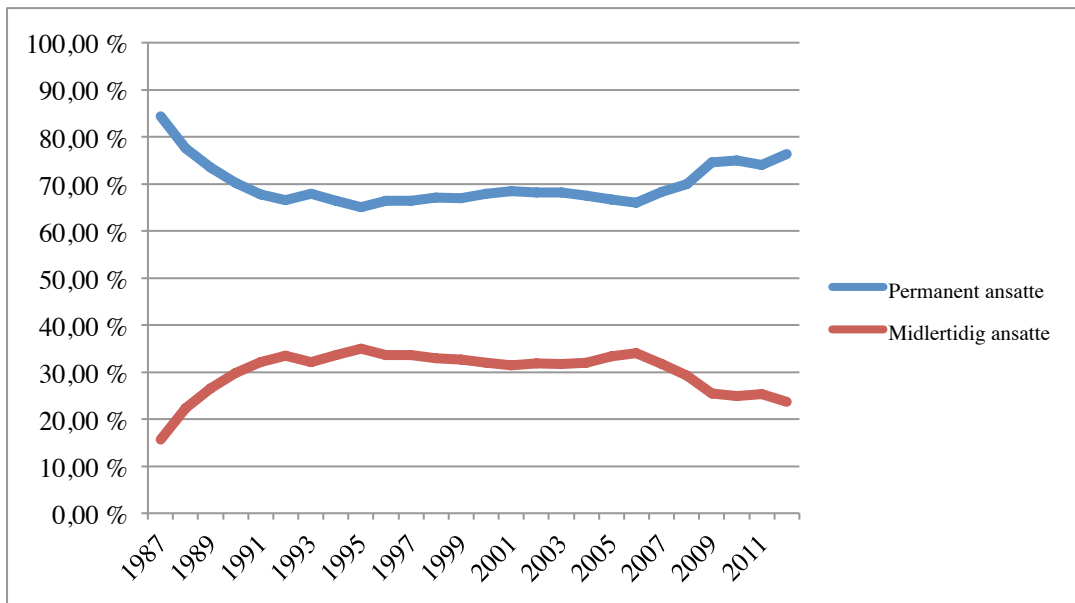
9.1.1 Utbredelsen av midlertidige kontrakter

Den fleksible arbeidsmarkedspolitikken, implementert i Spania i 1984, har blitt tildelt en rekke termer. Noen økonomer har referert til den som "fleksibilitet på marginen", andre som "delvis deregulering", mens sosiologer har formulert politikken som en "to-delt selektiv arbeidsmarkedspolitikk". Felles for disse termene er at alle refererer til en reform som har segmentert det spanske arbeidsmarkedet. Flexibilitetsreformen som ble gjennomført i 1984 var preget av dereguleringvilkår for en del arbeidstakere, men ikke for alle. Reformen var i hovedsak rettet mot nykommere i arbeidsmarkedet, mens vilkår og stillingsvern for arbeidstakere på faste kontrakter forble uendret (Polavieja, 2005).

I skarp kontrast til høye oppsigelseskostnader for faste arbeidere, innebar introduksjonen av midlertidige kontrakter svært lave oppsigelseskostnader for midlertidig arbeidere. Videre inkluderte de fleste midlertidige kontraktene en bestemt sluttdato, da arbeidsgiveren var lovlig forpliktet til å konvertere den midlertidige kontrakten til en permanent kontrakt, eller til å avslutte arbeidsforholdet. Det er kombinasjonen av høyt stillingsvern for arbeidstakere på faste kontrakter, samt reduksjonen av barrierer for bruk av midlertidige kontrakter, som karakteriserer det spanske to-delte arbeidsmarkedet (Polavieja, 2005).

Kort tid etter at reformen ble innført, etterfulgt av den økonomiske ekspansjonen landet opplevde fra andre halvdel av 1980-tallet, så det spanske arbeidsmarkedet en rask utbygging av et segment preget av midlertidige kontrakter. De fleste overganger inn og ut av arbeid befant seg innenfor dette segmentet. Allerede i 1991 hadde en tredjedel av alle arbeidstakerne en midlertidig kontrakt, mens mer enn 80% av alle nyansatte fikk tildelt slike kontrakter. Midlertidige kontrakter var den viktigste bidragsyteren til at Spania sto for 33% av økningen i total sysselsetting i EU i perioden 1999-2008 (Europakommisjonen, 2004).

Figur 37: Andel av den spanske arbeidsstyrken som er permanent/midlertidig ansatte (1987-2011)

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014d

I forhold til EU sitt gjennomsnitt viste alle sektorer i Spania en rekordhøy andel av midlertidige kontrakter før krisen inntraff. Innfor landbruk, bygg og anlegg, varehandel, hotell og restauranter, innenlandske tjenester og offentlig forvaltning var 50% av alle kontrakter midlertidige. Bygg- og anleggssektoren viste derimot den høyeste andelen av midlertidige kontrakter (nesten 60% sammenlignet med 20% for EU). Tallene viser at midlertidige kontrakter var høyest representert i sektorer som er svært sensitive mot endringer i etterspørsel. Når det gjelder utdanning, hadde arbeidere med lav utdanning større sannsynlighet for å bli ansatt på midlertidig basis, selv om midlertidige kontrakter også var vanlig for universitetsutdannede – et fenomen som fremdeles eksisterer i dagens Spania (Europakommisjonen, 2004).

9.1.2 Har midlertidige kontrakter vært en bidragsyter til arbeidsledigheten?

Spania er preget av et strengere stillingsvernreglement for fast ansatte enn noen andre OECD-land, noe som var spesielt synlig i årene før krisen. Spanske arbeidsgivere kan derimot si opp ansatte på midlertidige kontrakter tilnærmet kostnadsfritt. Grunnet lite kontroll på ulovlig bruk av midlertidige kontrakter, kan spanske arbeidsgivere skape et stort antall midlertidige kontrakter de senere er motvillige til å konvertere til permanente arbeidsplasser. I Spania er det ofte billigere å erstatte en arbeider med en ny temporær ansatt (Dolado et.al., 2013a).

Bentolila et al. (2010) har avdekket at en slik to-delt stillingsvernspolitikk forsterker konjunktursvingningers påvirkning på arbeidsledighet og øker volatiliteten i arbeidsmarkedet. Grunnet lave ansettelses- og oppsigelseskostnader er det svært fordelaktig for spanske arbeidsgivere å ansette arbeidere på midlertidige kontrakter. Når økonomien er inne i en høykonjunktur, og behovet etter arbeidstakere er høyt, blir brorparten av nyansettelser basert på midlertidige kontrakter. Siden mange av jobbene basert på midlertidige kontrakter har lave kvalifikasjonskrav, er det gjerne innvandrere, ungdom og mennesker med lav utdanning som blir ansatt først. Når økonomien derimot opplever en nedgangskonjunktur, er det ansatte på midlertidige kontrakter som blir oppsagt først. Et slikt system gir eldre arbeidstakere med faste kontrakter høy jobbstabilitet, ettersom bedrifter foretrekker å bruke midlertidige kontrakter som en buffer mot svingninger i etterspørsel.

I stabile, vesteuropeiske, økonomier representerer midlertidige kontrakter et springbrett mot en mer stabil sysselsetting, eller som en overgang fra skole til arbeid. I Spania er derimot midlertidige kontrakter vedvarende gjennom arbeidslivet til de unge. I 2013 holdt nærmere 60% av befolkningen mellom 16-24 år midlertidige kontrakter. Nesten 40% av lavutdannende, samt 20% av høyutdannende, er fremdeles ansatt på midlertidig basis i en alder av 39 år. Mens midlertidige kontrakter i utgangspunktet var begrenset til yngre arbeidstakere, er de nå også utbredt blant voksne. Fra 2005-2007 var 80% av arbeidstakere i alderen 16-19 år ansatt på midlertidig basis, i likhet med 32% av arbeidstakerne i 30-årene samt 24% av ansatte i 40-årene (Bentolila et.al., 2012). Av denne grunn har midlertidige kontrakter i stor grad ødelagt forventningene til unge spanjoler om å noen gang få en profesjonell karriere. Motløshet preger og demotiverer den spanske befolkningen, og reduserer dermed insentiver til søken etter arbeid (Dolado et.al., 2013a).

Bruk av midlertidige kontrakter medfører også høyt gjennomtrekk hos spanske bedrifter, noe som reduserer sannsynligheten for investering i humankapital samt for å motta særskilt opplæring fra firmaet. Mangel på investering i humankapital kan i sin tur redusere arbeidsproduktivitet og total faktorproduktivitet. Dette er særlig tilfellet dersom konverteringsfrekvensen fra midlertidige kontrakter til faste kontrakter er lav, slik observert i Spania. Dette reflekterer det faktum at spanske arbeidsgivere ikke benytter midlertidige kontrakter som et screening-verktøy mot asymmetrisk informasjon, men heller som et redskap for å justere sysselsettingen under nedgangskonjunkturer (Bentolila et.al., 2010).

En av de viktigste konsekvensene av å ha en høy andel midlertidige arbeidsplasser er mangelen på sysselsettingsstabilitet og økt arbeidsusikkerhet. Spansk ungdom er utsatt for hyppigere overganger fra sysselsetting til arbeidsløshet enn ungdom andre steder, og en relativt stor andel av disse overgangene stammer fra oppsigelser av midlertidige arbeidsplasser (Dolado et al., 2013b). Et resultat av denne usikkerheten er redusert arbeidskraftmobilitet, fertilitet og frigjøring av unge (altså at ungdom blir hjemmeværende lenger). En av hovedårsakene til dette er usikkerheten knyttet til fremtidig inntekt. Hvis den unge arbeidstakeren føler lavt stillingsvern vil også inntektsstrømmen anses som usikker. Arbeidstakeren vil dermed foretrekke å bo hjemme hos foreldrene frem til han/hun får en permanent jobb. Når konverteringsfrekvensen er lav, slik som i Spania, vil usikkerheten vedvare og den unge vil forbli hjemme lenger. Som en konsekvens av dette vil landet totalt sett oppleve lavere arbeidskraftmobilitet, som igjen innebærer høyere likevektsledighet og lavere fleksibilitet ved asymmetriske sjokk (Bentolila et.al., 2010).

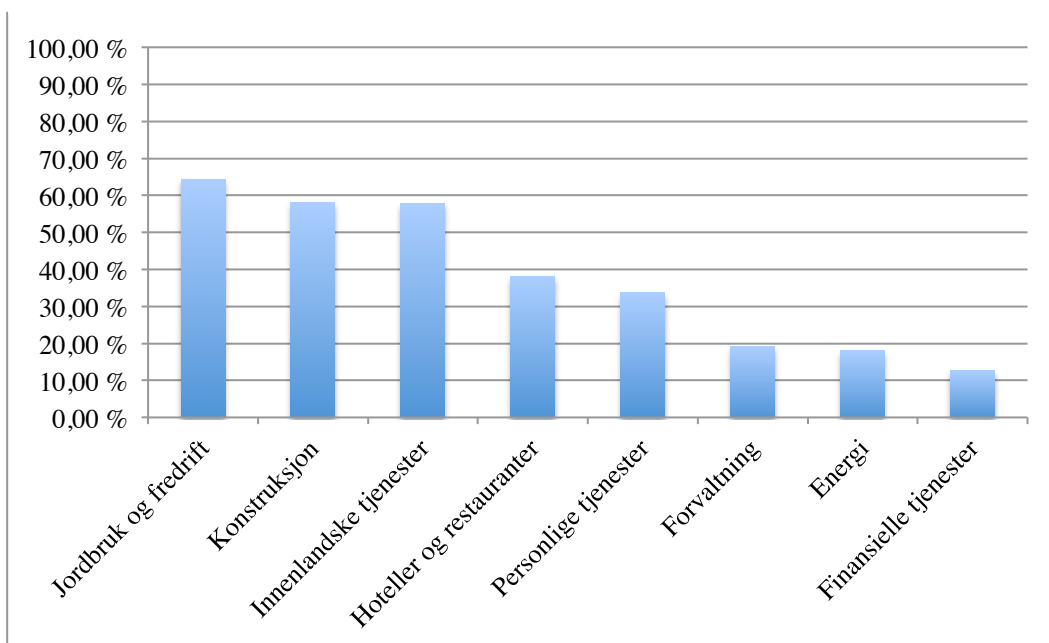
Den utbredte bruken av midlertidige kontrakter kan derfor sies å være en av hovedårsakene til den høye arbeidsledigheten i Spania. Da krisen inntraff, opplevde Spania en nedgangskonjunktur og etterspørselen etter arbeid sank. Siden midlertidige kontrakter har lave oppsigelseskostnader i forhold til permanente kontrakter, ble midlertidig ansatte sagt opp først. I 2009, da den årlige samlede raten på tap av arbeidsplasser nådde sitt høyeste nivå på 9%, falt imidlertid antall midlertidige jobber med en årlig rate på 22%. Nærmere 36% av alle oppsigelser siden begynnelsen av resesjonen og frem til 2013, har vært av midlertidig ansatte. I tillegg var økningen i arbeidsledighet høyest blant tenåringer og unge voksne – de samme årskullene som sto for den høyeste andelen av antall midlertidige jobber skapt før krisen (Dolado et al., 2013b).

De ovenstående argumentene viser at midlertidig ansatte er de første som bli ansatt under en høykonjunktur og de første som blir oppsagt ved en lavkonjunktur. Som et resultat av hyppig bruk av midlertidige kontrakter er det spanske arbeidsmarkedet svært volatil og konjunkturavhengig. Ergo øker ledigheten spesielt blant unge, lavutdannede og innvandrere (de deler av befolkningen med størst sannsynlighet for å bli ansatt på midlertidig basis) under en kriseperiode.

9.2 Temporære kontrakter i ulike sektorer og innvirkning på produktivitet

Reformen av 1984 var som nevnt et resultat av daværende høy arbeidsledighet. Formålet var at økt fleksibilitet skulle lede til en høyere sysselsettingsrate. Resultatet var økt antall midlertidige jobber, som for det meste ble konsentrert i jobbintensive sektorer slik at flere ufaglærte og uerfarne arbeidstakere skulle kunne delta i arbeidsstokken. Som et resultat av reformen, og det påfølgende gyldne tiåret, endret det spanske arbeidsmarkedet seg betydelig. I 1960 var 41% av den yrkesaktive befolkningen sysselsatt i jordbruket, mot kun 3% i 2012. Grunnet høy innvandring, etterspørsel og vekst opplevde Spania en vridning mot sektorer som bygg- og anlegg samt service. I 2006 utgjorde disse sektorene totalt en fjerdedel av BNP (Chislett, 2010).

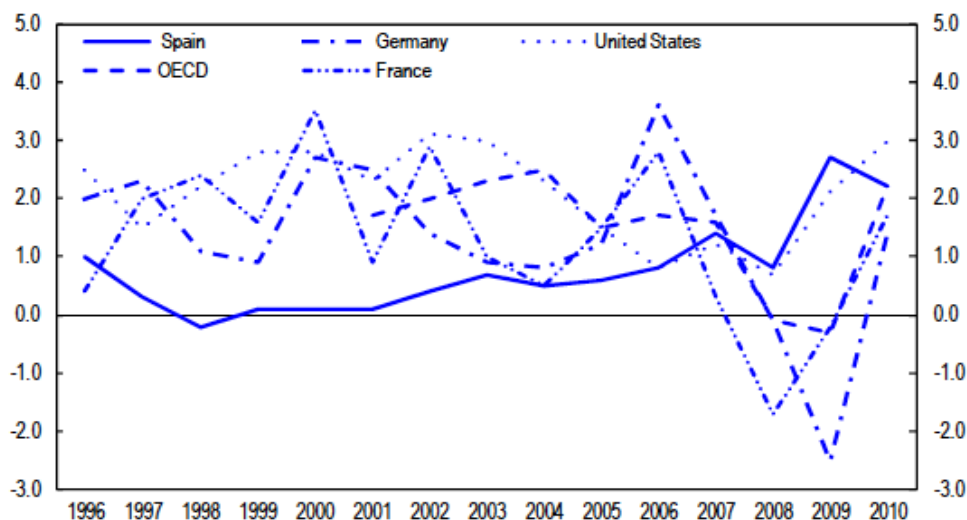
Figur 38: Andel midlertidige kontrakter per sektor (2004)

Kilde: EWCO, 2004

Som vi ser av figur 38, hadde de to tidligere nevnte sektorene (sett bort ifra jordbruk og fedrift) den høyeste andelen av midlertidig ansatte. Kombinasjonen av at lavproduktive sektorer sto for store andeler av BNP, samt at disse lavproduktive sektorene hovedsakelig inneholdt midlertidige kontrakter, reduserte produksjonen per arbeider betydelig, spesielt mellom 1996 og 2008. Dette fenomenet var en viktig bidragsyter til at Spania opplevde svært lav (og til tider negativ) produktivitetsvekst i samme periode, slik figur 39 viser.

Figur 39: Vekst i BNP målt i faste priser per arbeidstime (1996-2010)

Kilde: OECD Productivity database, 2011

Den lave produktiviteten skyldes flere faktorer. Det gylne tiåret krevde svært mange arbeidere, og den spanske økonomien satt sin lit til innvandring samt økonomiske sektorer med lite potensiale for teknologiske forbedringer – fremfor alt bygg og anlegg. Mens velferden økte grunnet høyere sysselsetting var det lite potensiale for fremtidige velferdsgevinster, ettersom Spania oppnådde full sysselsetting basert på marginalt ulønnsomme ansatte (Sturm et.al., 2011).

Spania har også hatt svært lav utnyttelse av humankapital i økonomien. Som et resultat av det todelte arbeidsmarkedet har unge, kvalifiserte, arbeidstakere også i dag problemer med å finne arbeid som passer deres ferdigheter. Dette skyldes blant annet det høye stillingsvernet hos fast ansatte. Ettersom ansatte på permanente kontrakter mister kompensasjon ved oppsigelse hvis de flytter til et annet firma, reduseres åpningen av nye faste stillinger – stillinger som krever høyere kvalifikasjoner. Som et resultat av dette kan ikke økonomien fullt ut dra nytte av den nye humankapitalen (OECD, 2012b). I tillegg er den lave opplærings- og konverteringsraten med på å senke humankapitalen. Grunnet de ovennevnte faktorene vil arbeidserfaring samt insentiver til å tilegne seg økt kunnskap reduseres, som følgelig vil føre til lavere produktivitetsvekst.

I tillegg har investeringer i forskning og utvikling vært svært lav i Spania. Ettersom produktivitet og innovasjon er noen av de viktigste kildene til velstandsvekst, samt at velstanden i Spania økte samtidig som produktiviteten sto stille (eller ble redusert), kan det sies at den spanske veksten under det gylne tiåret var høyst utilstrekkelig (OECD, 2012a).

Spanske industribedrifter med en stor andel av midlertidige kontrakter var i tillegg betydelig mindre produktive enn bedrifter med lavere andeler. Problemet var at jobbintensive, lavproduktive, aktiviteter (slik som konstruksjon) oppmuntret spanske bedrifter til å ta i bruk midlertidige kontrakter, slik at de kunne danne seg en buffer mot svingninger i etterspørsel. Resultatet av reformen anno 1984 var en utstrakt oppfordring til bruk av midlertidige ansettelser, som følgelig motvirket produktivitetsveksten (Dolado & Stucchi, i OECD, 2012a).

Som følge av krisen har spanske bedrifter blitt tvunget til å redusere kostnader for å opprettholde sine markedsandeler og lønnsomhetsnivåer. På grunn av Spanias manglende evne til å devaluere valutaen, samt rigiditeten i lønninger, må spanske bedrifter derfor redusere arbeidsstyrken for å forbedre produktiviteten (Carballo-Cruz, 2011). Lave oppsigelseskostnader og høyt sysselsettingstap har dermed bidratt til store produktivetsgevinster etter krisen. I andre europeiske land, som for eksempel Tyskland eller Frankrike, er midlertidige kontrakter mindre utbredt og sysselsettingen kan øke under en nedgangskonjunktur. Dette betyr at produktiviteten er med-syklisk i disse landene (som i de fleste OECD-økonomier), mens den er mot-syklisk i Spania. Det raske fallet i bygg-og anleggssektoren, der nivået av produktivitet var lavere enn økonomiens gjennomsnitt, har bidratt vesentlig til produktivetsøkningen (OECD, 2012a).

9.3 Betydningen av bygg- og anleggssektoren og turisme for den spanske økonomien

Hittil har vi avdekket betydningen av den hyppige bruken av midlertidige kontrakter samt hvilken innvirkning dette har hatt på blant annet produktiviteten. Vi har også sett hvordan det spanske arbeidsmarkedet opplevde en vridning mot jobbintensive sektorer som bygg og anlegg, samt service (i hovedsak tilknyttet turisme). Ettersom disse sektorene til sammen utgjorde en fjerdedel av BNP i 2006, var den spanske næringsstrukturen svært konjunkturfølsom samt sårbar for endringer i etterspørsel. I det følgende vil vi derfor belyse hvorfor, og hvordan, et kollaps i de ovennevnte næringene fikk store utslag for den spanske arbeidsledigheten.

I 2007 var over 2,5 millioner ansatt innenfor turisme (OECD World Economic Outlook, 2014a), som sto for omlag 10% av BNP det samme året (INE, 2008). I tillegg utgjorde boliginvesteringer samt sysselsetting i bygg- og anleggssektoren over 12% av BNP (Johre, 2013). Problemet med ekspansjonen i disse sektorene var at de ble uhensiktsmessig sammenvevd. Store deler av den spanske kysten ble preget av boligblokker og hoteller, som et forsøk på å tiltrekke seg mer turisme og høyere tilflytning fra utlandet. Enkel tilgang på kreditt i bygg- og anleggssektoren førte til at

tilbudet av boliger økte, samtidig som tilsvarende kreditt hos spanjoler foret etterspørselsøkningen. I 2007, det siste året med høy vekst i Spania, utgjorde investeringer i bygg og anlegg 15,7% av BNP, sammenlignet med 9% i USA. Den arbeidsintensive bygg- og anleggssektoren skapte én av fem nye arbeidsplasser i Spania mellom 2000 og 2007. En økning i turisme førte også til en økning i antall ansatte i servicesektoren. Drivkraften var boligbyggingen, som på sitt høyeste sto for 10% av BNP, sammenlignet med 6,5% av BNP i USA, før finanskrisen slo ut. Resultatet av finanskrisen var en nedgang i antall utenlandske besøkende på 8,7 % fra 2003-2009 (Chislett, 2010).

Da turismen avtok, avtok også etterspørselen etter ferieleiligheter, som igjen førte til en nedgang i aktiviteten i bygg- og anleggssektoren. Da renter på lån steg i samme periode, ble det vanskeligere for spanjoler å betjene sine boliglån, noe som førte til en ytterligere nedgang i etterspørselen etter boliger. En kombinasjon av at flesteparten av stillingene i bygg og anlegg var besatt av lavt utdannede mennesker på midlertidige kontrakter, samt at spanske bedrifter brukte midlertidige kontrakter som en buffer mot nedgang i etterspørsel, førte til at denne sektoren opplevde et massivt tap av arbeidsplasser.

Antall direkte tap av arbeidsplasser i bygg- og anleggssektoren utgjorde 43% av den totale nedgangen i sysselsettingen mellom 2007 og 2013. Det bør imidlertid bemerkes at bygg- og anleggssektoren har en høy sysselsettingsmultiplikator, noe som betyr at én jobb tapt innen denne sektoren fører til en viss nedgang i sysselsettingsraten i andre sektorer (for eksempel hos leverandører av eiendomstjenester og byggevarer). For å beregne det totale tapet av arbeidsplasser som følge av en nedgang i bygg- og anleggssektoren tok CEBR (Centre for Economics and Business Research) i 2013 i bruk en britisk sysselsettingsmultiplikator på rundt 2,8. De beregnet at et forventet tap på 1,7 millioner direkte arbeidsplasser i bygg- og anleggssektoren, forårsaker et ytterligere tap på 3,0 millioner arbeidsplasser langs verdikjeden. I sum regnet de med at 4,7 millioner arbeidsplasser hadde gått tapt på grunn av kollapsen i Spanias byggenæring (CEBR, 2013). I samme periode var tapet av arbeidsplasser i turistnæringen 600 000 (OECD World Economic Outlook, 2014a).

9.4 Flexibilitet i arbeidskraftmobilitet

For Spania har betydningen av å ha et fleksibelt arbeidsmarked, henholdsvis arbeidskraftmobilitet og fleksible lønninger, vært spesielt viktig siden inntredenen i Den europeiske monetære union i 1999. Å ha et mobilt arbeidsmarked innebærer at arbeidsledige kan flytte til områder med lavere arbeidsledighet, slik at den samlede ledigheten reduseres. Fleksible lønninger innebærer at arbeidsstyrken ikke trenger å være variabelen for justering dersom et makroøkonomisk sjokk inntreffer.

For å hindre at negative makroøkonomiske svingninger resulterer i alvorlig og vedvarende nedgang i produktivitet og sysselsetting blir betydningen av et fleksibelt arbeidsmarked svært viktig. I det følgende vil vi derfor undersøke hvorvidt Spania innehar de to ovennevnte egenskapene, og betydningen av et fleksibelt arbeidsmarked for utviklingen av arbeidsledigheten.

9.4.1 Migrasjon og mobilitet

En viktig bidragsyter til et fleksibelt arbeidsmarked er geografisk mobilitet. Vi vil derfor undersøke hvorvidt det spanske arbeidsmarkedet kan karakteriseres som mobilt, samt hvordan et immobilt arbeidsmarked påvirker arbeidsledigheten.

9.4.1.1 Regional arbeidsledighet

Dersom arbeidsmarkedet er tilstrekkelig fleksibelt vil et negativt sjokk som øker regional ledighet etterfølges av to typer komplementære reaksjoner. For det første vil arbeidsledige akseptere jobber med lavere reallønn. For det andre, dersom en arbeidstaker ikke finner en passende jobb, vil vedkommende migrere til områder hvor etterspørselen etter arbeidskraft er høyere – slik at regionale ulikheter i arbeidsledighet i det lange løp blir utlignet. Når den regionale arbeidsledigheten øker og reallønnen faller, vil nye bedrifter i tillegg flytte inn til regionen for å dra nytte av lavere lønnskostnader (Bande & Karanassou, 2010).

Tabell 5: Regional og gjennomsnittlig arbeidsledighet i Spania (1999-2009)

Region	1999	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012
Spain - Total	15,48	13,79	11,2	11,08	8,51	11,34	20,06	25,03
Ceuta	27,34	26,01	7,97	13,97	21,02	17,14	24	38,55
Andalusia	25,74	24,18	18,87	17,43	12,68	17,83	27,97	34,59
Extremadura	24,9	24,2	18,61	17,94	13,43	15,21	23,05	33,05
Melilla	21,48	21,43	0,43	16,67	13,31	20,79	23,79	28,48
Asturias	17,67	17,29	10,32	10,42	9,31	8,45	15,97	21,75
Galicia	16,3	14,72	11,97	14,19	8,47	8,72	15,4	20,66
Castile and León	15,24	13,68	10,67	10,93	8,11	9,51	15,78	19,74
Castile-La Mancha	15,13	12,16	9,34	8,85	8,81	11,59	20,99	28,47
Cantabria	15,04	13,34	9,75	10,2	6,55	7,16	13,88	17,73
Murcia	14,04	11,38	11,27	10,82	7,85	12,64	23,35	27,88
Basque Country	14,03	11,9	9,35	9,5	6,97	6,45	10,55	14,87
Canary Islands	13,76	13,91	11,21	12,79	11,68	17,37	28,7	33
Madrid	12,8	11,61	6,93	6,81	6,37	8,69	16,08	18,99
Catalonia	10,61	8,78	9,57	9,74	6,6	9	17,75	22,65
Aragon	9,85	7	5,84	5,45	5,55	7,15	14,76	18,58
Navarra	8,31	4,52	5,12	5,38	5,31	6,71	11,84	16,21
Balearic Islands	7,06	5,26	6,89	9,14	6,47	10,18	20,37	23,18
La Rioja	6,65	7,85	7,59	4,86	6,2	7,79	14,27	20,46

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014k

I tabell 5 ser vi en oversikt over arbeidsledighetsratene i de ulike spanske regionene, fra 1999 til 2012. Tallene viser at arbeidsledigheten varierer fra region til region, og at disse ulikhetene vedvarer. Dette betyr at de to ovennevnte reaksjonene ikke synes å inntreffe. Hvis vi bruker ledigheten som et grovt mål på sannsynligheten for å bli arbeidsledig, viser tallene at en arbeiderstaker i Andalusia eller i Extremadura har mellom 2 til 3 ganger større sannsynlighet for å bli arbeidsledig enn en arbeidstaker bosatt i regioner som La Rioja, Navarra eller Aragon (Lopez-Bazo et al., 2011).

En av årsakene til disse regionale ulikhetene i arbeidsledigheten er den politiske desentraliseringen som oppstod under overgangen fra diktatur til demokrati. Bande et al. (2008) forklarer denne desentraliseringen ytterligere. Fra 1977 til 1986 var spanske lønnsforhandlinger sterkt sentralisert og koordinert, grunnet eksistensen av omfattende sosiale avtaler som var bindende på nasjonalt nivå. Disse avtalene etablerte et tak for maksimal lønnsvekst i Spania som helhet, og var en del av flere tiltak for å bekjempe inflasjon. Denne modellen ble forlatt i 1986. Mistillit blant fagforeninger, bedrifter og myndigheter, i kombinasjon med en oppgangskonjunktur, medførte en desentralisering av lønnsforhandlingene, som igjen ledet til en spredning i lønnsveksten på tvers av regioner.

Når lønnsforhandlinger blir bestemt på sektornivå (slik som i Spania), og når disse lønnsforhandlingene verken er fullt sentralisert eller koordinert på regionalt nivå, gir desentraliseringen rom for en imitasjonseffekt i lønnssettingen. I løpet av økonomiske oppgangstider vil de mest dynamiske bransjer/regioner vise en lønnsøkning, som dermed vil bli etterlignet av mindre dynamiske bransjer/regioner. Det samme skjer under økonomiske nedgangstider, men med en viktig forskjell; i løpet av oppganger vil differansen mellom lønn og produktivitet være mye større i de mindre produktive næringene/regionene enn under nedgangskonjunkturer. Hvis disse næringene/regionene holder fast ved imitasjonen vil forskjellene mellom regionene øke grunnet ulik BNP per antall personer i arbeid (Bande et al., 2008).

Hvis lønnsnivået i en region brukes som referanse for å etablere lønnsnivået i en annen region vil arbeidsledigheten i den sistnevnte regionen ikke utøve noen innflytelse på aggregerte lønninger (Brunello et al., i Bande et al., 2008). Dette underbygges av at lønnselastisiteten for endringer i spansk regional ledighet er svært lav (rundt -0,1), noe som indikerer at høy arbeidsledighet blir etterfulgt av svake reduksjoner i lønn. Den mangelfulle fleksibiliteten i lønninger underbygger derfor hvorfor den første reaksjonen ikke inntreffer. Når det gjelder bedrifters lokalisering, har spanske bedrifter en tendens til å etablere seg i områder med høy utvikling og lav arbeidsledighet, som for eksempel i Madrid, Ebro og Axis. Dette empiriske faktum avviser hypotesen om at bedrifter flytter fra en region til en annen for å dra nytte av billigere arbeidskraft (Bande et al., 2008).

Så hvorfor flytter ikke spanjolene dit hvor ledigheten er lavest slik at arbeidsledigheten totalt sett reduseres? Svaret er at Spania sitt arbeidsmarked er svært immobil, og det finnes flere årsaker til nettopp dette. Vi har tidligere nevnt flere faktorer, og de fleste bunner i den høye andelen av midlertidige kontrakter og ulempene dette medfører. Vi har nevnt at slike kontrakter øker usikkerheten angående fremtidig inntekt blant spanjoler, spesielt unge, som da medfører at de blir hjemmeværende lenger – som igjen hemmer mobilitet.

Et annet viktig poeng er at det rause spanske velferdssystemet reduserer spanjolenes insentiver til å migrere. Offentlige velferdsytelser økte fra 17,4% til 24,6% av BNP i perioden 2001-2009, samtidig som ledighetstrygd økte fra 1,9 til 3,5% av BNP (OECD World Economic Outlook, 2014g). Arbeidsledige er dekket på to måter; nemlig ved en arbeidsledighetsforsikring som strekker seg fra 4 til 24 måneder (avhengig av bidrag) samt en arbeidsledighetstrygd (assistance

benefits) på 6 til 30 måneder (30 måneder hvis personen som mottar trygd har barn). Dagpenger utbetales til en registrert arbeidsledig person i alderen 18 til 57,5, som aktivt søker arbeid, og som ikke forlot hans/hennes tidligere jobb frivillig (OECD, 1995).

Antolin & Bover har avdekket at spanjoler registrert som arbeidsledige (og da har rett til ytelser) har en lavere sannsynlighet for å migrere enn ikke-registrerte ledige (som ikke har rett til ytelser). Trygdemottakere har også færre insentiver til å migrere, ettersom de da mister sine rettigheter til velferdsytelser. I tillegg er det slik at storfamilier kan tilby inntektserstatninger for arbeidsledige i tilfelle av negative sjokk, som da reduserer den lediges behov for å flytte (Antolin & Bover, i Belot & Ederveen, 2012).

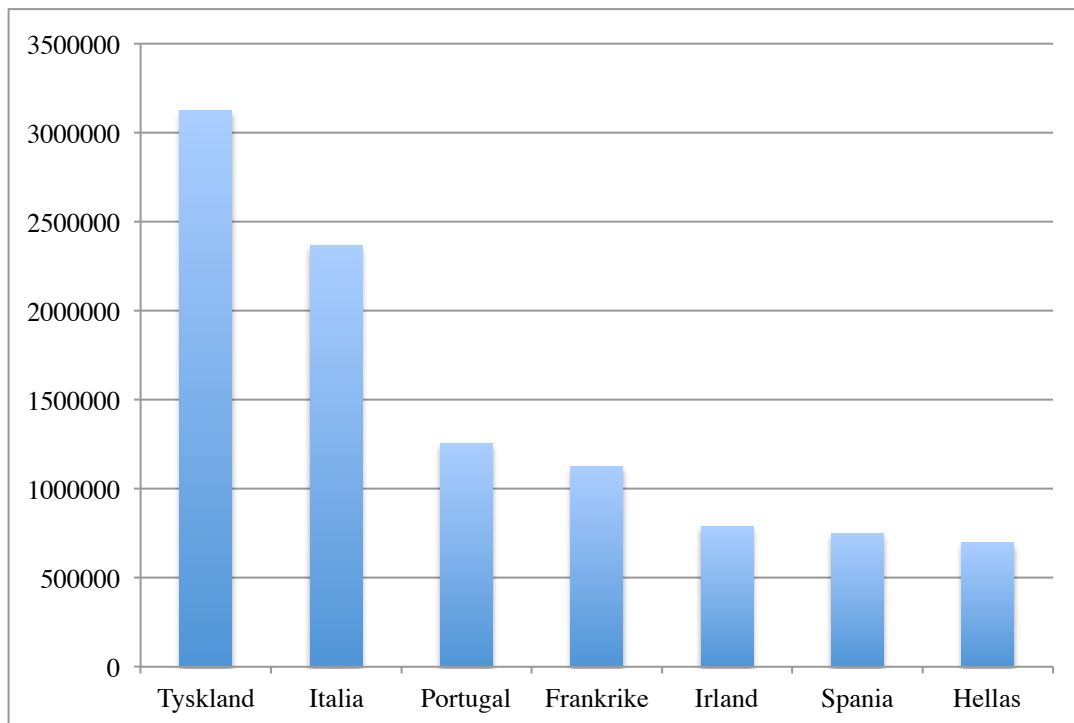
En annen forklaring har å gjøre med utdanningsstrukturen i befolkningen, og uttrykker at høyutdannede fagarbeidere har større sannsynlighet for å migrere enn lavutdannede. Dette betyr at høyere utdanning øker sannsynligheten for migrasjon. Grunnen til at dette er tilfellet kan enten være at høyt kvalifiserte arbeidere står overfor lavere flyttekostnader, eller at de får mer ut av å migrere. Høyt kvalifiserte arbeidstakere har høyere sannsynlighet for å snakke et annet språk, og har dermed bedre tilpasningskvaliteter som gjør det mindre kostbart for dem å migrere (Spilimbergo, i Belot & Ederveen, 2012).

Basert på det faktum at brorparten av antall oppsigelser har vært av ansatte med midlertidige kontrakter, samt at brorparten av ansatte på midlertidige kontrakter er unge, lavutdannede, underkvalifiserte og innvandrere, bidrar det overstående argumentet til en forklaring av hvorfor migrasjonen mellom de ulike regionene er så lav. Individuer i denne gruppen har lavere sannsynlighet for å emigrere, noe som synes å være uheldig da det er disse som har blitt hardest rammet av ledigheten.

En annet fremtredende trekk ved den spanske økonomien er at boligmarkedet er preget av svært lave utleierater. I 2007 var utleieandelen i Spania 11%, mot 29% i EU-området som helhet. Til sammenligning var leieandelen 60% i Tyskland i samme periode. Dette kan skyldes eksogene kulturelle eller preferansefaktorer, det vil si at spanjoler foretrekker å eie hus, mens tyskere foretrekker å leie. En mer plausibel forklaring er at skatteinsentiver gjør det mer fordelaktig for spanjoler å eie fremfor å leie, som da har bidratt til en "eie-kultur". En slik kultur bidrar vesentlig til å dempe mobiliteten i det spanske arbeidsmarkedet (Ortega et al., 2011).

9.4.1.2 Vil spanjoler flytte til eurosonen?

Figur 40: Antall arbeidere fra utvalgte land som arbeider i et annet OECD-land (2014)

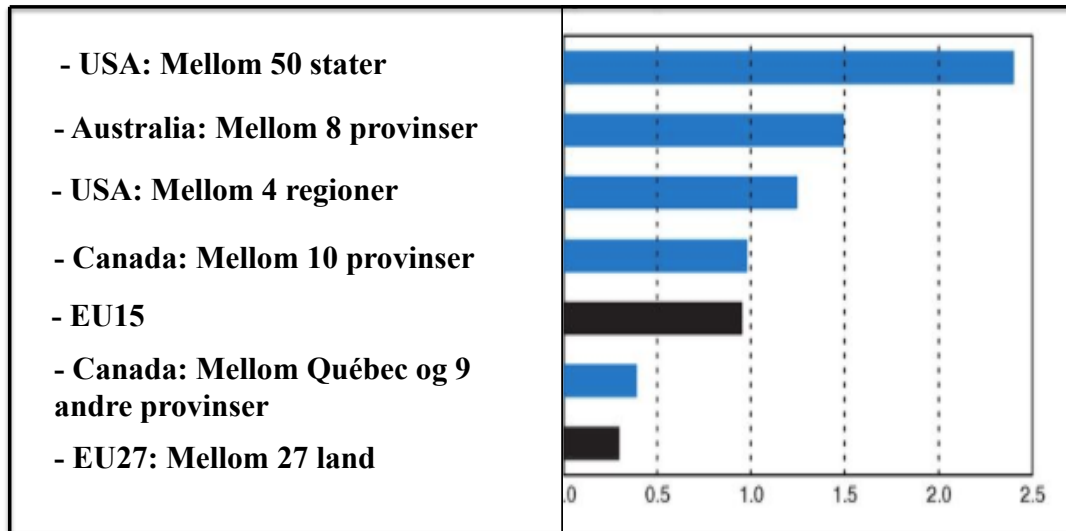

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014f

I Spania bor det omlag 47 millioner mennesker (Aarli, 2013a), og 747 211 (OECD World Economic Outlook, 2014f) spanjoler arbeider i et annet OECD land. Det vil si at kun omlag 1,6 % av den spanske befolkningen arbeider utenlands, til tross for at 26,3 % av befolkningen er arbeidsledige i dag.

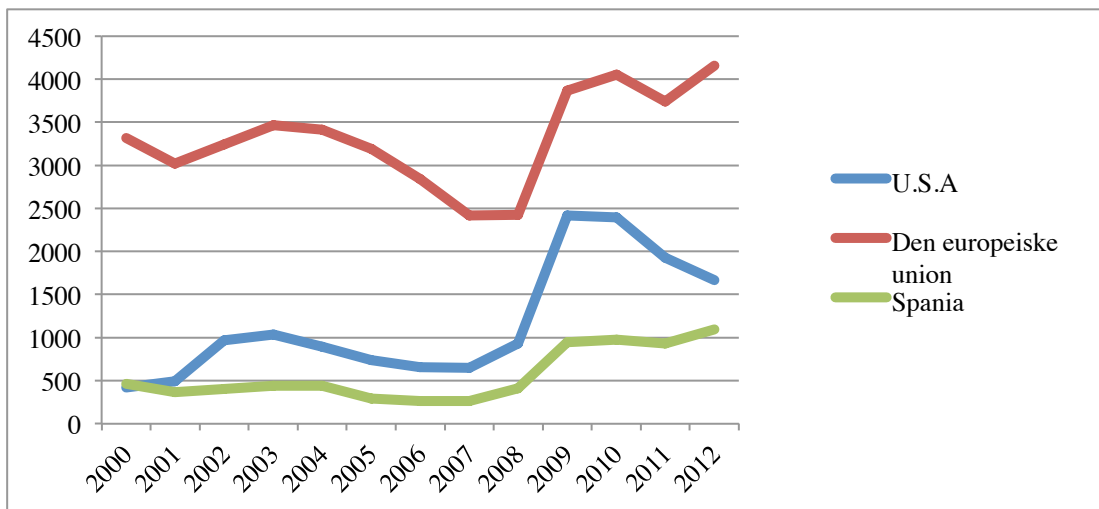
I Europa er derimot etterspørselen etter arbeidskraft større enn i spanjolenes hjemland, og siden landet er medlem av eurosonen (som lover fri flyt av arbeidskapital), skulle man tro at ledighetsproblemet delvis kunne løses ved spansk emigrasjon til andre medlemsland. Nedenfor ser vi to interessante figurer. Figur 41 viser grad av mobilitet over landegrensler i blant annet Canada, USA, Den europeiske union og i Europa som helhet. Figur 42 viser hvor stor andel av befolkningen i Europa, USA og Spania som er langtidsledige.

Figur 41: Mobilitet over landegrensener (2010)

Kilde: OECD, Economic surveys, 2012

Figur 42: Andel av befolkningen som er arbeidsledige > 6 måneder og < 1 år (tall i tusener)

Kilde: OECD Economic Outlook Database, 2014i

I kapittel 3 belyste vi viktigheten av et fleksibelt arbeidsmarked innad i et valutaområde ved inntreff av asymmetriske sjokk. Dataene i figur 41 viser derimot at eurosonen og Europa som helhet, viser langt lavere mobilitet enn eksempelvis USA. Vi ser også, av figur 42, at det er færre langtidsledige i USA enn i Europa. Langtidsledigheten i USA er lavere fordi mobiliteten er høyere. Tallene viser at eurosonen ikke oppfyller kriteriet i teorien om optimale valutaområder, med tanke på fleksibilitet i arbeidsmarkedet.

Resultatet av manglende arbeidskraftmobilitet er at kun 13,6 millioner av Den europeiske unionens over 500 millioner innbyggere bor i et annet land enn det de er født i. I tillegg arbeider kun 6,5 millioner EU-innbyggere i et annet EU-land (Europakommisjonen, 2013). Sammenlignet med USA hadde 2,7% amerikanere flyttet til en annen stat ved utgangen av 2011, mens kun 0,2% europeere hadde emigrerte til et annet EU-land (P.W, 2014). En av hovedårsakene til at mobiliteten er så lav i Europa og eurosonen, er kulturforskjeller. Forskjeller i kultur, språk, verdier og normer mellom medlemslandene blir omgjort til migrasjonskostnader som reduserer attraktiviteten til å flytte. Dette gjelder spesielt for Spania der innbyggerne er blant de dårligste i Europa til å beherske engelsk. Problemet er at gjennomsnittseuropeeren *først og fremst* definerer seg selv som nasjonalstatsborger og *deretter* som europeer (Marsh, 2013). Av den grunn oppstår det barrierer mellom eurostatene som hemmer arbeidskraftmobiliteten i Europa.

I tillegg er tilstedeværelsen av et nasjonalt fellesskap i mottakerlandet viktig for å øke migrasjonen. Eksistensen av et slikt fellesskap kan lette innvandring ved å eksempelvis gi informasjon om lokale skikker, verdier og jobbmuligheter. Det kan derfor være lettere å migrere til et geografisk område med en høy konsentrasjon av personer som deler samme språk og kultur. Som figur 40 viser, er andelen av spanjoler bosatt i utlandet svært lav, som da demper sjansene for at et slikt nasjonalt fellesskap blir dannet i utlandet. Dette bidrar også til en reduksjon av mobiliteten (Belot & Ederveen, 2012).

Basert på de ovennevnte årsakene kan vi konkludere med at det spanske arbeidsmarkedet er særdeles immobilt, både når det gjelder emigrasjon regionalt i Spania og til andre EU-land. Faktorer som midlertidige kontrakter, "eie-kultur", usikkerhet overfor fremtidig inntekt og kulturelle barrierer er med på å dempe mobiliteten, og forhindrer derfor at arbeidsledigheten går ned.

9.5 Rigide lønninger og priser

I løpet av det siste tiåret har lønnskostnadene per enhet produsert økt med 20% mer i Spania enn i eurosonen forøvrig, noe som har redusert den spanske økonomiens konkurransevne betraktelig (Angel Laborda, i Carballo-Cruz, 2011). Fordi den spanske veksten i hovedsak var basert på en ekspansjon i sektorer som bygg og anlegg og service (ikke-eksportrettede sektorer), samt en sterk vekst i innenlands etterspørsel, hadde denne lønnsveksten liten innvirkning på den økonomiske veksten i årene før krisen.

Krisens omfang utløste imidlertid endringer der bedrifter ble tvunget til å redusere kostnader for å opprettholde konkurransevne, markedsandel og lønnsomhet. På grunn av Spanias manglende mulighet til å devaluere sin valuta, samt stivhet i den høye nominelle lønnen, medførte dette nødvendige oppsigelser av arbeidere for å løse problemet på kort sikt (Carballo-Cruz, 2011).

Vi skal i det følgende undersøke hvilken effekt tariffavtaler har på arbeidsledighet. Dette er nært knyttet til lønnsstiveten i arbeidsmarkedet. Virkningene av et makroøkonomisk sjokk på sysselsetting og aktivitet vil være avhengig av hvor raskt lønninger kan justeres etter nye forhold. Dersom lønningene er fleksible, vil de umiddelbart innlemme sjokket, og sysselsettingen forblir uendret. Dersom imidlertid lønningene er lite fleksible, slik som i Spania, vil et sjokk føre til endringer i reallønnen (gjennom prisnivået), og dermed påvirke sysselsettingen i økonomien (Catalán, 2013).

Som vi har vært inne på tidligere er den sykliske oppførselen i den spanske økonomien svært sensitiv med tanke på variasjoner i sysselsettingen. Den økende arbeidsledigheten, som har vist seg under den siste nedgangskonjunkturen, indikerer at det spanske arbeidsmarkedet har en tendens til å foreta justeringer gjennom kvantitet fremfor priser (de la Fuente & Doménech, 2009).

Det er flere institusjonelle karakteristika i det spanske arbeidsmarkedet som ligger bak denne ovenstående handlemåten. For det første foreligger det en overdreven forskjell i graden av beskyttelse som gis til faste og midlertidige kontrakter, der sistnevnte representerer en svært stor andel av total sysselsetting (Cuadrado et al., 2011). Arbeidere som jobber under faste kontrakter drar nytte av lønnsindeksreguleringspolitikk og høye oppsigelseskostnader. Derfor er det ikke overraskende at de som arbeider under midlertidige kontrakter er svært sårbare for justeringene som blir gjennomført i arbeidsmarkedet (Izquierdo & Cuadrado, i De la Roca, 2012).

Ifølge en undersøkelse gjort av WDN (Wage Dynamic Network – et prosjekt sponset av Den europeiske sentralbanken, som registrerer informasjon om de faktorer som bestemmer pris- og lønnsdannelsen i europeiske bedrifter) svarte en betydelig andel på 58% av spanske bedrifter, da de ble spurt om hvordan de ville redusere kostnadene i respons på potensielle etterspørselssjokk, at de ville justere ved å redusere midlertidige ansettelser. Kun 10% ville imidlertid respondere på sjokket ved å senke lønningene (Izquierdo & Cuadrado, i De la Roca, 2012). Det tilsvarende gjennomsnittet på tvers av europeiske land viser at bare 22% av bedriftene ville reagere ved å

reduere sysselsettingen. Kun 13% ville justere ved å senke lønningene (Bentolila et al., i De la Roca, 2012). Det todelte arbeidsmarkedet som råder i den spanske økonomien er altså en svært viktig medvirkende faktor for å forstå hvorfor lønningene ikke er tilstrekkelig sensitive for endringer i arbeidsmarkedet (Cuadrado et al., 2011).

Det er to kjennetegn ved det spanske systemet som skaper rigiditet i lønninger og mangel på fast intern fleksibilitet. Den første er utbredelsen av tariffavtaler i ulike sektorer, som setter bindende lønns- og arbeidsvilkår for alle bedrifter og arbeidstakere som omfattes av avtalen (Jimeno, 2011). Dette hindrer tilpasningen av lønn til den økonomiske situasjonen og til de omstendigheter som råder i hvert enkelt firma, slik at lønningene ikke responderer på situasjonen i arbeidsmarkedet. (Cuadrado et al., 2011). Som illustrert i figur 43, er det knapt noen sammenheng mellom lønnsvekst og arbeidsledighet.

Det andre kjennetegnet er den høye graden av lønnsindeksregulering, det vil si lønnssettende regler som lenker økt lønn til inflasjon. Dette gir konsekvenser for lønnsreguleringer i kjølvannet av negative sjokk. Videre fører tariffavtaler som ikke tillater bedriftene å justere lønningene for å respondere på produktivitetssjokk, til en høyere naturlig arbeidsledighetsrate (Jimeno, 2011).

Tabell 6: Virkninger av inflasjon og konjunkturer på lønnsoppgjør

Dependent variable: wage settlements				
EXPLANATORY VARIABLES	REVISED AGREEMENTS		NEWLY SIGNED AGREEMENTS	
	Coefficient	t-statistic	Coefficient	t-statistic
Positive inflation deviation in t-1	0.94	108.6	1.13	148.9
Negative inflation deviation in t-1	-0.19	-3.0	-0.35	-4.6
Change in unemployment rate in t-1	0.01	1.4	-0.24	-34.3
Change in sector productivity in t-1	0.004	1.6	0.003	1.1
Constant	2.66	30.8	2.38	29.6
Observations	37,256		52,570	
Adjusted determination coefficient	0.29		0.33	

Kilde: Bentolila et al., i Cuadrado et.al., 2011

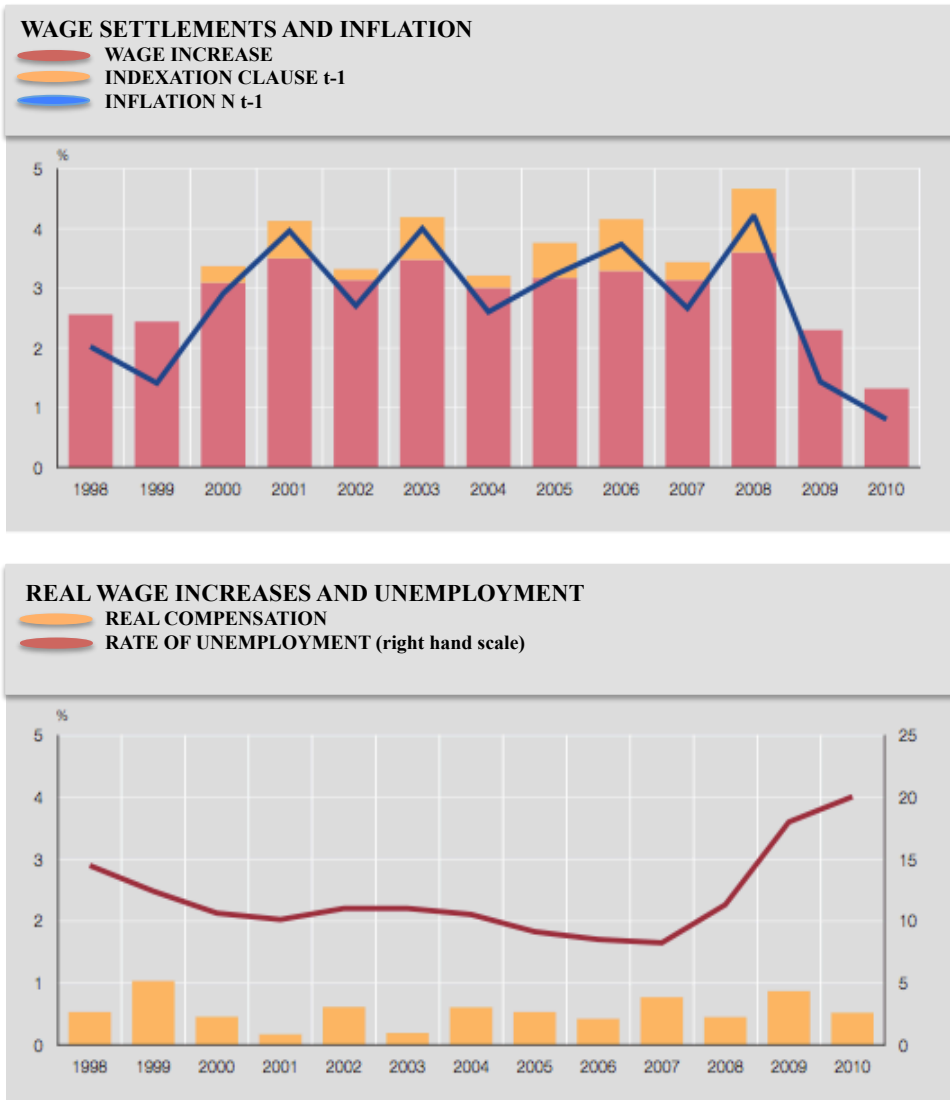
Tabell 6 viser resultatene av en regresjon (av 2010) av kollektive lønnsforhandlinger på henholdsvis inflasjonsrate, endring i regional arbeidsledighet og endringer i industriell produktivitet. Vi ser her at det er lite sammenheng mellom lønnsoppgjør og situasjonen i arbeidsmarkedet (estimert ved arbeidsledighetsraten). Det er kun nylig inngåtte avtaler som viser noen grad av følsomhet overfor situasjonen i arbeidsmarkedet, mens ingen slik negativ sammenheng er sett mellom frekvensen av arbeidsledighet og lønn i tilfellet av reviderte avtaler.

Forholdet mellom lønnsoppgjør og industriell produktivitet er også svært lav (Cuadrado et al., 2011).

Vi ser imidlertid, som illustrert i det øvre panelet i figur 43, at det er et veldig nært forhold mellom lønnsoppgjør og tidligere inflasjon, noe som betyr at kompensasjon per arbeider blir styrket grunnet virkningene av klausulene i indeksreguleringen. I perioden 2001-2008 var så mye som 69% av arbeidstakerne (i gjennomsnitt) dekt av indeksregulerte klausuler. Denne andelen falt til 64% i 2009 og deretter til 46% i 2010. Siden klausulene ikke er symmetriske, oppstår det ofte reelle lønnstillegg i perioder med fallende inflasjon. Resultatene fra Tabell 1 støtter dette. Her ser vi hvordan positive avvik i inflasjonen har resultert i lønnsøkninger med en koeffisient på nesten 1, mens dette gjennomslaget ikke finner sted når inflasjonen faller under referanseraten på 2% (Cuadrado et al., 2011).

Lønnstreggheten beskrevet ovenfor har vært spesielt tydelig under den økonomiske krisen. I 2007 og 2008 økte de forhandlede lønnsattsene, drevet av blant annet justeringer for å reflektere de tidligere års inflasjonsavvik. Dette forårsaket økte lønninger mens etterspørselen var fallende. Senere, i 2009, reflekterte justeringen av lønnsatsen nesten utelukkende det kraftige fallet i inflasjonen, til tross for svekkelsen i arbeidsmarkedet. I 2010, kun to år etter krisen rammet Spania, oppstod det lønnsmoderasjon, i henhold til avtaler undertegnet for perioden 2010-2012, da inflasjonen var lavere. Da aktiveringen av indeksreguleringsklausulen begynte i begynnelsen av 2011, førte dette imidlertid til en gjennomsnittlig lønnsøkning på 2% i tariffavtalene av 2010 (Cuadrado et al., 2011).

Figur 43: Lønninger og konjunkturer

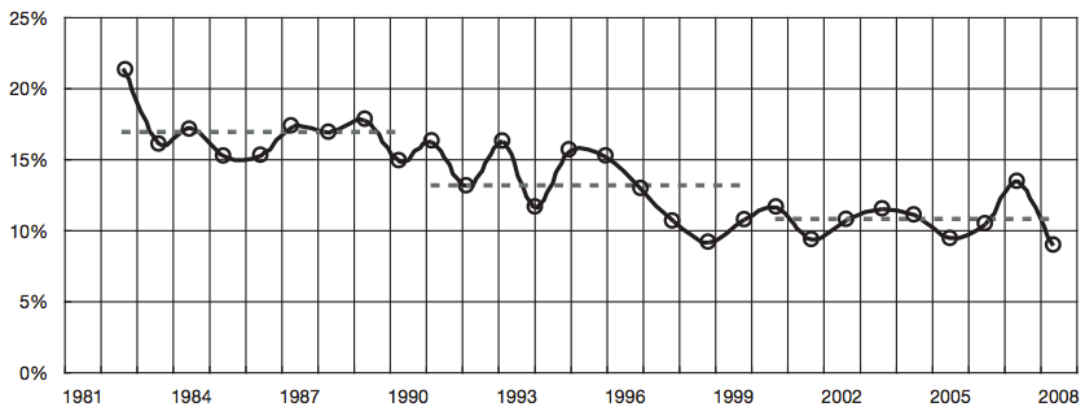
Kilde: Instituto Nacional de Estadística, Ministerio de Trabajo e Inmigración and Banco de España, i Cuadrado et al., 2011

I termene av disse kollektive forhandlingene har Spania en rekke karakteristika som gjør landet litt annerledes enn andre OECD-land. For det første, selv om graden av fagorganisering er blant den laveste av landene i Europa, er andelen av arbeidsstyrken som er regulert av tariffavtaler blant den høyeste. Sammen med Frankrike og Hellas, er Spania preget av det største gapet mellom antall arbeidstakere som aktivt deltar i forhandlingsprosessen (gjennom fagforeningene de tilhører) og de som blir påvirket av utfallet av disse forhandlingene (De la Fuente & Doménech, 2009).

Sammen med spørsmålet om hvor godt tariffavtalene representerer arbeidstakerne, eksisterer det også et annet problem – nemlig at tariffavtalene som er blitt inngått siden 1997 har ledet til at lønnsforhandlinger, i de fleste tilfeller, i hovedsak har funnet sted på sektornivå snarere enn på

bedriftsnivå. Dette er tilfellet til tross for de ulike reformene det spanske arbeidsmarkedet har gjennomgått siden midten av åttitallet, samt anerkjennelsen av problemene forårsaket av å utvide omfanget av tariffavtaler (De la Fuente & Doménech, 2009).

Figur 44: Prosentandel av arbeidere i Spania som er underlagt lønnsforhandlinger på bedriftsnivå

Kilde: MTIN og SEE BBVA, i De la Fuente, 2009

Som vi ser av figur 44, har andelen av arbeidstakere som får sin lønn forhandlet på bedriftsnivå hatt en nedadgående trend siden tidlig på åttitallet, og nådde et gjennomsnitt på litt over 11% de siste årene i forkant av krisen. I likhet med Tyskland, er det dominante lønnsforhandlingsnivået i Spania som nevnt regulert på sektornivå innenfor hver region – mindre enn 15 % av arbeidstakerne er underlagt avtaler gjort på bedriftsnivå. Disse 15% består av store bedrifter – bedrifter med færre enn 200 arbeidere blir kun underlagt forhandlingsprosesser på et sentralisert nivå, og da i all hovedsak på sektornivå (De la Roca, 2012).

Calmfors & Driffil's (Calmfors & Driffil's, i De la Fuente & Doménech, 2009) hevder at det er en U-formet sammenheng mellom graden av sentralisering og arbeidsledighet. Kollektive forhandlingsprosesser på sektornivå er mindre gunstig med tanke på arbeidsledighet (eksempelvis for å skape arbeidsplasser), enn kollektive forhandlinger som foregår på et nasjonalt nivå eller bedriftsnivå. Ved å bruke data for OECD-landene ser man at selv om lønningene er mer følsomme for arbeidsledighet i land med sentraliserte kollektive forhandlinger, er de mindre følsomme for bedriftsspesifikke faktorer (for eksempel endringer i relative priser og produktivitet). Dette betyr at arbeidsledigheten ender opp med å bli høyere i disse landene enn der lønningene er forhandlet på bedriftsnivå (Thomas, i De la Fuente & Doménech, 2009)

En annen konsekvens av dette er at det er mindre sammenheng mellom lønnsvekst og produktivetsvekst i Spania sammenlignet med andre land der lønningene er mer lydthøre for bedriftenes produksjonsforhold. Ifølge De la Fuente & Doménech (2009) foreligger det en større lønnskomprimering, slik at lønnsveksten presenterer mindre varians og mindre korrelasjon med vekst i produktivitet når den dominerende grad av lønnsforhandlingene ikke er på bedriftsnivå, slik tilfellet er i Spania. Dette blir også bekreftet av Pagan og Sanchez-Sanchez (Pagan & Sanchez-Sanchez, i De la Fuente & Doménech, 2009) som i sin undersøkelse fant at lønnsforhandlinger på bedriftsnivå korrelerer mest med produktivitet og lønn. Konsekvensene av disse resultatene er at arbeidstider og lønninger blir mindre følsomme for bedriftenes prestasjoner, og at dermed sysselsettingen blir variabelen for justering (Thomas, i De la Fuente & Doménech, 2009).

Sammenlignet med andre europeiske land viser resultatene i tabell 7 at midlertidige ansettelses oftere blir brukt i Spania som den viktigste måten å justere for sjokk, mens lønn (inkludert faste og variable komponenter) er mer isolert fra bedriftenes tilpasningsbehov. Denne forskjellen er utvilsomt knyttet til henholdsvis større omfang av midlertidige ansettelses i arbeidsmarkedet, høyere beskyttelse for faste ansettelses, samt den høye graden av rigide lønninger i den spanske økonomien.

Tabell 7: Strategier for å justere for sjokk (% av selskap, 2012)

	Fall in demand	Rise in intermediate costs	Rise in labor costs
Drop in basic wage	4,6	7,2	8,9
Drop in variable wage components	5,2	5,6	11,8
Decline in permanent contracts	11,8	4,5	7,6
Decline in temporary contracts	58,3	26,0	27,6
Drop in number of hours worked per employee	5,1	4,3	4,6
Drop in other non-wage costs	15,0	52,3	39,7
	100,0	100,0	100,0

Kilde: Banco de Espana, i Castillo & Osman, 2014.

9.6 Tiltak mot arbeidsledigheten – reformen av februar 2012

Vi har i det ovenstående avdekket hvilke vesentlige strukturelle svakheter som preger det spanske arbeidsmarkedet. Det er nettopp disse svakhetene de spanske myndigheter ønsket å redusere da de lanserte reformen av februar 2012. Etersom reformen har vært en stor bidragsyter til å snu den oppadgående ledighetstrenden, synes det relevant å kort presentere dens viktigste aspekter.

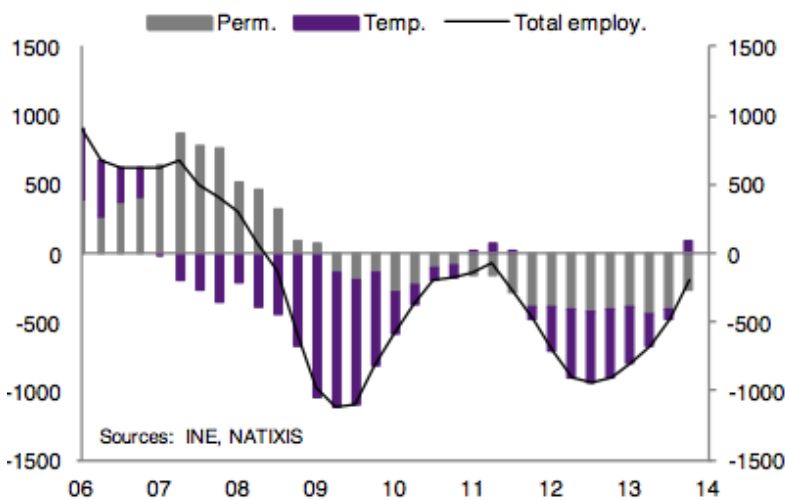
De spanske myndigheter innså at nøkkelen til å redusere de høye ledighetsratene var å gjøre arbeidsmarkedet mer fleksibelt. Reformens viktigste mål ble dermed å (Castillo & Osman, 2014):

1. *Utrydde dualiteten i arbeidsmarkedet*
2. *Oppmuntre til intern fleksibilitet*
3. *Styrke tariffavtaler (kollektive forhandlinger) på bedriftsnivå*

For å snu det meget høye nivået av dualitet i det spanske arbeidsmarkedet, har reformen av 2012 hatt to handlingsforløp. For det første har den hatt som formål å likestille oppsigelseskostnadene av faste og midlertidige kontrakter. Dette er blitt gjort ved å redusere kostnadene knyttet til oppsigelser av permanente ansatte. Oppsigelseskostnadene begynte å falle i første kvartal av 2012, og har vist en nedadgående trend frem til starten av det inneværende året. Selv om kuttene i arbeidsplasser fortsatt er betydelige, har forekomsten av oppsigelser bremsset ned (Castillo & Osman 2014).

Det neste handlingsforløpet for å redusere graden av dualitet var å stimulere rekruttering av permanente kontrakter snarere enn midlertidig kontrakter. Dette ble gjort ved å innføre en ny permanent kontrakt for personer under 30 år. Gjennom krisens forløp har andelen av midlertidige kontrakter i den totale sysselsettingen falt fra 32% i første kvartal 2007 til 24% i fjerde kvartal 2013 (Castillo & Osman, 2014). Reformen har bidratt til 25 000 flere nye permanente kontrakter hver måned siden dens inntreden, og har økt andelen av permanente kontrakter hos nyansatte med 3 prosentpoeng. Andelen av midlertidige kontrakter ved nyansettelser er derimot fremdeles dominerende (OECD, 2013b). Denne forbedringen er imidlertid ikke et resultat av en strukturell nedgang i arbeidsmarkedets dualitet, men snarere et resultat av svært mange kutt i midlertidige jobber (illustrert i figur 45).

Figur 45: Endring i sysselsetting etter type kontrakt (målt i tusen)

Kilde: INE, NATIXIS, i Castillo & Osman, 2014

Videre har reformen hatt som formål å oppfordre til høyere intern fleksibilitet. Da justeringer primært har blitt gjort via massive jobbkutt, har denne reformen forsøkt å oppmuntre selskaper til å vurdere andre alternativer for justering, for eksempel ved å tilby deltidsarbeid. Fra første kvartal 2012 og frem til fjerde kvartal 2013, økte antall deltidskontrakter med en årlig rate på 5,4% (Castillo & Osman, 2014).

Til sist har reformen inneholdt betydelige tiltak for å styrke kollektive forhandlinger på selskapsnivå. Før reformen av februar 2012 kunne tariffavtaler som var i ferd med å utløpe fornyes på ubestemt tid dersom partene ikke klarte å komme til enighet. Etter reformen ble innført ville imidlertid disse avtalene bli ugyldige etter et år dersom partene ikke klarte å komme til enighet. Dette har skapt sterke insentiver for at avtaler skal bli nådd, og gitt mer spillerom i lønnsforhandlinger (og dermed mindre rom for justeringer via ansatte) (Castillo & Osman, 2014).

Målet med tiltakene beskrevet ovenfor har vært å oppmuntre bedrifter til å tilpasse seg sjokk ved justeringer i arbeidstid og lønn, fremfor oppsigelser – og da spesielt av arbeidere underlagt midlertidige kontrakter (Castillo & Osman, 2014).

En analyse gjort av OECD bekrefter at effekten av reformen på intern fleksibilitet og kollektive forhandlinger har spilt en viktig rolle for å redusere lønnskostnader per produsert enhet. Den spanske økonomien synes å ha gjort fremskritt i å oppnå lønnsmoderasjon, noe som gjør det mulig å etablere jobber selv i krisetider (OECD, 2013b).

En foreløpig vurdering av de kortsiktige effektene viser altså at reformen ser ut til å ha vært et betydelig skritt i riktig retning. Det spanske arbeidsmarkedet har allerede vist tegn til økt dynamikk, noe som trolig vil føre til mindre grad av dualisme i arbeidsmarkedet, samt økt produktivitetsvekst på mellomlang sikt. I tillegg har høyere intern fleksibilitet, som et middel for tilpasning til konjunktursvingninger, vært essensielt (OECD, 2013b).

Pr mai 2014 har reformen imidlertid ikke medført tilstrekkelige resultater. Det spanske arbeidsmarkedet er fremdeles svært to-delt, og den sosiale beskyttelsen til mange spanske arbeidere er fremdeles lav. Gitt disse begrensningene er det lite sannsynlig at dette vil være den ultimate reformen for en totalforbedring av det spanske arbeidsmarkedet. Kontinuerlig overvåking av de fremtidige effektene av reformen er nødvendig, og regjeringen må være klar til å iverksette ytterligere tiltak dersom situasjonen igjen forverres eller forbedringene stagnerer (OECD, 2013b).

10 Oppsummering

Vi har i den ovenstående analysen avdekket hvordan strukturelle svakheter i det spanske arbeidsmarkedet har gjort landet svært sårbart for økonomiske nedgangstider. Videre har vi sett hvordan manglende redskaper for å bekjempe finanskrisens ringvirkninger har ført til en eskalering av arbeidsledigheten.

Før vi presenterer en fullstendig sammenfatning av funnene vi har gjort i vår utredning, og dermed årsakene til den høye arbeidsledigheten i Spania, ønsker vi å skape et bilde av hvordan situasjonen i det spanske arbeidsmarkedet kunne sett ut dersom landet *ikke* hadde vært medlem av en valutaunion. For å tydeligere se virkningene av restriksjonene eurosamarbeidet har pålagt Spania, vil vi avslutningsvis foreta en sammenligning mellom Spania og et europeisk land *utenfor* eurosonen. Landet vi har valgt å sammenligne med er Storbritannia. Bakgrunnen for dette valget er at Storbritannia har klart å snu den oppadgående ledighetstrenden som utspilte seg etter finanskrisen ved hjelp av en suveren pengepolitikk. Vi vil anvende teorien om optimale valutaområder og informasjon om landenes tiltak mot krisen, for å belyse undersøkelsen.

10.1 Betydningen av en monetær suveren makt – en sammenligning av Spania og Storbritannia

Spania har opplevd flere oppgangskonjunkturer og nedgangskonjunkturer, og arbeidsledigheten har økt og falt i takt med svingningene i økonomien. Spanias tidligere resesjoner har hatt en varighet på rundt to år før økonomien igjen har fått et løft. Dagens resesjon har imidlertid vart fra 2009, det vil si omlag 5 år. Selv om økonomien viser tegn til bedring, er den høye arbeidsledigheten nærmest uberørt. Tidligere har Spania kunnet anvende pengepolitiske redskaper (ved blant annet justeringer i renten og valutakursen) for å bekjempe økonomiske kriser. Disse redskapene er nå borte grunnet medlemskap i eurosonen. Mange økonomer har spekulert i hvorvidt Spania hadde taklet finanskrisen og den påfølgende nedgangskonjunkturen bedre dersom de ikke hadde vært underlagt restriksjonene fra Den monetære union.

Før vi foretar en sammenligning av Spania og Storbritannia, for å undersøke hvorvidt et land med suverenitet over monetær makt er bedre rustet til å takle økonomiske nedgangstider, vil vi først gi en kort presentasjon av hvordan den britiske økonomien ble påvirket av finanskrisen.

10.1.1 Storbritannia – kort om finanskrisens påvirkning

Den globale finanskrisen, og den tilhørende resesjonen, endte en 15-års periode med kontinuerlig vekst, økende sysselsetting og stabil inflasjon. Vesentlige ubalanser hadde imidlertid utviklet seg i form av offentlige og eksterne underskudd, en svært belånt finanssektor, høye boligpriser og lav sparing blant husholdningene. Ubalansene forsterket nedgangen under den globale resesjonen og bidro til et markant fall i BNP, større skattemessige underskudd og høyere inflasjon enn i de fleste andre OECD land (OECD, 2011).

Etter hvert som krisen utfoldet seg innførte Storbritannia en mer ekspansiv pengepolitikk for å støtte etterspørselen. "Bank of England" (BoE) kuttet renten kraftig – først med et 3 prosentpoengs kutt i styringsrenten ved slutten av 2008, deretter et ytterligere 1,5 prosentpoengs kutt i begynnelsen av 2009 før renten ble redusert til 0,5% mars det samme året (Joyce et al., 2011).

J.P Morgan (2013), forklarer at BoEs primære oppgave er å holde inflasjonen på, eller rundt, 2%. Ettersom Storbritannia har en uavhengig penge- og finanspolitikk kan landet nå dette inflasjonsmålet ved å justere renten. Når økonomien er i en oppgangskonjunktur og inflasjonspresset øker, kan BoE øke renten for å begrense etterspørselen. Motsatt, når veksten i økonomien er svak og inflasjonspresset er lavt kan BoE kutte renten for å øke den økonomiske aktiviteten.

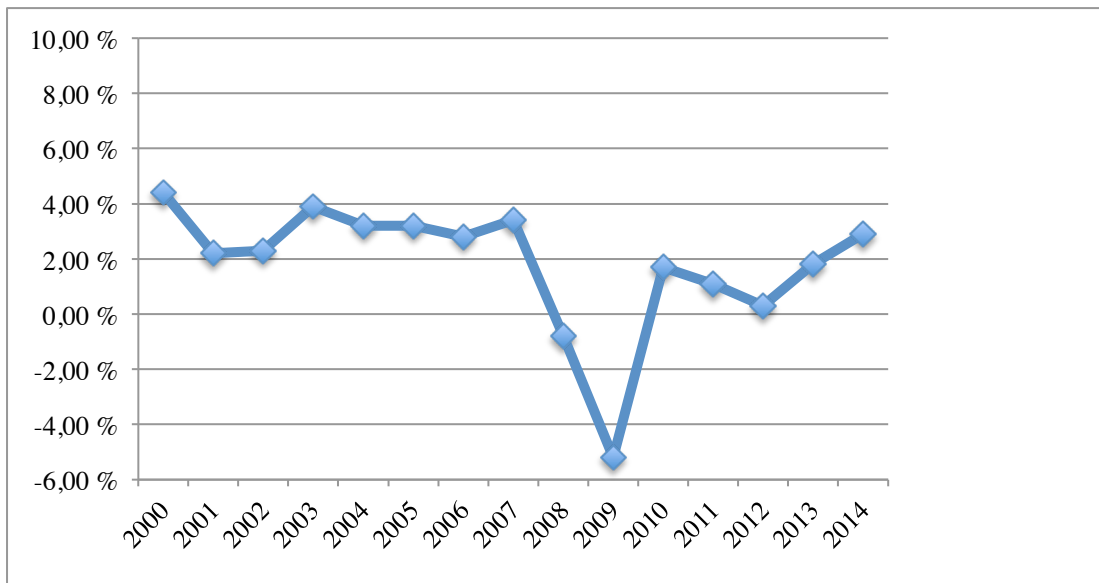
Til tross ekspansiv pengepolitikk forble den økonomiske aktiviteten i Storbritannia svak. Da renten var tilnærmet null og ikke kunne kuttes ytterligere, måtte BoE bruke andre verktøy for å fremme veksten. Derfor initierte BoE et program der de skulle bruke sentralbankens kapital til å kjøpe offentlige og private eiendeler. Formålet var å sprøyte penger inn i økonomien for å øke nominelle utgifter og dermed oppnå inflasjonsmålet. Dette er kjent som *kvantitative lettelsler* (J.P Morgan, 2013).

Kvantitative lettelsler er en prosess der en sentralbank, slik som BoE, skaper penger elektronisk ved å kreditere sin egen konto. Pengene brukes til å kjøpe eiendeler, normalt britiske statsobligasjoner (kjent som "Gilts") fra private bedrifter (hovedsakelig banker, pensjonskasser og forsikringsselskaper) (The Economist, 2014).

En økning i etterspørselen etter Gilts presser opp verdien på statsobligasjonene. Etter hvert som statsobligasjonene blir dyrere blir andelen av generert inntekt, relativt til prisen på obligasjonen, redusert. Gilts blir dermed mindre attraktive. Håpet er at institusjonene som selger Gilts vil bruke inntektene til å investere i andre selskaper, eller til å låne ut til enkeltpersoner, slik at mer kapital kan sirkulere i økonomien. Derfor vil den totale mengden av kapital i økonomien øke, som igjen vil øke inntekter og utgifter, og dermed bidra til å holde inflasjonen nede på 2%. Den ”nye” kapitalen vil direkte utvide sentralbankens balanse, men til forskjell fra det å trykke penger, vil den ovennevnte kapitalutvidelsen kun utgjøre en midlertidig økning i pengemengden. Når tilstanden i økonomien bedres, vil sentralbanken selge obligasjonene de har kjøpt og ”fjerne” kapitalen fra økonomien. Dette betyr at pengemengden ikke øker på lang sikt (The Economist, 2014).

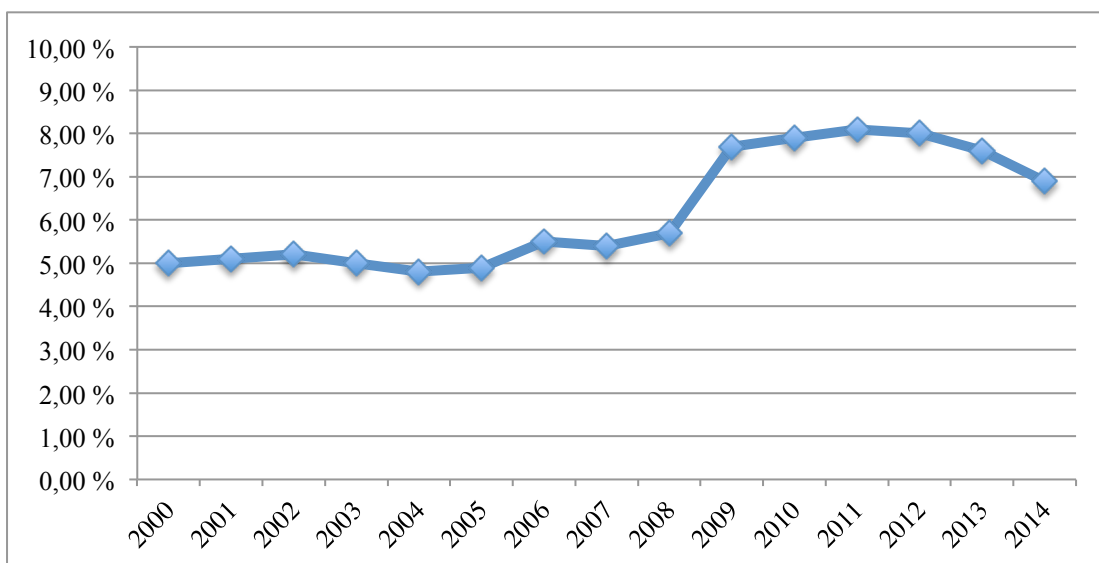
Siden den globale finanskrisen har BoE foretatt kvantitative lettelser for å gjenopplive forbruk og økonomisk vekst. I mars 2009 annonserte BoE sitt første kjøp av Gilts for £75 milliarder. Det samme året ble kjøpesummen utvidet med £50 milliarder i mai, £50 milliarder i august og med ytterligere £25 milliarder i november. I oktober 2011 økte BoE summen med £75 milliarder. En ekstra økning på £50 milliarder ble foretatt i februar og juli 2012, og igjen i juli 2012. Totalt har BoE pumpet nærmere £375 milliarder inn i økonomien siden mars 2009, som et forsøk på å øke økonomisk vekst (The Economist, 2014). Resultatet er, som vi ser av figur 46, at Storbritannia opplevde en kraftig vekst i BNP fra 2009 til 2010. De to påfølgende årene stagnerte derimot veksten, og BNP sank. Siden 2012 har økonomien i Storbritannia igjen opplevd et løft, og veksten i BNP er nå positiv, og økende.

Figur 46: Reell vekst i BNP – Storbritannia (2000-2014)

Kilde: IMF – World Economic Outlook, 2014d

Figur 47: Arbeidsledighetsrate – Storbritannia (2000-2014)

Kilde: IMF – World Economic Outlook, 2014e

I figur 47 ser vi hvordan arbeidsledigheten i Storbritannia har utviklet seg fra år 2000 og frem til i dag. Fra 2000 til 2007 lå den britiske ledigheten på rundt 5%. Etter finanskrisen steg derimot ledigheten med 2% fra 2007 til 2009. I 2011 nådde ledigheten en topp på 8,1%. Dette var det høyeste registrerte ledighetsnivået i Storbritannia på 15 år. Siden 2011 har derimot ledighetsraten

opplevd en nedadgående trend. Fra mai til september 2013 sank den britiske ledigheten fra 7,8% til 7,4%, og ligger i dag på 6,9%.

BoEs monetære politikk, med kvantitative lettelser og nedsetting av renten, er hovedårsaken til hvorfor Storbritannia klarte å snu den oppadgående trenden i ledighetsraten. Den britiske sentralbanksjefen Mark Carney annonserte tidlig at renten på 0,5% *ikke* skulle økes før ledighetsraten sank under 7% (The Economist, 2014).

I tillegg falt verdien på det britiske pundet kraftig på de internasjonale valutamarkedene etter krisens inntreden. Som en konsekvens av dette tok eksporten seg opp og lønnskostnader falt. Fallende lønninger oppfordret bedrifter til å stole mer på menneskelig arbeidskraft og mindre på maskiner og programvare, noe som ledet til høyere sysselsetting (men lavere produktivitet). I tillegg førte den monetære politikken til at inflasjonen beveget seg mot målet på 2%. Dette dempet lønnskostnadene og trigget sysselsettingen ytterligere (The Economist, 2014).

10.1.2 Var Storbritannia bedre rustet?

Hvis vi sammenligner den spanske og britiske økonomien, ser vi at Storbritannia har klart å snu nedgangskonjunkturen grunnet det faktum at de har en suveren pengepolitikk. Ved hjelp av rentenedsettelse og kvantitative lettelser, samt et svakere pund, har landet redusert arbeidsledigheten og økt BNP. Spania har som nevnt ikke de samme redskapene grunnet medlemskap i eurosonen. Som vi forklarte innledningsvis er det derfor viktig at det spanske arbeidsmarkedet er fleksibelt.

Analysen av det spanske arbeidsmarkedet viser imidlertid at landet mangler fleksible lønninger og arbeidskraftmobilitet. I tillegg mangler eurosonen både offentlige og private forsikringsmekanismer. Siden Storbritannia ikke er medlem av en valutaunion, kunne pengemengden økes for å stimulere økonomien. Spania, som er underlagt ESBs begrensninger, måtte derimot låne store summer (som dermed økte statsgjelden) for å få økonomien til å gå rundt.

Offentlig stimulus i økonomien for å øke etterspørsel (og dermed vekst), er hovedelementet i den keynesianske tankegangen. Keynes mente at statlige tiltak var nødvendig for å stimulere samlet etterspørsel, og dermed forbruk. På denne måten ville økonomien kunne oppnå sitt potensiale, og arbeidsledigheten ville synke (Rystad, 2012). Som følge av en økning i statsgjeld, grunnet lån fra

ESB, med tilhørende høye renter og krav til innstramminger, ble Spania tvunget til å føre en motsatt økonomisk politikk – nemlig kutt i offentlige utgifter. Vi ser tydelig at den britiske (keynesianske) tilnærmingen har hatt en positiv effekt på økonomien og arbeidsledigheten, mens den spanske innstrammingspolitikken har forsterket effektene av nedgangskonjunktoren.

Vi vil likevel understreke at medlemskap i eurosonen kun er en av årsakene til den høye arbeidsledigheten i Spania. En sammenligning av spanske og britiske ledighetsrater, fra første kvartal i 2008 til første kvartal i 2011, viser at sistnevnte økte med 87%, mot 81% i Spania. Den høyere og vedvarende arbeidsledigheten i dagens Spania, har imidlertid (og i motsetning til det britiske arbeidsmarkedet) strukturelle røtter (Cavallo, 2011).

Et viktig kjennetegn som forklarer den lavere strukturelle arbeidsledigheten i Storbritannia er knyttet til skattestrukturen i økonomien. Mens totale driftsinntekter for regjeringen utgjør en høyere andel av BNP i Storbritannia enn i Spania, er sosiale bidrag til staten høyere i det sistnevnte landet. I Spania utgjør eksempelvis arbeidsgiveravgiften 35,4% av totale offentlige inntekter, mot 19,8% i Storbritannia (Cavallo, 2011).

Når denne avgiften er høy vil bedrifters lønnskostnader øke, som gjør det kostbart å betjene en stor arbeidsstyrke. På kort sikt vil derfor flere bedrifter benytte oppsigelser som redskap for å redusere lønnskostnader. I tillegg vil flere bedrifter, i likhet med ansatte som har mistet sine ”formelle” stillinger, bevege seg over i det ”svarte arbeidsmarkedet” (det uformelle arbeidsmarkedet). Bedrifter slipper dermed den høye arbeidsgiveravgiften, og de arbeidsledige kan tjene ”svarte penger”. Dette skjer samtidig som de ledige mottar arbeidsledighetstrygd grunnet det faktum at de, formelt sett, fremdeles er arbeidsledige. Dermed stiger ledighetsratene, samtidig som det ”svarte arbeidet” øker. Dette er en situasjon dagens Spania nå opplever (Mount, 2014).

For å redusere budsjettunderskuddet hevet den spanske regjeringen skatten betydelig. Dette har ført til at Spania i dag har en av de høyeste arbeidsgiveravgiftene i verden. Ifølge en rapport fra Spanias Finansdepartement, sto dermed den ”svarte økonomien” for 24,6% av BNP i 2012 (denne raten var på 17,8% da krisen inntraff i 2008) (Mount, 2014).

En sammenligning av Spania og Storbritannia viser hvor essensielt en suveren penge- og finanspolitikk er ved inntreff av økonomisk sjokk. Vi har nevnt at Storbritannia kunne bruke redskaper som rentenedsetting, devaluering og økonomisk stimulans for å snu

nedgangskonjunktoren og den påfølgende høye ledighetstrenden. Vi har også nevnt at Spania mangler disse redskapene grunnet medlemskap i eurosonen. I kapitel 3 forklarte vi hvordan tapet av slike redskaper ikke medfører store kostnader for medlemsland dersom valutaområdet fungerer optimalt, og dersom medlemslandene har relativt like konjunktursykluser. I tillegg er det viktig at medlemslandene har fleksibilitet i lønninger og arbeidskraftmobilitet.

Problemet er at det spanske arbeidsmarkedet *ikke er fleksibelt*, og at landet *ikke* oppfyller kriteriene for medlemskap i en monetær union. Det er nettopp da kostnadene ved å gi avkall på monetær suverenitet blir høye. Grunnet Spanias manglende redskaper for å håndtere resesjonen, er kostnadene først og fremst synliggjort ved den høye arbeidsledigheten landet, fremdeles den dag i dag, opplever. Storbritannia kunne derimot unngå disse kostnadene ved å foreta kvantitative lettelser og andre former for monetær stimulans. Betydningen av en suveren monetær makt har derfor vist seg å være en betydelig forskjell mellom Spania og Storbritannia – en forskjell som har gjort sistnevnte bedre rustet til å bekjempe arbeidsledigheten, som har oppstått som følge av krisen, på en god måte.

10.2 Konklusjon

Innledningsvis stilte vi følgende spørsmål: Er det eurokrisen og de påfølgende budsjettkutt, restriksjoner og reformer som har ledet til en eskalering av Spanias ledighetsrater? Tok landet en feil beslutning ved å gi avkall på sin nasjonale penge- og finanspolitikk for å bli medlem av valutaunionen? Er det strukturelle svakheter i det spanske arbeidsmarkedet som har ført til de høye ledighetsratene? Målet med utredningen har vært å gi svar på de ovennevnte spørsmålene – og med dette avdekke årsakene til den høye arbeidsledigheten i Spania. Vi vil her presentere en sammenfatning av funnene vi har gjort.

Vi begynte oppgaven med en historisk presentasjon av selve motivasjonen bak dannelsen av EU og eurosonen. Til tross for at tettere europeisk integrasjon var hovedmålet til euroens grunnleggere, har dagens eurosone aldri vært mer splittet. En felles penge- og finanspolitikk for hele eurosonen medførte lave renter og enkel tilgang på kreditt, som igjen foret en uberettiget vekst i den spanske økonomien. Grunnleggende ubalanser ble bygget opp, og gjorde Spania svært sårbar for den kommende resesjonen.

Det kan virke som at Spania "ofret alt" for medlemskap i både EU og eurosonen. Vi har sett hvordan budsjettunderskudd og arbeidsledighet ble ansett som en liten pris å betale for inntreden i "det gode selskap". De strukturelle svakheten i den spanske økonomien har siden overgangen fra diktatur til demokrati blitt glattet over, samt blitt kraftig forsterket, som følge av den sterke økonomiske veksten medlemskap i eurosonen medførte. I tillegg var optimismen om at gevinstene ved deltagelse i valutaunionen skulle overstige kostnadene uberettiget.

Analysen av det spanske arbeidsmarkedet i kapitlene 7, 8 og 9 bekrefter at kriteriet om arbeidskraftmobilitet og fleksibilitet i lønninger, i teorien om optimale valutaområder, ikke er oppfylt. Vi har avdekket at spanjoler verken vil flytte til andre regioner, eller til andre land i eurosonen, der etterspørselen etter arbeidskraft er høyere. Dette tilsier at det spanske arbeidsmarkedet er svært immobil. I tillegg er arbeidsstyrken den vanligste variabelen for justering, mens lønninger og priser er mer isolerte fra spanske bedrifters tilpasningsbehov. Kostnadene ved å tre inn i valutaunionen har dermed i virkeligheten oversteget gevinstene, og Spania ligger med dette *under* OCA-linjen illustrert i figur 8 (s. 30).

Ved å bli medlem av eurosonen ga Spania opp sin selvstendige pengepolitikk som redskap for å bekjempe virkningene av asymmetriske sjokk. Dette har resultert i at Spania ikke har klart å bekjempe arbeidsledigheten, som har oppstått som følge av krisen, på en god måte. Dersom landet hadde hatt nasjonal suverenitet over monetær makt, med en egen valuta og en tilhørende sentralbank, kunne de håndtert problemet mer effektivt ved hjelp av justeringer i rentesatsen eller vekslingskursen. En sammenligning med Storbritannia, som innehar suverenitet over monetær makt, underbygger det ovenstående argumentet. Vi kan på bakgrunn av dette si at våre funn støtter det keynesianske synet på betydningen av en nasjonal monetær politikk i håndteringen av asymmetrisk sjokk.

Det synes dermed rimelig å konkludere med at Spania ikke oppfyller kriteriene til medlemskap i et optimalt valutaområde. Dette har hatt en signifikant effekt på ledighetsratene som har rådet i Spania etter inntreden i Den europeiske monetære union i 1999, og da spesielt i årene etter krisen rammet økonomien i 2008.

Videre har vi avdekket at medlemskap i eurosonen kun er én av flere årsaker til den spanske arbeidsledigheten. Vi har sett at Spania er preget av den høyeste volatiliteten i sysselsetting

og arbeidsledighet sammenlignet med resten av eurosonen. Hovedårsakene til dette fenomenet er hyppig bruk av midlertidige kontrakter, et immobilt arbeidsmarked, en konjunkturfølsom næringsstruktur, sentraliserte lønnsforhandlinger og rigiditet i lønninger og priser.

Vi har sett hvordan den hyppige bruken av midlertidige kontrakter har ledet til en todeling av arbeidsmarkedet. Høyt gjennomtrekk hos bedrifter, lav jobbstabilitet, lave oppsigelseskostnader, redusert arbeidskraftmobilitet, lav investering i humankapital og nedsatt produktivitet er noen av konsekvensene dette fenomenet har forårsaket.

Betydningen av bygg- og anleggssektoren har også en signifikant forklaringskraft. Den sterke velferdsøkningen i Spania i tiåret før finanskrisen medførte økt innvandring og turisme. Dette resulterte i en sterk økning i etterspørsel etter boliger og ferieleiligheter, og dermed også etter arbeidskraft i tilhørende sektor. Omtrent alle nyskapte arbeidsplasser innenfor bygg- og anleggssektoren under det gylne tiåret falt imidlertid bort under den påfølgende nedgangskonjunkturen. En av hovedårsakene til denne sterke reduksjonen i arbeidsplasser er at brorparten av ansettelsene var basert på midlertidige kontrakter.

Videre har vi sett at utviklingen i arbeidsledigheten i aldersgruppen 16-24 år viser den høyeste negative korrelasjonen i henhold til endringer i konjunktursyklusen. Tilgjengelig data viser at nivået på ledigheten blant personer i aldersgruppen 16-24 år jevnt over ligger dobbelt så høyt som for den voksne befolkningen. Årsakene til dette er flere. For det første var det svært mange som, på jakt etter godt betalte jobber (og da i hovedsak i den raskt voksende bygg- og anleggssektoren), avsluttet sin skolegang tidlig under tiåret i forkant av krisen. Vi har sett hvordan ungdom med et middels til lavt utdanningsnivå har blitt hardest rammet av krisen, og hvordan risikoen for å bli arbeidsledig faller med alder og utdanningsnivå. Polariseringen av det spanske utdanningsnivået har gitt opphav til en ubalanse mellom tilbud og etterspørsel etter arbeidskraft. Dette har resultert i høye nivåer av kvalifisert arbeidsledighet, en betydelig andel av overkvalifiserte arbeidere samt en nedgang i lønnspremien for utdanning. Videre har den høye andelen av midlertidige arbeidsplasser blant unge ført til stor grad av sårbarhet, da disse ansettelsesforholdene har lidd de verste virkningene av krisen.

Vi har imidlertid avdekket at forholdet mellom ungdomsledigheten og befolkningen over 25 år i Spania er lik EU15 gjennomsnittet, noe som tyder på at vanskelighetene med å få ungdom under

25 år i arbeid råder i langt flere land enn i Spania. Dette tyder på at det ikke er ungdomsledigheten som er problemet i Spania, men snarere kjennetegnene ved den høye generelle strukturelle arbeidsledigheten. Dette er drevet fram av de ovennevnte strukturelle svakhetene i det spanske arbeidsmarkedet, og rammer mennesker i alle aldre.

Avslutningsvis vil vi forsøke å klassifisere hvilken type arbeidsledighet Spania lider av. Dette har vist seg å være utfordrende, da årsakene til de høye ledighetsratene er mange og sammensatte. Basert på funnene vi har gjort, har vi kommet frem til at den spanske arbeidsledigheten er en *kombinasjon* av flere teoretiske klassifiseringer.

For det første har store omstillinger i det spanske arbeidsmarkedet i årene etter krisen, spesielt i bygg- og anleggsektoren, ført til at bedrifter har måttet kutte drastisk i antall arbeidsplasser. Dette, sammen med de ovenstående strukturelle svakhetene, peker i retning av en strukturell krise i det spanske arbeidsmarkedet.

Videre mener vi at strukturarbeidsledigheten er kombinert med konjunkturrell arbeidsledighet. Denne formen for arbeidsledighet kobles gjerne til at perioder med høy økonomisk aktivitet og tilhørende høy etterspørsel etter arbeidskraft, blir etterfulgt av perioder med lav økonomisk aktivitet med tilhørende lav etterspørsel etter arbeidskraft. Dette bildet kan vi kjenne igjen i den ovenstående analysen, der vi har sett hvordan de mange årene med høy vekst og økt sysselsetting i det spanske arbeidsmarkedet, har skapt ubalanser og påfølgende høye ledighetsrater.

Helt til slutt synes det rimelig å konkludere med at denne konjunkturrelle arbeidsledigheten kan klassifiseres som keynesiansk. Den keynesianske teorien tar utgangspunkt i at arbeidsledighet, under de overnevnte omstendighetene, er etterspørselsbestemt. I Spania har vi sett at antallet som ønsker å jobbe til eksisterende lønn er høyere enn antall tilbudte jobber, samtidig som mange bedrifter befinner seg i en omstillingssituasjon, der de ikke får solgt nok varer til å sikre potensiell produksjon. Denne utviklingen samsvarer med den keynesianske ledighetsteorien, som sier at rigiditet i lønninger og priser på kort sikt fører til at det tar tid før økonomien tilpasser seg i likevekt med full sysselsetting.

Referanseliste

- Addabbo, T., Rodríguez-Modroño, P., & Gálvez-Muñoz, L. (2013). *Gender and the great recession: Changes in labour supply in Spain*, (Universita di Modena Reggio Emilia DEMB Working Paper Series, 2013-10). Hentet fra http://merlino.unimo.it/campusone/web_dep/wpdemb/0010.pdf
- Apuzzo, C. T. (2012). Ledighet i Europa - finanskrisens yngste ofre. *Observator*, 49(3), 7-10
- Bacchetta, P. (1997). Exchange rate policy and disinflation: *The Spanish experience in the ERM*. *The World Economy*, 20(2), 221-37.
- Bande, R., Fernandez, M., & Montuenga, V. (2008). Regional unemployment in Spain: *Disparities, business cycle and wage setting*. *Labour Economics*, 15(5), 885-914. doi: 10.1016/j.labeco.2007.07.009
- Baldwin, R., & Wyplosz, C. (2012). *The Economics of European Integration* (4 utg.). Shoppenhangers Road, UK: McGraw-Hill Education.
- Bande, R., & Karanassou, M. (2010). *Spanish regional unemployment revisited: The role of capital accumulation* (Institute for the Study of Labor, Working Paper No. 5012). Hentet fra <http://www.econstor.eu/bitstream/10419/36846/1/630065497.pdf>
- BBC News. (2008, 24.07). Us economy at a glance. Hentet 10. 01. 2014, fra <http://news.bbc.co.uk/2/hi/7373158.stm>
- Beck, U. (2013). *Det tyske europa, fra machiavelli til merkiavelli - makstrategier under eurokrisen* (A. W. Stenbakk, Trans.). Oscarsgate 35 A, Oslo: Abstrakt forlag AS.
- Bentolila, S., Becker, S., Fernandes, A., & Ichino, A. (2010). Youth emancipation and perceived job insecurity of parents and children. *Journal of Population Economics*, 23(3), 1047-1071. dio: 10.1007/s00148-008-0224-5
- Bentolila, S., Dolado, J., & Jimeno, J. (2012). Reforming an insider-outsider labor market: *The Spanish experience*. *Institute for the Study of Labor (IZA)*, 1(4), 1-29. dio: 10.1186/2193-0012-1-4
- Belot, M., & Ederveen, S. (2012). Cultural barriers in migration between OECD countries. *Journal of Population Economics*, 25(3), 1077-1105. dio: 10.1007/s00148-011-0356-x
- Berend, I. T. (2006). *An economic history of twentieth-century Europe*. The Edingburgh Building, Cambridge CB2 8RU, UK: Cambridge University Press.
- Borjas, G. J. (2013). *Labor economics* (6.utg.). New York: McGraw-Hill
- Brandal, W. K. (2012). *Når er sammenhengen mellom arbeidsledighet og konjunktorene sterkest? En empirisk analyse av markedsdata for Norge*. (Mastergradsavhandling, Norges Handelshøyskole). W. K. Brandal, Bergen.
- Burda, M., & Wyplosz, C. (2001). *Macroeconomics* (3.utg.). New York: Oxford University Press Inc
- Burns, A., & Mitchell, W. (1946). *Measuring Business Cycles*. New York: National Bureau of Economic Research.
- Cabarello Miguez, G., Garza Gil, D., & Varela Lafuente, M. (2011). Effects of the great recession on the Spanish economy. *Current Politics & Economics of Europe*, 21(4), 461-483.
- Carballo-Cruz, F. (2011). Causes and Consequences of the Spanish Economic Crisis: Why has the recovery taken so long? *Panoeconomicus*, 58(3), 309-328. doi: 10.2298/PAN1103309C
- Cardenas, A. (2013). *The Spanish Savings Bank Crisis: History, Causes and Responses* (IN3 Working Paper Series WP13-003. Hentet fra <http://elcrps.uoc.edu/index.php/in3-working-paper-series/article/view/1943/n13-cardenas>
- Castillo, J., & Osman, Y. (2014). Spain: Has the labor market reform altered the unemployment / growth relationship (okun's relationship)? *Economic Research* 78(03.02.2014) Hentet fra <http://cib.natixis.com/flushdoc.aspx?id=74835>

- Catalán, L. D. (2013) *Collective Bargaining and Unemployment during the great recession: Evidence for Spain*. (Master Thesis, CEMFI). L.D. Catalán, Madrid
- Cavallo, D. (2011). Would Spain be better off out of the euro? *Central Banking Journal*, (22.08.2011). Hentet fra <http://www.centralbanking.com/central-banking-journal/feature/2102607/spain-euro>
- CEBR. (2013). Spain: Record joblessness mainly ca... Hentet 11.04.2014, fra <http://www.cebr.com/reports/spain-record-joblessness-mainly-caused-by-collapse-of-building/>
- Cebrián, I., & Moreno, G. (2013). Labour Market Intermittency and its Effect on Gender Wage Gap in Spain. Hentet 12.04.2014, fra <http://interventionseconomiques.revues.org/1950?lang=en>
- Chabot, C. (2000). *Euroskolen* (T. Sørensen, Trans.). Preutz Grafisk AS, Larvik: Hegnar Media AS.
- Chislett, W. (2010). *The way forward for the Spanish economy: More internationalisation* (Real Instituto Elcano, Working Paper No. 1/2010-15/1/2010). Hentet fra http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/web/rielcano_en/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_in/zonas_in/image+of+spain/dt1-2010#sdfootnote4sym
- Cuadrado, P., Hernández de Cos, P., & Izquierdo, M. (2011). Wage adjustment to shocks in Spain. *Economic Bulletin*, (April), 145-154. Hentet fra <http://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/InformesBoletinesRevistas/BoletinEconomico/11/Abr/Files/art5e.pdf>
- De la Fuente, Á., & Doménech, R. (2009). Ageing and real convergence: Challenges and proposals. In J. F. Jimeno (Red.), *Spain and the Euro - The first ten years: An international conference sponsored by the Banco de España* (s. 191-273). Hentet fra http://www.bde.es/f/webbde/Secciones/Publicaciones/OtrasPublicaciones/Fich/Spain_and_the_euro.pdf
- De la Roca, J. (2012). Wage cyclicality: Evidence from Spain using social security data. Hentet 01.04.2014, fra http://www.jorgedelaroca.name/cyclicality_spain_paper.pdf
- De Grauwe, P. (2009). *Economics of Monetary Union*. United States: Oxford University Press, inc., New York.
- Dedekam jr, A. (2003). *Makroøkonomi: Samfunnsøkonomi og økonomisk politikk* (4.utg.). Bergen: Fagbokforlaget Vigmstad og Bjørke.
- Díaz, C. S. (2012). *Franco's Spain and European integration*. (Centre Virtuel de la Connaissance sur l'Europe 13.09.2012). Hentet fra http://www.cvce.eu/content/publication/2010/4/28/481bb424-d791-48cf-8d54-7746982d42ec/publishable_en.pdf
- Dolado, J., Felgueroso, F., & Jansen, M. (2013a). *Spanish youth unemployment: A déjà vu*. (Universidad Carlos III de Madrid - Departamento de Economía). Hentet fra http://www.eco.uc3m.es/temp/dolado2/enepri_policy_final_DFJ.pdf
- Dolado, J.J., Jansen, M., Felgueroso, F., Fuentes, A., & Wölfl, A. (2013b). *Youth Labour Market Performance in Spain and its Determinants* (OECD Economic Department Working Paper No.1039). doi: 10.1787/5k487n5bfz5c-en
- Elteto, A. (2011). The economic crisis and its management in Spain. *Eastern Journal of European Studies*, 2(1), 41-55.
- Eriksen, H. M. (2013, 19. 01.). Stemmene fra et kriserammet Spania, *NRK*. Hentet fra <http://www.nrk.no/verden/stemmene-fra-et-kriserammet-spania-1.10876479>
- Europabevegelsen. (2013). *Euroen i krise?* (Temahefte utgitt av Europabevegelsen). Hentet fra http://www.subjectaid.no/MediaBinaryLoader.axd?MediaArchive_FileID=422de712-d591-4193-8ab9-e2b04a29c278&FileName=Euroen+i+krise.pdf
- Europakommisjonen. (2004). Fixed-term contracts in Spain: A mixed blessing? *ECFIN Country*

- Focus*, 1(1), 1-6.
- Europakommisjonen. (2005). Country study: Spain in EMU: A virtuous long-lasting cycle? *Directorate-General for Economic and Financial Affairs, Occasional Papers*, 14(01.02.2014), 1-95. Hentet fra http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication970_en.pdf
- Europakommisjonen (2013). Eu Citizenship - Statistics on Cross-border activities. 2012. Hentet fra http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/EU_citizenship_-
- Europaportalen. (2013). *Historikk Norge-EU*. Hentet 15. 03. 2014, fra <http://www.regjeringen.no/nb/sub/europaportalen/norge-og-eu/historikk.html?id=692066>
- Europaportalen. (2014). *Kort om EU og EUs historie*. Hentet 05. 05. 2014, fra <http://www.regjeringen.no/nb/sub/europaportalen/fakta-115259/kort-om-eu.html?id=685170>
- Eurostat. (2013). Seasonally adjusted unemployment, Totals and youth (under 25s) 2013. Hentet fra http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-08012014-BP/EN/3-08012014-BP-EN.PDF
- EWCO. (2005). *Temporary employment in the Spanish labour market*. Hentet 15. 04. 2014, fra <http://www.eurofound.europa.eu/ewco/2005/11/ES0511NU03.htm>
- Finansdepartementet. (1996). *Grønne skatter – en politikk for bedre miljø og høy sysselsetting*. Hentet 29. 04. 2014, fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/nouer/1996/nou-1996-9/7/2/3.html?id=340268>
- Finansdepartementet. (2000). *Ny giv for nyskaping - teorier for økonomisk vekst*. Hentet 01. 03. 2014, fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/nfd/dok/nou-er/2000/nou-2000-7/4/1/3.html?id=376087>
- Finansdepartementet. (2012). *Revidert nasjonalbudsjett 2012*. Hentet 15. 02. 2014, fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/2011-2012/meld-st-2-2011-2012/2/1.html?id=685107>
- Finansdepartementet. (2013). *Perspektivmeldingen 2013*. Hentet 01. 03. 2014, fra <http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/dok/regpubl/stmeld/2012-2013/meld-st-12-20122013/2/3/2.html?id=714069>
- Garcia, J. R. (2011). *Youth unemployment in Spain. Causes and solutions* (BBVA Research Working Papers No. 11/31). Hentet fra http://www.bbvaesearch.com/KETD/fbin/mult/WP_1131_tcm348-270325.pdf?ts=2642012
- Goodman, A., Chapple, I., & Tymkiw, C. (2012, 27.09.). Spain braces for protests as budget cuts are unveiled. *CNN*. Hentet fra <http://edition.cnn.com/2012/09/27/business/spain-euro-crisis/>
- Gustavson, M. (2013). En kompleks krise. I I. Johansen, T. Steig, K. Steinnes, E. C. Jørgensen & O. Vanebo (Red.), *Euroen i krise?* (s. 26-36). Bjørkelangen: Grafisk Service as.
- Halvorsen, K. (1994). *Arbeidsløshet og arbeidsmarginalisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ham, A. (2014). The lost generation of Spain's unemployed youth. *The Sydney Morning Herald* Hentet fra <http://www.theage.com.au/world/the-lost-generation-of-spains-unemployed-youth20140226-33i8e.html>
- Harrison, J., & Corell, D. (2013). *Spain: A modern European economy*. Storbritannia: Ashgate Publishing, Ltd.
- Havaag, E. (2012, 28.06). Her er det europeiske skrekkbildet. *Dagbladet*. Hentet fra <http://www.dagbladet.no/2012/06/27/nyheter/utenriks/politikk/eu/tyskland/22314333/>
- Holden, S. (2009). Finanskrisen – årsaker og mekanismer. *Samfunnsøkonomen*, 63(4), 4-10.
- IMF World Economic Outlook. (2013). GDP based on PPP per capita European Union 1980-2007. Hentet fra <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
- IMF World Economic Outlook. (2014a). Current account balance (% of GDP) PIIGS-countries & Euro area 2000-2014. Hentet fra <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
- IMF World Economic Outlook. (2014b). Government gross debt Spain 2012. Hentet fra

- <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
- IMF World Economic Outlook. (2014c). Real GDP growth Spain 2012-2014. Hentet fra <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
- IMF World Economic Outlook. (2014d). Real GDP growth United Kingdom 2000-2014. Hentet fra <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
- IMF World Economic Outlook. (2014e). The number of unemployed persons as a percentage of the total labor force in United Kingdom 2000-2014. Hentet fra <http://www.imf.org/external/datamapper/index.php>
- INE. (2008). Spanish Tourism Satellite Account. Series 2000–2007. Hentet fra: http://www.ine.es/en/prensa/np533_en.pdf
- J.P.Morgan. (2013). *Economy explained: UK quantitative easing*. Hentet fra <http://insights.jpmorgan.co.uk/investor/economy-explained-uk-quantitative-easing/>
- Jimeno, J. F. (2011). *The Employment Crisis in Spain*. Paper presented at "The Challenge of Building Employment for a Sustainable Recovery"-Conference. FN, Geneve, Sveits
- Johre, H. (2013). Boliginvesteringer langt fra boblenivå. Hentet 24. 05. 2013, fra <http://www.boligmani.no/nyheter/boligmarkedet/boliginvesteringer-langt-fra-bobleniva/>
- Joyce, M., Tong, M., & Woods, R. (2011). The united kingdom's quantitative easing policy: Design, operation and impact. *Bank of England Quarterly Bulletin*, 51(3), 200-212.
- Kirkman, H., & Rubio, A. G. (2013.25.04). Rekordhøy arbeidsledighet i Spania, *Nordisk Tribun*. Hentet fra <http://nortrib.com/content/view/7387/>
- Knoop, T. A. (2010). *Recessions and depressions: understanding business cycles* (2. utg.). Santa Barbara, California: ABC-CLIO, LCC.
- Knudsen, O.F. (2007). ØMU. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/ØMU>
- Knudsen, O.F., Julsrud, O. & Tvedt, K.A (2014). EU. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/EU>
- Krugman, P. R., & Obstfeld, M. (2009). *International Economics, Trade & Policy* (8. utg.). Boston: Pearson, Addison Wesley
- Larsen, E. R., & Mjøhus, J. O. (2009). *Finanskriser! - lånefest, boligboble - og dagen derpå*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Larsen, T. (2012). Fra finanskriser til massearbeidsløshet - eksempelet Spania og trusselen mot demokratiet. I C, Sandnes (Red.), *Samtiden* (s. 48-58). Oslo: Aschehoug Forlag
- Library of Congress, U. S. (1990). *Spain and the European community*. Hentet fra <http://countrystudies.us/spain/87.htm>
- López-Bazo, E., & Motellón, E. (2011). *The regional distribution of unemployment. What do micro-data tell us?* (Research Institute of Applied Economics Working Paper 2011/22). Hentet fra http://www.ub.edu/irea/working_papers/2011/201125.pdf
- Mallén, P. R. (2014, 05.01). It's a long way to recovery: Spain's Unemployment Rate Remains At 26%, Despite GDP Growth Predictions. *International Business Times*. Hentet fra <http://www.ibtimes.com/its-long-way-recovery-spains-unemployment-rate-remains-26-despite-gdp-growth-predictions-1577504>
- Marca Espana. (2000). *Spain and the European Union*. Hentet fra <http://marcaespana.es/en/instituciones-historia/historia/articulos/336/spain-and-the-european-union>
- Marsh, D. (2013). *Europe's deadlock*. New Haven and London: Yale University Press.
- Minder, R. (2012). Giant lender in Spain asks for billions to fend off collapse. Hentet 06. April, 2014, fra http://www.nytimes.com/2012/05/26/business/global/spanish-lender-seeks-state-aid-ratings-cut-on-5-banks.html?hp&_r=0
- Montavlo, Dr. J. G. (2012). The Labor Market in Spain: Trends and Analysis. *Unemployment in Developed Economies* (s. 13-22). Madrid: Bankinter Innovation Foundation.
- Mount, I. (2014). Spain's underground economy is booming. Hentet 28. 04. 2014, fra

- <http://finance.fortune.cnn.com/2014/02/14/spain-underground-economy/>
- Navarro, V. (2014, 03.03). The disastrous labor and social reforms in Spain. *Social Europe Journal*. Hentet fra <http://www.social-europe.eu/2014/03/social-reforms/>
- NTB. (2013, 24.01.). Ny ledighets-rekord i Spania. Hentet 15. 05. 2014, fra <http://www.dn.no/nyheter/utenriks/2013/01/24/ny-ledighetsrekord-i-spania?service=print>
- OECD. (1995). *Spain*. Hentet 17. 04. 2014, fra <http://www.oecd.org/els/soc/29729431.PDF>
- OECD. (2007). *EU15*. Hentet 30. 05. 2014, fra <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=6805>
- OECD. (2011). *OECD Economic Surveys: United Kingdom 2011*. doi: 10.1787/eco_surveys-gbr-2011-en
- OECD. (2012a). *An analysis of productivity performance in Spain before and during the crisis: Exploring the role of institutions* (OECD Economic Department Working Paper No.973). Hentet fra [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP\(2012\)50&docLanguage=En](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=ECO/WKP(2012)50&docLanguage=En)
- OECD. (2012b). *OECD Economic Surveys: European Union 2012*. doi: 10.1787/eco_surveys-eur-2012-en
- OECD. (2013a). *Spain. Education at a glance 2013* (s. 1-10). Hentet fra http://www.oecd.org/edu/Spain_EAG2013%20Country%20Note.pdf
- OECD. (2013b). *The 2012 Labour Market Reform in Spain*. doi: 10.1787/9789264213586-en
- OECD Economic Outlook Database. (2014a). *Employment in tourism Spain 2007*. Hentet fra http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ECONSH_D#
- OECD Economic Outlook Database. (2014b). GDP growth Spain & Euro area 1992-2009. Hentet fra <http://stats.oecd.org/index.aspx?dataSetCode=EO>
- OECD Economic Outlook Database. (2014c). Government net lending (% of GDP) Spain 1992-2009. Hentet fra <http://stats.oecd.org/index.aspx?dataSetCode=EO>
- OECD Economic Outlook Database. (2014d). Permanent temporary employment Spain 1987-2011. Hentet fra http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ECONSH_D#
- OECD Economic Outlook Database. (2014e). LFS by sex and age – indicators Spain 2000-2012. Hentet fra http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ECONSH_D#
- OECD Economic Outlook Database. (2014f). Migration statistics Spain, Germany, Italy, Portugal, France, Ireland & Greece 2014. Hentet fra http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ECONSH_D#
- OECD Economic Outlook Database (2014g). Social Expenditure – Aggregated data Spain 2007-2009. Hentet fra http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ECONSH_D#
- OECD Economic Outlook Database. (2014h). Unemployment & GDP growth Spain 1992-2015 (preliminary figures). Hentet fra <http://stats.oecd.org/index.aspx?dataSetCode=EO>
- OECD Economic Outlook Database. (2014i). Unemployment by duration Spain, USA & EU 2000-2012. Hentet fra http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ECONSH_D#
- OECD Economic Outlook Database. (2014j). Unemployment rate Euro area 2000-2015 (preliminary figures). Hentet fra <http://stats.oecd.org/index.aspx?dataSetCode=EO>
- OECD Economic Outlook Database. (2014k). Unemployment Regional Spain 1999-2012. Hentet fra http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ECONSH_D#
- Ortega, E., Rubio, M., & Thomas, C. (2011). *House purchase versus rental in Spain* (Documentos de Trabajo N.1108). Hentet fra <http://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/PublicacionesSeriadas/DocumentosTrabajo/11/Fich/dt1108e.pdf>
- P.W. (2014, 13.01). European labour mobility - On the move. *The Economist*. Hentet fra: <http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2014/01/european-labour-mobility>
- Pain, N., Koske, I., & Sollie, M. (2006). *Globalisation and inflation in the OECD economies* (OECD Economics Department Working Papers No. 524). Hentet fra

- [http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=eco/wkp\(2006\)52&doclanguage=en](http://search.oecd.org/officialdocuments/displaydocumentpdf/?cote=eco/wkp(2006)52&doclanguage=en)
- Pettinger, T. (2013). Internal Devaluation Definition. Hentet 03. 03. 2014, fra <http://www.economicshelp.org/blog/2495/economics/internal-devaluation-definition/>
- Polavieja, G. J. (2005). Flexibility or polarization? Temporary employment and job tasks in Spain. *Socio-Economic Review*, 3: 233–258.
- Powell, C. (2011). The Long Road to Europe: Spain and the European Community. I J. Roy & M. Lorca-Susino (Red). *Spain in the European Union: The First Twenty-Five Years (1986-2011)* (s. 21-44). USA: Thomson-Shore, Inc.
- Reuters. (2012, 29.03.). Timeline: Spain's economic crisis. Hentet 06. 04. 2014, fra <http://www.reuters.com/article/2012/03/29/us-spain-strike-economy-idUSBRE82S0L420120329>
- Ringstad, V. (2011). *Samfunnsøkonomi og økonomisk politikk for turbulente tider* (5. utg.). Oslo: Cappelen Damm akademisk.
- Rodríguez, M. L. (2013). *Effects of the economic crisis on gender equality: The Spanish case*. Paper presented at the Labour law research network inaugural, conference Pompeu Fabra University, Barcelona.
- Royo, S. (2009). After The Fiesta: The Spanish Economy Meets The Global Financial Crisis. *South European Society and Politics*, 14(1), 19-34. doi: 10.1080/13608740902995828
- Rystad, K-M. (2012, 03.05.). Keynes - en gavepakke til populistene. *E24*. Hentet fra <http://e24.no/kommentarer/spaltister/keynes-en-gavepakke-til-populister/20208682>
- Røed, K. (1993). *Den selvforsterkende arbeidsledigheten: Om hystereseeffekter i arbeidsmarkedet*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Sánchez, F. R. (2012). *Youth Unemployment in Spain: Situation and Policy Recommendations*. Hentet fra <http://library.fes.de/pdf-files/id/09469.pdf>
- Solheim, H. (2009). Makroøkonomiske sjokk - effekter på sysselsetting og arbeidstilbud. *Penger og kreditt*, 37(1), 33-43. Hentet fra http://www.norgesbank.no/Upload/75005/Makrosjokk_og_arbeidstilbud.pdf
- Stefansen, A. (2008). *Spania: Historien, kulturen og menneskene* (2 utg.). Norge: Cappelen Damm As.
- Steigum, E. (2010). *Moderne makroøkonomi* (1 utg.). Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Sturm, J.-E., Corsetti, G., Devereux, M., Hassler, J., Sain-Paul, G., Vies, X., & Sinn, H.-W. (2011). Spain. *The EEAG Report on the European Economy 2011* (127-145). Munich: CESifo Group Munich
- Swoboda, A. (1999). Robert Mundell and the Theoretical Foundation for the European Monetary Union. Hentet 02.03.2014, fra <http://www.imf.org/external/np/vc/1999/121399.HTM>
- Sæland, T. (2011). *Den store depresjonen og den store kontraksjonen*. (Mastergradsavhandling, Universitetet i Agder). T. Sæland, Kristiansand.
- Taylor, J. B. (2009). The Financial Crisis and the Policy Responses: An Empirical Analysis of What Went Wrong. *A Journal of Politics and Society* 21(2-3), 1-30. doi: 10.3386/w14631
- The Economist. (2014, 25. 01). The labour market - Working it: A striking recovery in the labour market, and a problem for Mark Carney.
- Trading Economics. (2014a). Employees – Industry – Female (% of female employment) in Spain 2008. Hentet fra <http://www.tradingeconomics.com/spain/employees-industry-female-percent-of-female-employment-wb-data.html>
- Trading Economics. (2014b). Employees – Industry – Male (% of male employment) in Spain 2008. Hentet fra <http://www.tradingeconomics.com/spain/employees-industry-male-percent-of-male-employment-wb-data.html>
- Trading Economics. (2014c). Spain Government Budget 2013. Hentet fra <http://www.tradingeconomics.com/spain/government-budget>

- Trading Economics. (2014d). Spain Youth Unemployment Rate 2014. Hentet fra <http://www.tradingeconomics.com/spain/youth-unemployment-rate>
- Tvedt, A. D. (2013). *Hellas og euroen - er det optimalt for Hellas å være en del av eurosamarbeidet?*. (Mastergradsavhandling, Norges Handelshøyskole). A.D. Tvedt, Bergen.
- Weil, J. (2012, 14.06.). The EU Smiled While Spain's Banks Cooked the Books. *Bloomberg View*. Hentet fra <http://www.bloombergview.com/articles/2012-06-14/the-eu-smiled-while-spain-s-banks-cooked-the-books>
- Aamo, B. S. (2008, 04.09.2014). [Den internasjonale finanskrisen – bakgrunn, spredning og virkninger for det norske finansmarked.]. – Forelesning ved Universitet I Agder
- Aarli, G. (2013a). Spania. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/Spania>
- Aarli, G. (2013b). Spania - arbeidsledighet. *Store Norske Leksikon*. Hentet fra http://snl.no/Spania_-_arbeidsledighet

